Jumala maakeles.

Jutustused Kuuramaa elust.

Kirjutanud

T. H. Pantenius.

Tartus.
Schnakenburgi trükk ja kulu.
1882.

Zensuri poolest lubatud. — Tallinnas, 21. Aprillil 1882.

I.

Limpikus.

Täis ja soe kewadine päike saatis omad kiired maha, aga selle maa pinnalt, kus meie jutt hakkab, ei oleks tema ometegi haljast rohtu wõinud wälja meelitada, kui ka seda külma põhja tuult ei oleks olnud, kes juba kaks nädalat mere poolt puhkus ja weel mõne päewa eest aga hilist talwe ilma oli toonud õige lumesau ja tuisuga. See Kuuramaa rannal leitaw maanurk, keda Limpikuks kutsutakse, näitab meile ikka, kui talwet ühte ei loeta, kus ka teda ilus, walge lumekate kinni matab, sedasama kollakat=pruuni liiwakõrbe nägu. Selle kõrbe ja tema tuntud wendade wahel (Aasia= ja Ahwrikamaal) ei ole muud wahet, kui et tema aga ligi penikoormat pikk ja pool penikoormat lai on ja peale selle temal üks nii üksik koht on, et tema peale küll waewalt üks mees, kes kirjutada oskab, on oma jalga pannud.

Limpik ei ole mitte alati niisugune kõrbe olnud. Weel minewa saja=aasta lõpul oli tema üks kitsas, keskmist wilja kandja poolsaar ja seisis lageda ranna ja nende soode wahel, kes, madalamad kui mere pind, ialgi wilja kanda ei wõi ja keda griindeks nimetatakse. Need sood, kelle peal aga halwad mehepikkused männad kaswawad, on ligi pool=penikoormat laiad ja teewad wahet päris metsa ja Limpiku wahel. Ennemuiste seisiwad siin, kõrgest liiwasest rannast mere tuule wastu kaetud, mõned külad, kus kalapüüdjad elasiwad, kes ennast merekalade, kartohwlite ja kaerapõldude waral mitte waesemine ei toitnud, kui teised talupojad Kuurarannal. Asi läks aga teisemaks, kui üks mõistmata mõisnik, kelle walitsuse all nemad oliwad, wanad männad, mis liiwase ranna peal seisid, ühe korraga seni kui wiimatseni oli lasknud maha=raiuda. Tuul tõstis nüüd aega mööda kalda liiwa üles, kellel nüüd enam warju ei olnud, ja mattis selle liiwaga need külad kõige põldu=dega nõnda kinni, et mõne aasta pärast põllud harimata ja külad maha=

jäetud pidiwad saama. Aga liiwale ei saanud sest weel küll, waid see oli temale aga nagu auk müüri sees ja ta wõttis pahemalle ja paremalle poole ikka rohkem wõimust. Selle wasta ei mõjunud miski wastapanemine ja temale pidi ruumi antama soost saadik, kus tema iseenesest seisma jäi, aga lõune- ja põhjapoolt wõideldi ja wõideltakse mehiseste tema wasta, kui sellest ka suuremat kasu ei tule, sest see kõrbesarnane nõmm läheb aastaastalt ikka suuremaks.

Limpikusse nüüd pööris kümnemal tunnil ühel Aprillikuu pühapäewal üks talupoja sõiduriist, mis seda teed mööda oli tulnud, mis siit soost läbi käis. Limpikus ise pole rada ega teed; kes lõune poole tahab, sõidab otse kohe ühe kõrge üksiku männa peale wälja, kelle juurte ligi jälle kõwa maa ja sellega ka tee uueste peale hakkab. Wezwagari peremees — nõnda teda kutsuti tema talukoha järel — pani sellepärast, kui oma hobuse oli tee peale juhatanud, ohjad parema kintsu alla ja pööris ennast oma naese poole, kes tema kõrwal istus ja ennast, külma wärinad põhja tuulest tundes, sügawaste kasukasse mattis.

„Sellest mina aru ei saa,“ ütles talupoeg aegajalt piitsaga liiwa peale lüües, „kudas need inimesed siin nii unised ja laisad wõisiwad olla, et nemad selle liiwale nii rahuliste wõitu on andnud. Selle juures oleksin mina pidanud olema.“

„See on nõnda wist Jumala tahtmine olnud,“ ütles perenaene.

„Kudas sa wõid nii rumalaste rääkida,“ ütles tema mees wihaga. „Kudas see wõib Jumala tahtmine olla, et meie omad käed rüppe paneme, kui õnnetus ähwardab meie peale tulla. Kas see ehk Jumala tahtmine oli, et inimesed nii rumalad oliwad, et nad kõik puud ranna pealt ühe korraga maha raiusiwad?“

„Noh, kui see ei oleks Jumala tahtmine olnud, ei oleks neid ka maha raiutud.“

„Õigus nõnda!“ hüüdis talumik pilgates. „Muidugi! Kui Wedges Anna elawa tulega linakambri läks ja sellepärast terwe talu ära põles, nii et peremehed omast warast ja pärast ilma jäid, siis see sündis wist ka Jumala tahtmist mööda?“

„Miks mitte?“ küsis perenaene, pööris ennast ümber ja waatas oma siniste silmadega nii tõsiselt ja üksisilmi oma mehe otsa, nagu ikka, kui nemad niisuguste asjade pärast sõnelema hakkasiwad, mis tihti sündis. „Kas sa oled Wedge inimeste südamesse nii sügawalt waadanud, et sa teada wõid, kas nad seda ehk täieste ei olnud ära teeninud, et

nende wara ja pärandus kaugelt ära kautatud. Kudas wõime meie seda ära teada kas nemad ehk nii raskeid pattu ei ole teinud, et see muidugi Jumala tahtmise järel sündis, et Anna küünlatulega linakambri läks ja nii wiisi tulekahju sünnitas? Kas meie seda wõime ära teada, kas see ehk nende kasuks ei ole sündinud?"

„Siis sina arwad wist ka, et need inimesed, kes nendes külades, mis siin enne seisiwad, elasiwad, nii suured patused on olnud, et Jumal nende põllud on liiwaga kinni katnud?"

„Seda mina ei tea. Mina ei taha nende inimestele liiga teha, aga see on kerge ära arwata, et nemad on Jumala nuhtlust ära teeninud. Kui Jumal Soodoma ja Gomorrha linna nende patude pärast tulega ära hääwitas, miks ei ole tema siis ehk ka neid külasid nende patu pärast maa pealt ära kautanud?"

Talupoeg wõttis pahaselt ohjad jälle kätte ja laskis oma punast rutemat trahwi joosta.

„Sa oleksid pidanud kirikõpetaja naeseks saama," ütles tema lühidelt naerdes. „Mina aga tahan sinule ütelda, mis sinu mees, kes kõigest liht Lätti mees on, selle asja üle mõtleb. Kudas Soodoma ja Gomorrhaga lugu läks, seda mina ei tea — seda on hulk aega ja ei puutu ka minusse — kudas aga need külad liiwast on maetud saanud, tean mina selgeste. Selles jutus ei ole Jumalast sugugi kõnet, aga palju rumalatest inimestest. Rumal oli esiteks baron, kes randa laastada laskis; rumalad oliwad teiseks talupojad külades, kes liiwa mitte warsti mättaga kinni ei katnud ja noori puid peale ei istutanud, rumal wiimaks oli wald, kes, selle asemel et ta oleks ennast kokku heitnud nagu üks mees ja häda wasta wõidelnud, rahulikult pealt waatis, kudas üks talu teise järel liiwast sai ära neelbud. Ma tahan sulle nüüd aga weel midagist ütelda, mis sinule, kes sa aastate ja aru poolest alles noor oled, hirmus saab kuulda olema, mis aga siiski terwe tõsi on: asjades, mis inimestesse puutwad, pole Jumala tahtmist olemaski. Jumal tahab wistist mõndagi, aga inimeste asjade sekka tema ennast ei sega. Mis inimeste üle walitseb, on kõigest kaks asja: looduse wägi ja inimese tahtmine. Mis esimisest ütelda on, ei seda keegi ümber muuta ei wõi, ei Jumal ega inimene; kui wihma ei tule, siis kuiwab kõik ära, tehku Jumal ehk inimesed, mis tahte. Wiimne aga, see on inimese tahtmine, on nii tark ehk rumal, nagu inimene ise, kelle jagu tema on, tark ehk rumal on. On inimine tark, siis edanewad

tema tööd igal pool ja tema asjad lähewad toime, on tema aga rumal, siis jääb ta oma tööga igal pool tagasi ja ei jõua oma asju korda saata."

„Sinul ei ole õigus," kostis perenaene kindlaste. „Mitte see ei ole pea asi, kas meie tahtmine tark ehk rumal, waid kas tema hea ehk kuri on. „Siiski," lisas tema ohkades juure, „ei saa juba meie mõtted selle asja üle millaski ühte minema."

„Kahju," hüüdis talunik ja naeris lühidelt oma wiisi järel. „Aga see ei tee midagi. Seisa sina aga ikka oma „hea" peal, küll mina selle eest siis hoolt kannan, et sa ka minu „targa" järel teed. Küllap sa näed, et siis Jumala tahtmine on, et meie käsi häste käib, pärast nagu ennegi. Kudas külw, nõnda lõikus. Seda pole weel nähtud, et keegi oleks kaeru külinud ja ohakid lõiganud."

„Ära kõnele nii ropuste", nuttis perenaene. „Sinu sõnad peawad ja saawad õnnetust meile tooma ja meie lastele."

Talupoeg wõttis oma naese kaissu, tõmbas teda oma rinna wasta ja andis temale kõige magusamid sõnu. Ta ei jätnud sellest enne järele, kuni tema pisarad oli silmist pühkinud ja jälle wana wiisi naeratates tema otsa waatis. Siis sõitsid mõlemad oma teed sõna lausumata edasi, kuni nemad õige kohale, see on talusse, mis perenaese wennal rendi peal oli, oliwad jõudnud.

Breede-talu, see oli selle koha nimi, puutus lõune poolt otse kohe Limpikusse, mis temale tuluks ei wõinud olla. Lagunud hooned, kelle eest hoolt ei olnud kantud, seisid ligistikku ühe kõrge liiwamäe weerel, mis see läbi oli tekkinud, et siin liiwa warjuks mitu maja kõrgust aida üks teise taha olid üles tehtud.

Nende aiade taha oli põhja õhtu-tuul lendawat liiwa suureks mäeks üles ajanud ja oli aiades kinnitust leidnud, kus tema seisma jäi. Siiski ei olnud sellest abist küll, sest sellest ajast saadik, kus liiw oli aia kõrguseks tõusnud, ajas tuul ülemise liiwakorra üle aiade ja tugide põldude peale, mis oma kiwi aia taga wähe warju tema eest leidsiwad.

Pikad, otsa peal walget wahtu kandwad merelaened lõid mitte saja samu kaugusel talu hoonetest mereranna liiwa wasta.

Tulge neiud, lähme waatma
Kangast, mis on merel kootud.
Luga lõimeks, waht on koeks,
Tormaw tuul on kudujaks

laulis tasa iseenese ees perenaene.

Kui wanker tua ees oli seisma jäänud, tõstsid mõned räbalatega kaetud lapsed, kes siiamaani üht weikest kollast koera ühe kõrgejaluse wasika peale oliwad ajanud „äs, wõta, Tsitron!" hüüdes, suurt rõõmukisa ja kutsusid oma wanemid ukse ette. Noor perenaene, kelle juukfed pühapäewsest päewast hoolimata hirmus sassis oliwad, kargas, ehk temal küll oma kõige noorem laps käe peal oli, kergi jalu oma naule wasta, andis temale suud ja teretas ka oma nau meest temale südamelikult kätt pakkudes. Ka tema mees pakkus omal raskel kombel külalistele terwist ja waatis siis pool uudishimuliselt, pool aralt pealt, kudas ta õde kõiksugu häid asju wankrist wälja wõttis, mis tema kui rikas waestele sugulastele oli kaasa toonud. Seal oli kaks pakki riiet, kaks siakintsu, kaks suurt tükki muud sialiha wanemate tarwis ja magusid pipperkooka ja koorekorpa lastele.

Seni kui Wezwagari perenaene nõnda oma häid asju wälja wõttis ja oma alandliku wiisi järel iga ande juures ennast wabandas, et tema selle ehk muu asja pärast nii hea ei olnud, kui ta oleks wõinud ja pidanud olema, ja teiselt poolt wennanaene mitte küllalt ei wõinud tänada, seisis Wezwagari peremees, ehk nagu meie teda selle maa pruugi järel lühidelt tahame nimetada, Wezwagar, käed sügawalt pükste taskus, nende kõrwal ja naeratas rõõmsaste. Tema oli wäga õnnelik ja seda kahe asja pärast: esiteks sellepärast, et temal suur rõõm oli oma naese üle, kes oma andid nii armsa ja lahke wiisiga jagada mõistis, ja siis ka selle üle, et tema rikkus temale lubas südame-tahtmise järel kinkida. Sellepärast oli tema siis selle kinkimisega koguni rahul, ehk tema küll teadis, et sellest rohkem kasu ei tulnud, nagu oleksiwad riie, siakintsud ja liha otse kohe merde wisatud.

Naesed läksiwad elukambri, kus kõik asjad ropud ja laokil oliwad, nii et küläline temale pakutud tooli ühe laua pealt wõetud nartsuga pidi puhtaks tegema, enne kui ta tema peale wõis maha istuda. Maja-perenaene tegi, kui ei paneks ta seda tähele; ta tõi ahju ligidalt ühe kõrge pingi, kus peal üks must kana siiamaani oli pärast lõunat leiba luusse lasknud, ja istus oma nau kõrwa maha teda armastades oma kaissu wõttes.

„Sa ei usu, õekene," ütles tema siis, „kudas ma sinu järel olen igatsenud ja kui rõõmus ma olen, et sind jälle näen. Sest saadik kui meie jõuluks teid waatamas käisime, olen mina päiwi lugenud, kunas ma sind jäle näeksin."

Tema jutustas pikalt ja laialt, nii kui see tema wiis oli, mis nende nurgas oli juhtunud ja läks siis suure wabandusega kööki lõune-söögi eest hoolt kandma.

Wezwagari perenaene istus wagusaste, kuulas mere kohisemist ja waatas märja silmaga tuas ümberringi, kus tema isa oli elanud. Tua ehitus oli ka sell ajal, kus tema isa weel elas, palju waesem olnud, kui teisel pool griinesid rikka talupoegade juures, aga kõik oli wiisikas olnud nagu titekastikene ja heal korral. Seal oli ka weel mõni ise-äranis ja wõerastseltsi riist, kudas nad mõnikord hukkaläinud laewade pealt rannarahwa talusse kaubale saawad, seda tuba ehitanud. Seal oliwad sinise- ja walgetriibulised taldrekud ja waagnad olnud, üks kummot mahagoni puust, walge läikiwa wasega wälja lööbud, üks kunst-likult puust wälja lõigatud suur tindipott. Kõik neid ilusaid asju, mis tüdrukukene imekspanemisega oli waatnud, oli pärast isa surma, kui liiw ikka rohkem hakkas wõitu wõtma, wend odawa hinna eest ühe reisija juudikaupmehele ära müünud. Mis peaks isa küll ütlema, mõtles noor perenaene, kui tema nüüd sisse astuks ja kõik nii mustalt ja korratult leiaks. Ta nägi waimus tema tõsist kortsudega kaetud nägu, kui oleks tema püüdnud wiha tagasi hoida, kuna tema otsa peal wihasoon ikka suuremaks paisus. Kudas oli ometegi ta ka temaga tapelnud, ehk ta küll teda üliwäga armastas, kui ta temale ei olnud puhtust küllalt pidanud. Tema kuulis omas kõrwas, kui oleks meri wäljas ka kurje-mine hakanud kohisema, kui enne.

Nüüd astus wennanaene jälle tuppa, ühe silmapilgu peale, nagu ta ise ütles, ja jutustas kõiges kiiruses Hindrik Dalusest, kes mõne nädali eest, kui ta öösel põtru oli püüdnud, metsawahist oli kinni wõetud ja kui ta oli wasta panema hakanud, maha lastud. Aga ega sellest metsawahile head ei kasuwat, sest Hans Dalus ja Peter Wilks olewat wandunud, et nad seda selle Saksa kelmile kätte tasuwad, ja nemad olewat ka mehed küll, kes oma ähwardamist tõeks teewad. Sellepärast wõida nüüd uue sõnumite peale oodata, sest ka Mihkel Sidorowil, kes uus rannawaht olewat, Lapskalnis, olla selle wõeraga üks paar sõna rääkimist, sest et tema teda Maria-Liisa juures Meshingi talus koguni olewat sadulast tõstnud.

Sellega oli wennanaene jälle uksest wäljas. Meie noorik pani omale seda küsimist ette, kuna tema sõnakas wennanaene tema kõrwal juttu puhus, kas tema õnnis isa küll rahul oleks, kui ta tema elukoha

ja majapidamise peale wõiks maha waadata, ja tema oli wäga rõõmus, et ta selle küsimise peale küll wõis kosta, et „jah.“

Nõnda omas waimus ise oma ja wennanaese elu wahel wahet katsudes, wabandas ta oma wennanaist tema waesusega. Jah, jah, kerge on küll maja ja lapsi korra pärast ja puhtalt pidada, kui kõike küllalt on; kui aga waene seda teeb, siis on see alles üks kallis asi. Ah, jah — waesus!

Wennanaene astus nüüd jälle sisse ja kattis laua. Wezwagari noorik ohkas raskeste ja küsis siis häkkitselt: „Kas teie jõuate homme oma renti maksa?“

Wennanaene nagu kohmetas, läks koguni punaseks näust, naeratas siis wastameelt jo kostis: „Oh muidugi.“

Wezwagari noorik aga ei jäänud nii pea rahule. „Sa tead ometegi“, ütles tema, „et homme Jüripäew on, kus rent peab ära maksetud saama. Kas teil tõeste kõik raha selle tarwis juba koos on?“

„Oh ega seda palju ei ole. Sa tead ju, et meie sest saadik, kui liiw meie kaela tuli, mitte rohkem kui aga kolmat jagu endisest rendirahast ei maksa. Rent pole nüüd suur.“

„Üks kõik, kas teil aga see kolmas jagu koos on?“

„Miks ta Jakobil ei peaks koos olema?“

Noor perenaene ohkas jälle raskeste: „Jakobil ei ole tema ialgi õigel ajal koos olnud,“ kostis tema. „Kas tema on sinule ütelnud, et temal nüüd on!“

„Seda küll mitte. Meie ei ole selle üle weel rääkinud. Aga tule nüüd, ma pean sinule ometi oma wasikat näitama.“

Noor perenaene ohkas jälle. „Südame õekene,“ ütles tema, „wasikat me wõime ka pärast waadata. Nüüd teeme enne jutule rahast otsa. Sina tead ometegi, et baron minewal Jüripäewal Jakobit ähwardas koha pealt ära ajada, kui ta weel ükskord rendiraha täieste ja õigel ajal ära ei maksa. Sa tead ometegi ka, et baron ikka nõnda teeb, nagu ta lubab, kudas wõid sa siis nii kergeste ühe nii ränga asja üle rääkida? Kas Jakobil seda raha on?“

„Kas temal seda raha on? Tõtt ütelda: ma seda ei usu. Kust ta temal peaks ka olema? Mõtle aga liiwa peale, õekene. Põllu peal ei kaswa ju pea aegust midagi enam. Siis sa tead juba ka, kudas Jumal mullusel talwel meid on nuhelnud. Ah Jumal, ah Jumal, kudas on tema meid nuhelnud! Sügisel lõppis meil körw ära, jõulus

läksiwad kaks siga nii raskeste haigeks, et meie neid pidime ära tapma ja lihawõttel suri ka weel meie lehm ära. Jakobil aga oli weel aega teda tappa ja niiwiisi liha alles hoida. Ma palun sind, kust meie siis sell kaubal pidime raha wõtma? Ma ütlen sulle, inimesed laulawad pilkamise laule meie waesuse üle. Hindrik Dalus pilgas mind lauldes:

Ah, sa armas Turba järwi,
Kingi mulle kiisakestki!
Sest siis keedab minu pere
Kolmeks päewaks õhtuoodet.

Kust meie siis weel peaksime rendiraha wõtma?"

„Aga mis te siis homme teete?"

„Mina ei tea weel mitte, mis Jakob teeb, aga küllap tema omale abi teab. Ta laenab homme omale seda raha."

„Sest ei saa midagist, õekene. Kas teil siis midagist ei ole?"

„Oh meil suurem osa on. Kudas meil siis Jüripäewa laupäewal ei peaks midagist olema? Meil puudub aga weel üks paar rubla."

„Paljus teil siis on?"

Wenna naene ei tahtnud õiete nimetada, kui palju raha neil koos oli, aga külaline ei andnud temale enne rahu, kuni ta oli tunnistanud, et neil siia maani aga kuues jagu rendirahast, üks paar rubla, koos oli.

„Südame õekene," ütles Wezwagari noorik nüüd, oma suunartsu wälja wõttes, kelle sõlme seest ta puuduwa raha wälja tõi, „mina ei wõi seda näha, et Jakobit meie isade talust wälja aetakse. Seal on teile selleks korraks see raha, aga hakake ometegi Jumala pärast rohkem kokku hoidma ja olge targemad. Mina ei wõi teile iga aasta seda raha anda, ja baron ei tee nalja. See oleks ometi hirmus, kui teie ükskord peaksite seda talu kautama!"

Noorel perenaesel jooksiwad, seda kõneldes pisarad üle palge. Kawennanaene nuutsus ärdaste ja lubas otsata tänupakkumistega edespid targemaks saada.

Seni kui naesed nõnda wiisi oma keskel olid rääkinud, tegid mehed wäljas hobuse lahtiwõtmisega tegemist, paniwad temale teki peale ja wiisiwad teda talli. Hoone, mis talli nime kandis, oli hirmus ühele poole wajunud, nõnda et Wezwagari punane aga waewalt madalast uksest sai sisse wiidud. Loomal ei näidanud ka muidu palju lusti olla, seda roppu lauta, kust talle üks paar walgid hobusid, kelle karwad nagu harjaksed püsti seisiwad, wasta hirnusiwad, talliks pidada, ja tema peremehel oli tööd, teda sisse wiia.

„Nääl!" ütles Wezwagar, kui ta selle tööga oli korda saanud, „sina wõiksid küll oma talli puhtamini pidada. See on ju ennem sialauda, kui hobuse talli sarnane."

„Ah, sa kallis aeg," ütles teine ja tõmbas õlad kõrgeks üles, et pealt waadates temal pea nagu otsekohe õlade peal oleks seisnud, „ah, sa kallis aeg, sinul on hea rääkida, sinul on hõlgi küll ja sina wõid, kui tahad, oma hobusele hernewarsi alla lautada, aga kust mina kehw loom põhku wõtan? Ma olen rõõmus, kui liiw mulle nõnda palju hõlgi annab, et ma nendega wõin oma hobust toita.

„Noh," arwas Wezwagar, „saa wõiksid kuiwatud lugasid abiks wõtta."

„Ah, sa kallis aeg, kudas ma kuiwatud lugasid abiks wõtan! Mis kõigest põhust abi on, kui wihm sisse jookseb?"

Breede näitas nende sõnade juures üles poole, kus sinine taewas ühe suure augu läbi näha oli.

„Sa peaksid muidugi katukse parandamisega halgmist tegema," hüüdis Wezwagar wihaselt. „Kudas wõib üks inimene niisugust katukst oma õue peal sallida."

„Ah, sa kallis aeg, sinul on hea kõnelda! Teie, kes teisel pool rammusa maa peal elate, wõite muidugi oma katuksid korral pidada, aga kudas minu sugune kehw sellega korda saab? Liiw neelab mull wiimatse wara ära, ja ma näen seda aega tulewad, kus mina ja minu omad walge kepi najal peawad mööda maailma rändama." Wezwagar lükas wihaselt talliukse lahti ja astus wälja, Breede tema järel. Siis näitas ta käega liiwamäe poole, mis talli ukse eest waadata just nagu tua üle oleks rippunud, ja ütles kurwa healega: „Sa näed ise, et Jumala tahtmine on, et meie peame hukka minema."

„Seda ma koguni ei näe," läks Wezwagaril maks üle kopsu, „ma ei näe muud, kui aga et sina liig laisk oled, ise ennast aidata."

Nääl wahtis imekspanemisega jõuutumaks jäänud tema otsa. „Halasta, mis ma siis pean Jumala tahtmist wasta tegema?" hüüdis tema.

„Ära wõta ilmasjata Jumala nime suhu," hüüdis Wezwagar wihase healega. „Sina ei pea mitte Jumala tahtmise, waid iseenese laiskuse wasta wõitlema. Kanna selle eest hoolt, et kõik wald ühendatud jõuga sulle appi tuleb, ja ärge tehke siis poolt tööd, waid terwet,

ärge tehke liiwale ükspäinis warju ehk tugi, waid matke teda kinni, et ta enam kahju ei wõi sünnitada."

„Ah, kudas mina õnnetu jõuaksin kõik walda kokku ajada?"

„Katsu ometegi. Kui sa sellega korda ei saa, siis räägi baroniga."

„Ah, sa kallis aeg! Kudas mina sant tohin baroniga rääkida? Kudas mina suudan teda paluda, minu pärast nii suurt tööd ette wõtta."

„Tema ei wõta muidugi seda tööd sinu pärast ette, waid aga selle-pärast, et ise omale sinu talu ja taga pool rannatalusid kahju eest hoiaks."

„Ah, sa kallis aeg! Kudas ma usaldan aga baroni silmade ette astuda! Ta on mind ähwardanud talust wälja ajada, kui ma temale edespidi weel üks kord renti wõlgu jään. Rent on hirmus suur; kui kaua see kestab, ei wõi mina teda enam maksa, ja siis pean mina ja minu omad walge kepi najal mööda maailma rändama. Baron ei heida armu."

„Rendiraha ei ole suur ja sa wõiksid teda kergelt ära maksa, kui sa aga tahaksid ja wirgem oleksid. Baronil on päris õigus, kui ta nõuab, et sa rendiraha täieste ja õigel ajal ära maksad."

Aega mööda oliwad mehed mere rannale saanud, kus laened ennast kohisedes liiwasel rannal murdsid. Üks suur hulk merelinde ujus, üks paar sada sammu nendest eemal, laenete peal kõikudes, kuna mõned teised karjudes edasitagasi lendasid ja üksteisega kala saagi pärast kakle-siwad. Mõned waresed, kes tuulest wasta oksa aetud sulgedega ühe lombi sees mõnele merest wälja wisatud kalale wiimast otsa tegiwad, oliwad oma töö juures palju waiksemad. Ranna peal seisis sügawalt märja liiwa sees üks wana kalawene. Muidu ei olnud lootsikut näha. Paremat kätt oli Limpik, kelle peal midagist ei kasunud, kura kätt hakkas jälle metsaga kaetud rand peale. Häda ei ähwardanud mitte mere poolt, waid Limpikust.

„Sina ei püüa sugugi enam kalu?"

„Ah, sa kallis aeg! Ei püüa. See ei maksa mu waewa, welle-kene. Ennemuiste, kui õnnis isa alles elas, siis me püüdsime siin latikaid, räime ja ahwenid, nii et wõrgud neid ei jõudnud wasta wõt-ta; aga nüüd on kõik kalad ära mere lahte läinud. Taewane isa on meie käest kalad ja põllud ära wõtnud. See on tema tahtmine, et mina ja minu omad peame walge kepi najal mööda maailma rändama minema."

Wezwagar nikutas õladega. Tema oli mere ääres üles kaswanud ja mere peale wadates, mida ta enam kaua aega ei olnud näinud, oli tema süda pehmeks ja rõõmsaks läinud.

Tema astus üsna mere ligi, nii et laened ta jalgu kastsiwad ja wahtis pikki silmi otsata mere peale, kus kaugel siin ja seal mõni walge puri päewapaistel läikis ehk suitsupilwekene aurumasinat näitas.

Nääl waatas seda aega auupakwa imekspanemisega tema otsa, nagu nõder enamiste tugewa otsa waatab. Wezwagar oli suur pikk mees, nagu mõni muistne kangelane. Breede mõtles selle üle järele, kas juba enne niisugust wägimeest ei oleks näinud. Nagu tema nüüd seisis, wasta tuult pöördud terase silmadega üle merepinna waadates, et oleks küll keegi wõinud ütelda, et ta kolmkümmend aastat omast naesest wanem oli, et ta rohkem kui wiiskümmend aastat oli elanud ja mõnda palawat päewa näinud.

Nii seisiwad mõlemad tükk aega mõttes. Nende ümber ei olnud muud näha, kui roheline meri oma walgete laente otsadega, mille üle walged merelinnud edasitagasi lendasiwad, kollakaspruun liiw Limpikus ja sinine taewas pea kohal.

Wiimaks pööris ennast Wezwagar oma näälu poole.

„Kas sull homseks rendiraha juba muretsetud on?“ küsis tema.

„Ah, sa kallis aeg! Kust pidin ma rendiraha muretsema? Kust mina nii palju raha wõtan?“

„Kudas sa siis lootsid homseks raha kokku saada? Kas sa arwad, et sulle seda mõni mees laenab?“

„Halasta! kes laenab kirikurotile toop kaeru?“

Wezwagar lõi wihaselt jalaga wasta maad.

„Kust sa siis tahad seda raha wõtta?“

„Kust ma siis seda küll wõtan? Mina ja minu omad peame walge kepi najal mööda maailma rändama minema.“

Wezwagar pööris pea pahaselt teisele poole ja mõlemad läksiwad talusse tagasi.

Wasta õhtut sõitsiwad külalised koju poole. Kui Wezwagari noorik ennast tüki aja pärast ümber pööris ja weel kord oma isade talu peale tagasi waatas, nägi ta oma wenda ja wenna naest ikka weel ukse ees seiswat. Tuul mängis punase rätiku otsadega, mis wenna naene omale lahtiselt oli kaela ümber pannud. Lahkuja päikese kiired wärwisiwad kulla karwa lagunuid hoonesi, kunstlikku liiwamäge nende

taga, ja inimesi nende ees. Lagunewad hooned, inimeste kätetöö, sündsiwad wäga iluste ükfiku nõmme-kõrwa, mille ääres nad seisiwad ja kus neid lausa liiw ähwardas ära neelda. Noor perenaene oli sell päewal mitu korda ohkanud; ta ohkas ka nüüd jälle raskeste, raskeste.

II.

Endistest päiwist.

„Sa wiisid omale wennale rendiraha?" ütles Wezwagar mõne aja pärast.

Noor naene waatas kohkudes tema otsa. „Kust sa selle mõtte wõtsid?" küsis ta kohmetades.

Peremees naeratas. „Ma ei peaks oma naesukest tundma," wastas tema, „kui ma wõiksin uskuda, et tema oma õekeste häda nähes neid abita jätab. Ega see juhtumine ei olnud, et neid just täna waatamas käisid."

Perenaene wõttis oma mehe käest kinni ja andis ta willase kinda peale suud.

„Ma tänan sind," ütles ta tänulikult ja nikutas tema poole peaga.

Wezwagar pani oma parema käe tema ümber, rõhus teda rinna wasta ja ütles: „Minu armas naesukene, sina oled minu kõige parem warandus. Mina ei oleks küll ialgi wõinud uskuda, et mulle siin maa peal weel nii suurt õnne kingitakse, nagu mulle on osaks saanud. Ma ei mõistnudki mõtelda, et maa peal nii suurt õnne üleültse wõib olla. Kudas ei peaks ma mitte rõõmustama, kui sa meie omasid awitad. Suuremat rõõmu ei suuda sa mulle sünnitadagi."

„Armas mees," hakkas perenaene peale, „mina olen —"

„Sina oled muidugi õigel wiisil seda raha omale korjanud," rääkis tema mees ta sõnade wahele. „Mina tean kõik, mis meie talus juhtub, kui ka mind ennast kodus ei ole, ja ma tean sellepärast ka, et minu naesukene ttis hilja ööni kanga tellede taga istub. Aga ma andsin sulle woli teha, mis tahtsid."

„Mis hea südamega sina oled," ütles noorik tasaillukeste ja toetas ennast armastades oma mehe külge.

„Ma ei taha sind keelda oma õekesi aidata,“ kõneles peremees edasi: „See teeb sulle rõõmu ja meie jõud kannab ka seda. Mina ei ole laisk ega liig kartlik, sina oled usin ja tõemeeleline, sellepärast lähewad ka meie asjad korda ja edanewad wäga häste. Siiski on mull kahju sellest ilusast, raskel wiisil teenitud rahast. Need seal“ — selle juures näitas ta piitsa warrega taha poole — „ei jää ometi kaua enam oma koha peale ja ma kardan, et meie neile weel liig wara peame oma sauna korteriks walmis tegema. Jakob on küll nüüd ütlemata laisk, aga ma loodan, et temast weel hea sulane saab.“

„Oh, küll see wõib raske olla omast talust wälja minna ja teise juure teenistusse astuda!“

„Eks ta ole! Mina seda küll kannatada ei jõuaks, sest kaua olen ma teiste inimeste leiba söönud, nii et selgeste wõin teada, kui kibe see on.“

Pea jäi Limpik nende selja taha ja wagusi sõitsiwad nad edasi. Tee käis eestotsa soodest läbi, siis läbi ilusa kõrge männiku, pärast läbi heinamaade ja wäljade ja tuli wiimaks suure maantee peale wälja, mis natuke maad rannast eemal põhja poolt lõune poole käib. Seal seisis suur maakiwidest üles ehitatud kõrts ja temas nähti täna rõõmus elu olewat. Poolpärani rehealuse ukse läbi oliwad ühe lambi walgusel, mis talapalgist maha rippus, mitu wankert ja hobust näha. Eeskoda oli ka walgustatud ja kõrtsist kuuldi tantsupilli healt, rõõmust naermist ja lustilikkuid laulusid. Kui Wezwagari sõiduriist kõrwaselt teelt ära maantee peale oli pööranud ja kõrtsist mööda tahtis jõuda, saiwad wankris istujad ühest meeste salgast, kes elawalt ükskteisega kõrtsi ukse ees rääkisiwad, ära tuntud ja kinni peetud. Mehed oliwad enamiste kõik selle sama walla peremehed ja pealegi wanemad inimesed, sest et nooremad suures kõrtsituas tantsisiwad. Wezwagaril oli nõu olnud otse kodu sõita, laskis aga nüüd ennast meelitada ühe tunni aja peale kõrtsi astuda, kuna pealegi tema naene midagi selle wasta ei ütelnud.

Kõrtsis istusiwad nad salgakeste kaupa kokku, üks salk siin, teine seal. Wezwagar oli teiste peremeestega tahakambri läinud, kus nad klaas õlut rüüpasiwad. Wezwagari noorik aga oli teiste naestega tantsutuas istet wõtnud ja waatas tantsu pealt.

„Wezwagar, kas teie olete kõige uuemast tembust, mis baron jälle teinud, juba kuulnud?“ küsis Namiku peremees, üks pikk kehwa kehaga, walgete juukstega ja terawate musta silmadega mees.

„Pole ühtegi. Mis siis jälle on sündinud?“

„Tema on eila Gulbet keelnud ise enese tiigis kalu püüda.“

„Aga mis asja pärast on baron temale kalapüüdmist tiigist ära keelnud?“ küsis Wezwagar. „Mis põhja on tema nimetanud?“

„Oh, põhjadest ei ole puudust,“ arwas Namik. —

„Laske, küllap Pilskaln jutustab,“ kõlasiwad nüüd healed mitmelt poolt.

„Mis seal jutustada on,“ algas Pilskaln, Gulbe wäimes, seletust. „Eila peale lõunat tuleb baron oma kõrgejalgse kõrwi seljas ratsa Gulbe õue ja tahab minu äiaga kokku saada. Kui see suure rutuga wälja tuleb, ütleb tema: Gulbe, Jüripäewast saadik ei tohi sa enam suures tiigis kalu püüda.“

„Miks mitte, pai baron?“ kogeldab minu äi, „mulle on see ometegi ikka lubatud olnud!“

„Tõsi küll,“ kostab baron külmalt ja kangelt hobuse seljast, „sull on küll luba olnud siin tiigis kalu püüda, aga ma leidsin wana paberitest, et ennemuiste selles tiigis on mõisa poolest kalu püütud, ja mina tahan, et see ka edespidi jälle nõnda peab sündima.“

„Auustatud herra,“ kostab selle peale jälle minu äi, „mitte ei ole mina üksi, waid ka juba minu isa ja wanaisa on selles tiigis kalu püüdnud.“

Seal naeratab baron ja ütleb: „Ükspäinis ühe tingimise all wõid sa weel õigust selle tiigi sees kalu püüda, mõne aja peale omale pidada.“

„Mis tingimine see on?“ küsib minu äi kihawa meelega.

Selle peale kostab baron: „Ütle mulle homme oma talu ülesse, siis sa wõid tulewa Jüripäewani, just üks ümargune aasta weel oma paar kala püüda.“

Sellega pöörab baron oma hobuse ümber ja sõidab samm sammult õuest ära.“ — — — — —

Talupojad nurisesiwad oma keskel selle üle, et baron, nende arwates ilma asjata, Gulbe käest kalapüüdmise luba ära wõtnud ja mõned pilkawad sõnad oliwad selle üle kuulda.

Wezwagar istus kortsus kulmul sügawas mõttes. Siis küsis tema: „Kas baron tõeste Gulbelt kalapüüdmise luba on ära wõtnud, ilma et ta oleks üht teist asja temale asemele andnud?“

Talupojad waatsiwad kõik Pilskalni otsa. „Noh, üsna Jumala muidu küll mitte," kostis see pahaselt. „Ta on temale selle eest wiis-teistkümme rubla rendirahast maha jätnud, aga mis maksab see kala püüdmise õiguse kautamise kohta?"

„Jah, mis see tahab tähendada?" oli nüüd kõigilt poolt kuulda.

„See tahab nii palju tähendada," hüüdis Wezwagar elawalt, „et baron Gulbele need paar kala, mis tiigis püüda on, kolme wõrd on ära tasunud."

Talupojad jäiwad wait ja waatsiwad üks teise otsa.

„Siin ei ole mitte kaladest jutt, waid meie õigusest," hüüdis Wilks. „Neid kalu tahame meie hea meelega temale jätta ja tehku ta siis nendega, mis tahab."

Siin rääkisiwad mehed pikemalt ja laiemalt selle asja üle ja saiwad mõned nõud kokku peetud.

„Kuulge mehed," algas Wezwagar uueste, „mina ei wõi ega taha baronit igas tükis wabandada; sest tema on mõnikord ilmasjata kuri ja kangekaelne nagu wene hobune, aga tema on siiski õiglane mees. Tema ei tee meile küll pikemat kui kõigest ühe aastalist kontrahti, aga meil ei ole sellepärast naabri rahwast halwem põli, kelle kontrahikirjad kaheteistkümne aasta peale on kirjutatud. Sest saadik, kus orjus ära kadus ja talud rendi peale saiwad antud — seda wõib küll juba aastat kakskümmend wiis tagasi olla — ei ole meile rendiraha peale pandud; ja ka seda ei sündinud, et keegi, kes oma talu korra peal pidas ja õigel ajal rendiraha ära maksis, oleks omast talust wälja aetud. Kui baron mõnda weikest asja muutis, nagu Gulbe kontrahis, siis on tema seda peremeestele ikka rohkeste jälle kätte tasunud."

„Jah, jah," kostis Wilks, „et sina baroni poole hoiad, teame meie kõik juba ammust ajast saadik."

„Jah, mina hoian baroni poole," wastas Wezwagar natuke ärritatud healel. „Mina pean teda narriks, aga heaks ja õiglaseks inimeseks."

„Sinu käsi ei käi selle juures pahaste."

„Mis sa sellega tahad ütelda?" küsis Wezwagar näust punaseks minnes.

„Mina tahan sellega ütelda, et tema sind wististi sellepärast waesest kalapüüdjast Warplas rikkaks peremeheks Tagametsas tegi!"

Wezwagar tahtis käredaste wastata, aga Namik wõttis temalt sõna ära.

„See ei ole õigus," hüüdis tema. „Wezwagar on baroni armastust raskema tööga ära teeninud, kui selle läbi, et ta aga temast head kõneleb. Tema on oma elu peale waatamata baroni elu peastnud."

„Teised räägiwad, baron olewat tema elu peastnud."

„Kudas sellega lugu õiete on?" küsiti nüüd mitmelt poolt korraga.

Wezwagar waatas tükk aega enese ette laua peale. Siis ütles tema: „Ma tahan teile seda lugu kõnelda, et selle halbi korile ükskord ots tuleb. Teie teate iga üks, et baron, nii kaua kui tema isa elas, mitte Tagametsas, waid Warplas oli aset wõtnud. Mina olin oma endise, Laiwe talu peremehega, Warplasse elama läinud, sest et Laiwe talu liiwa pärast pidi maha jäetud saama. Oma uue koha peal pidas mu peremees ka kalamehe ametit; mina awitasin teda jõudu mööda. Ühel aastal oli meil ütlemata warane ja külm talwe. Külm tuli hoo kaupa, see on, meri läks aeg ajalt lahti ja külmetas siis jälle ütlemata ruttu kinni. Ühel päewal puhkus kange tuul edeli poolt, murdis jää pihuks ja põrmuks ja ajas tükid laiale. Aga peale lõunat jäi tuul waikseks; ühel hoobil tuli ka külm. Öösel oli meri wagune nagu mõni weiksem järw ja külmetas seda wiisi kinni. Kui mina teisel hommikul uksest wälja astusin ja harjunud wiisil mere peale waatasin, nägin ma kasinal koidu walgusel paar wersta rannast eemal üht lootsikut. Mina jooksin tuppa, kutsusin peremehe ja perenaese wälja ja waatasime nüüd kolmekeste lootsiku poole. Et see nähtaw asi lootsik oli, selle juures ei wõinud meie kahelda. Kui juba ilm oli walgemaks läinud, nägime meie tema sees ka kaks inimest, kes meie poole rätiga lehwitasiwad. Nüüd kutsusime kõik küla kokku, aga siiski oli hea nõu kallis. Wiimaks heitsime küll wiis südi meest kokku, wõtsime köied ja redelid ligi ja katsusime lootsiku juure saada, aga pidime juba poole tee pealt ümber pöörma, sest jää meid ei kandnud, iseäranis rannalt eemal, mitte koguniste. Õnnetu inimeste meele äraheitmine, kui nad nägiwad, et meie tagasi pöörsime, oli ütlemata suur. Nemad jooksiwad nagu meeletumad lootsikus edasi ja kiskusiwad oma juuksid hirmu pärast peast."

Wezwagar tegi silmapilguks oma jutule wahet, pühkis higi palgest ja rüüpas hea suutäie. Tantsupilli heal oli kõrwalises kambris waikses jäänud. Naesed ja noor rahwas oliwad tasaillukeste sisse astunud ja kuulasiwad nüüd, ligistikku pea pea kõrwal seistes, juttu pealt, ilma et nad oleksiwad julgenud hinge tõmmata.

„Lugu oli hirmus," westis Wezwagar oma juttu edasi. „Päike paistis heledaste siniseft taewast ja meie kõik olime sunnitud rahulikult pealt waatama, kudas need inimesed seal lootsikus kibeda külma kätte pidiwad surema. Wahe ajal oli ka baron oma prouaga sinna kutsutud. Baroni proua, kes sell ajal alles nelja nädali eest oli mehele saanud, nuttis kibedaste ja palus meid õnnetumatele appi minna. Baron pakkus hädaliste peastmise eest sada rubla. Aga ei olnud kedagi leida, kes saja rubla eest oma elu oleks pandiks pannud. Seal astusin mina ette ja ütlesin: „Auustatud herra, teie raha mina ei taha, aga minul on neist waestest inimestest hale meel. Leian ma weel kaks meest, kes minuga ühes tulewad, siis ma tahan seda asja katsuda." Aga ühtegi ei olnud leida. Seal ütleb baron ja kahwatab ära nagu liiw tema jalgade ees: „Hea küll, Jüri," — sest see on minu nimi — „kui minust sulle küll saab, siis wõta mind ligi." Nii kui baron seda ütleb, langeb proua tema kaela, nutab ja kisendab: „Ära minule seda kurbdust tee! Seda mina ei jõua ära kannatada!" — „Herra," ütlen mina, „see läheb üle teie jõu. Teie wõite oma elu selle juures kautada." — Tema wasta: „Redel ja köis siia! Kas mina pean aralt pealt waatama, kudas need inimesed seal külma kätte surewad?" Kui inimesed nägiwad, et baron oma sõna tahtis tõeks teha, astusiwad kaks rannawahti rüütlimajast, mis Warpla tuletorni juures seisab, rahwa hulgast ette ja ütlesiwad, et nad meiega tahta ühes tulla. Meie wõtsime iga kahe mehe peale ühe redeli ja hakkasime minema. Inimesi lootsikus ei olnud enam näha. Meie ei teadnud, kas nemad juba oliwad ära külmanud, wõi aga sooja katte alla lootsiku põhja peale pikali heitnud. Sest et kangeste külmetas, oli jäätis nüüd kõwem kui hommikul, nii et meie esimest wersta ilma õnnetuseta ära käisime. Siis aga kukkus pea üks pea jälle teine sisse. Meie tõmbasime õnne kaubal küll ikka üksteist jälle wälja, aga jää läks, mida kaugemale meie ette tungisime, seda ikka hõrnemaks. Mina ei mõista täna päewani, kudas meie wiimaks lootsiku juure saime. Aga selle sees oliwad, nagu nüüd selgeste nägime, kolm inimest, üks mees, üks naesterahwas ja soojalt kinni kaetud weikene tüdrukukene. Mees ja naene oliwad nagu surnud pikali maas, aga laps magas ja oli priske ja terwe. Meie kolmekeste, see on rannawahid ja mina, wõtsime nüüd igaüks üht neist wõerastest selga ja baron käis meie ees. Aga tema oli weest ja külmast nõnda nõdraks läinud, et ta jalad all risti käisiwad ja tema käsi, kui ta

jälle kord sisse kukkus, redelist lahti laskis. Mina olin seda juba ette ära näinud ja olin sellepärast üksnes lapse oma kätte wõtnud. Nii jõudsin mina siis teda jälle õnnelikult wälja tõmmata. Wiimaks jõudsime kõik seitsmekeste terwelt rannale, kus baroni proua teistega põlwili maas meie eest palwet tegi.“

Wezwagari jutt, mis nagu näha, tema südant wäga liigutas, oli otsas. Tuas oli nii waikne, et nööpnõela kukkumist oleks wõinud ära kuulda.

„Ja kes oliwad need inimesed, keda teie peastsite?“ küsis wiimaks üks noor mees.

„Need oliwad wanad Breeded, selle weikese tüdruku wanemad, kes pärast minu naeseks sai. Mõlemad wanad inimesed oliwad tahtnud lootsikuga karkohwlid linna wiia ja oma last ühes wõtnud, sest et nad tema ristiema, kes linnas teenis, tahtsiwad waatama minna. Kui nemad pea aegu juba kohale oliwad saanud, oli idatuul tormiks paisunud ja neid sadamast mööda ajanud. Teisel hommikul olnud nad nii ligi Kuresaare rannast, et nemad kõik majad selgeste ära näha wõinud; siis aga pöörnud tuul ja ajanud neid jälle kaugele mere peale tagasi. Öösel oli neid siis üks merejõgi Warpla randa ajanud.“

„Noh, ja selle eest said sa siis praegust talukohta?“

„Jah. Kui ma raha wasta ei wõtnud, mis baron pakkus, küsis ta: „Hea küll, aga kas sa üht talukohta ehk wasta wõtaksid, üht ilust suurt talu, mitte siin Warplas, waid all Tagametsas? Minu isal on üks koht tühi.“

„Noh, teie teate isegi, et talukohta tee pealt ei leita. „Kui teie mulle üht talu anda tahate, siis wõtan ma seda hea meelega wasta, auus herra. Aga teie teate ka, et mina raudwarandust muretseda ei jõua.“ — Seal küsib tema: „Kas sinul ei ole omasid, kes sind wõiksiwad aidata?“ — „Herra,“ kostsin mina, „minu ema maeti kohe pärast minu sündimist maha, ja minu isa uppus merde ära, ammu enne seda, kui weel õppisin mõlaga ümber käima. Ma olen nüüd küll omale mõne koppiku korjanud, aga sellest ei saa küll.“ — Siis hüüab baroni proua: „Ole mureta, mina kingin sulle raudwara ja pealegi weel nii täielikku, kui aga ial ühel peremehel wõib olla.“ — Ja mina: „Seda ei tohi teie mulle kinkida, auus proua, aga kui teie seda wara mulle tahate lainata, siis ma wõtan tänuga wasta.“ — Nii wiisi on see tulnud,“ lõpetas Wezwagar oma juttu, „et mina Tagametsa tagasi tulin ja pealegi weel Wezwagari talu peremeheks sain.“

„Ja see oli nõnda wiisi hea!" oli mitmelt poolt kuulda.

Wezwagari noorik maenitses nüüd teele hakata, ja meie abielu paar sõitis minema, ehk küll igalt poolt neid püüti tagasi hoida.

Tuul oli järele jäänud, öö oli waikne ja selge.

„See on imelik," ütles Wezwagar, kui nemad wankris istusiwad ja kodu poole weeresiwad, „kudas baronit wihatakse. Mina kardan, et tema kentsakas ja kangekaelne meel wiimaks õnnetust saab sünnitama, ehk ta küll kellegile kurja teha ei taha ja meelega kellegile liiga ei ole teinud."

Kui Wezwagar enne magama heitmist oma harjunud wiisi järele talu ja õue läbi käis, sai temal õiete selgeks, kui nõukas mees tema oli. Jah, tema juures oliwad lood teisite, kui tema näälu juures Breede talus!

Kui ta jälle elukambrisse oli tagasi astunud, leidis ta seal oma naist, kes temale pühapäewa riideid tulewaks päewaks walmis seadis.

„Ega sina ometegi müna ära ei unusta?" küsis tema. „Et ta aga Jumala pärast maha ei jää!"

„Ole mureta tema koormab muidugi juba minu südant."

Siis heitsiwad mõlemad sängi. Perenaene oli warsti magama jäänud, peremehel aga ei tulnud hulk aega und silma ja ta mõtles endiste aegade peale tagasi, sest kõik mälestused oliwad tema sees kõrtsis kõneldud jutu läbi uueste üles äratatud saanud. Ta kus temal mõlemad käed tööd täis oliwad, ei igatsenud tema midagi: pühapäewite aga, kui ta oma kalda peale wälja tõmmatud lootsiku nina peale maha istus ja kchisewad lained tema jalgu kastsiwad, siis oli igatsemine tema sees tõusnud, igatsemine ema, naese ehk ülepea ühe inimese järele, kes teda õige südamest armastaks, keda tema õige südame põhjast wõiks armastada. Niisugusel korral arwas ta, et tema süda kurwastusest lõhki läheb. Ja siiski ei olnud ükski noortest tüdrukutest tema meele järel, nii et tema kaua oli poismehe põlwe pidanud ja pea aegu abielu seisusest omale enam õnne ei ootnud. Ja nüüd oliwad ometegi weel kõik asjad heaks läinud, kui ka alles hilja.

Talunik oli liikumata sängis pikali ja kuulas oma noore naese tasase hinge tõmbamise peale. Temal oli, kui hingaks Laima, tema rahwa wana õnnetooja jumalus, tema kõrwal. Nii uinus ta magama.

III.

Kindlad ja kaunid pohjus mõtted.

Sell samal tunnil, kus Wezwagar ja tema naene Breedesse jõudsiwad, langesiwad päewa kiired, mis neile merd ja Limpikut walgustasiwad, ka Tagametsa suurte rohu aeda. Aga kuna Limpikus külm tuul neist ei lasknud kasu tulla, lautasiwad nemad siin, kus esiteks wanad puud ja mitme sugused põõsastikud selle pahale seltsimehele ruumi ei andnud ligi astuda, kõige paremat ja mahedamat sooja igale poole.

Baroni proua Thorhaken, kes aias lusti kõndis, kuna koolipreili ja lapsed ennast sellega rõõmustasiwad, et päewa poole pöördud mäe külle pealt esimesi mahla kannikesi noppisiwad, rõõmustas ka meelitawa päewa paiste üle üliwäga.

„Ah, mis kena!“ hüüdis tema üks kord teise järele. „Preili Armbach, andke oma rõõmule omete ruumi!“ See, kelle wastu need sõnad räägitud saiwad, üks weike ilus preili, kes praegu ennast muru peale kumardas, pööris näu baroni proua poole ja naeratas kustilikult.

„Lubage ometegi, et mina oma wiisi rõõmus olen,“ wastas tema.

„Teie wiis pole kellegi wiis,“ kostis baroni proua. „Teie jääte ikka weikeste asjade juure seisma, kas mõne lilli ehk üksiku linnu juure. Teie peate omad silmad kõige suure looduse peale ühe korraga pöörma. Teie peate maad ja taewast imeks panema ja mis nende wahel on.“

„Kui mina ükspäinis kõige suure looduse peale peaksin waatama, kust meie siis oma mahla kannikeste kimpu kokku saaksime?“

„Mahla kannikeste kimp peab meil aga enne koos olema, kui papa ja tädi kodu tulewad,“ ütles baroni proua kolmeteistkümne aastane kõige wanem tütar kinnitades.

„Jah,“ andis noorem õde temale õigust, „enne kui meie kimpu ei ole kokku saanud, ei wõi meie koguniste mitte kodu minna.“

Baroni proua naeratas ja läks pikaliste sammudega suurt teed edasi, mis ühe istutatud aia kõrwal mäe külle poolt tuli. Baroni proua oli wäga õnnelik. Soojad päewa kiired, lõukeste laulukoor taewa all, wintide laulmine aias — kõik see sulas tema südames poolteatud tundmisega kokku, et temal wäga hea mees, armsad lapsed, head naabrid, truud teenijad on, ja mis muidu weel inimese õnneks tarwis läheb.

Seal oli alewist, kelle läbi tänaw maantee peale wälja käis, lustiline piitsa plaksumine kuulda. Baron ja tema õde, kes päew enne seda oliwad lähida linnakesse sõitnud baroni wanemid poegi waatama, kes seal gymnasiumi koolis käisiwad, ja ka mõnda tarwilikku asja ostma, tuliwad kodu tagasi. Baroni proua tõttas teed mööda jälle üles, kutsus lapsed oma juure ja läks nendega aia wärawa poole.

Nemad tuliwad aga just parajal ajal, et weel näha wõisiwad, kudas baron ja ta õde wankrist astusiwad. Sellega tegiwad kojutulejad aga mõlematele nooorematele poegadelle ruumi, kes lapsehoidjaga ka sinna oliwad rutanud ja isa ja tädi lühidelt teretates ruttu oliwad wankrisse roninud. Lahke kutsar sõidatas neid weel hoowi peal, mis lastele suurt meele head tegi.

Baron andis oma proua käele, siis suule ja siis jälle käele musu. Preili Aleksandra andis oma wennanaesele mõlemate põskede peale suud, nõnda et aga plaksus.

„Meile tulewad lõuneks külalised," ütles baron.

„Herra von Thorhaken Nõrglast saab meile seda rõõmu tegema, et lõuneks meile jääb ja ka õpetaja ja tohter lubasiwad lahkeste meie juures lõunat wõtta."

„Jah, Fannikene," kiitis baroni õde, „nemad tulewad kõik kolmekeste: kirikherra, tohter ja Nõrgla herra."

„Noh, wiimne oleks ka wõinud kodu jääda," kostis baroni proua.

Baron waatas tõsiselt oma naese otsa. „Armas naene," ütles tema, „ära seda unusta, et sa ühest herrast kõneled, kes weel täna saab meie külaline olema."

„Palun andeks, minu armas mees," kostis proua ja andis nagu kahjatsedes oma mehele kätt.

„Noh, sellest ei ole wiga," arwas preili Aleksandra. „Mina ei wõi teda ka silma otsas kannatada. Tema naerab meie kõikide üle."

Herra von Thorhaken teadis juba ammust ajast saadik, et tema õe wasta ei maksnud kõnelda. Tema ei lausunud sellepärast mitte sõnagi wastuseks ja pööris ennast jälle oma naese poole.

„Mina toon halbu sõnumeid," ütles tema. „Mina sain Otto juures ühe baron Schmidtiga kokku, ühe lahke wiisidega noore mehega Riiamaalt, kes kahe nädala eest oli Peterburgis käinud. Seal olewat meile õige wastane tuul puhkumas."

„Aga ega päris tõsisest asjast juttu ei ole?"

„Seda küll mitte, aga seal olemat, nagu juba öeldud, õige kibe põhja tuul liikumas. See oleks hea, et meie kindlamine kui ialgi enne oma õiguse juures seisaksime ja kõik ühtlase selle eest hoolt kannaksime, et meie õigust meil käest ära ei wõeta. Meie ei jõua nüüd, kus kõik meie ümber wankumas ja kõikumas on, mitte kärebaste küllalt seaduse tähte täita ja oma õiguste ja wana pruukide täitmise eest seista!"

Baroni proua küsis nüüd oma poegade järel ja kõik läksiwad tuppa.

Kella nelja ajal juhtusiwad õpetaja ja tohter, kes üheskoos tuliwad, Tagametsa trepi ees Nõrgla baroniga kokku.

„Tere, tere," hüüdis see nende wasta ja kargas wankrist, „tere, õpetaja herra, tere, tohter!

Wõi teie ka? Mõtlesin ma ometegi juba, et minul kaashäbalisi saab olema."

„Kudas teie seda arwate, herra von Thorhaken?" küsis õpetaja.

„Mina arwan, et — et see ehk teine neid sunnituid lõunesöömaaegu minu onupoja juures wõiks wõtta. Andke andeks, kirikherra, et mina wannun, aga süda on täis ja tahab lahutust. Mina ei wõi Inglasi kannatada, ja kõige wähem weel Inglasi, kes Liibawist on. Kui minul aga üks ainus mõtus omas metsas oleks, üks ainukene hirw — mitte tangidega ei tooks mind keegi siia Tagametsa, wõi kõige wähemalt mitte niisugusel ajal. See on ometi selge jampsimine, sell ajal, millal iga selge aruga Kuurlane oma kohwi joob, kõhtu pooltoorede rohtudega ja werise lihaga üle liia täis toppida."

Nüüd tuliwad kaks teendert, kes oma herra suureks pahanduseks just sell silmapilgul oliwad kööki läinud, kus oodetud külalised tuliwad, jooksteS suure trepi peale wälja ja tegiwad sellega jutule otsa. Nemad wiisiwad külalised eestuppa, kus nad neile pea aegu palitood kõige riietega olekfiwad maha kiskunud. Nõnda püüdsiwad nemad nüüd oma süüdi jälle heaks teha ja oma usinust üles näidata. Siis lükas üks neist uksed lahti ja teine hüüdis suure healega:

„Herra baron von Thorhaken Nõrglast. Õpetaja herra Petri! Tohtre herra Pauli!"

„Seda ma nimetan omete auupakkumisega majasse astumiseks," sosistas weel ruttu herra von Thorhaken tohtrile kõrwa sisse, enne kui ta maja prouat ja herrat teretas.

Wiimane oli, kõige selle maa pruugi wasta, omale kitsa sabaga kuue selga pannud, mis muidu ka frakkiks nimetatakse, ja tema pärast

oli ka tohter niisuguses riides tulnud. Õpetaja, kellel niisugust ihukatet ei olnud ja kes ennast ka kui wana inimene ja waimulik mees sellest kombest waba arwas olewat, oli omale aga musta kuue selga pannud. Niisamati ka Nõrgla herra, kes, nagu tema sõprade keskel ütles, Kuurlane oli ja mitte Liibawi Inglane ei olnud, ja sellepärast ka seda kommetit ühes ei mänginud.

Nüüd aeti tükk aega juttu ilmakesest, wilja kaswust ja kirikus käimisest. Siis mindi, kui teender oli ütelnud, et laud kaetud olewad, lõunele. Tagametsa herra käe kõrwal läks tema õde, baroni proua käis õpetaja käe kõrwal ja Nõrgla herra ja tohter pakkusiwad mõlemad ühel ajal preili Armbachile oma kätt. Tohter tahtis tagasi astuda, baron aga toimetas asja nõnda kawalaste, et tema ilma naesterahwata jäi; ja see oli koguni tema meelt mööda, sest tema ei tahtnud millaski naesterahwast lauale saata. „Andke mulle naesterahwas iseäranis ja söök iseäranis," ütles tema tihti. „Kui mõlemad korraga sinu hoole antakse, siis sa ei tea, kust otsast pead peale hakkama ja süda ega suu ega kõht ei saa oma õigust." Tema oli sellepärast wäga rõõmus, et üksikuks oli jäänud. Kui tema ka paljas wees keedetud rohtudest kellegi magu ei wõinud tunda, ja ka „kuiw" Champagni-wiin tema meelt mööda ei olnud, andsiwad ometegi teised road tema kõhule ja südamele igatsetud karastust, iseäranis kui nende juures klaas Markobrunni ja Léoville wiina ei puudunud. Ta laskis ka esimised rohu sarnatsed road hoolimata enesest mööda minna, ehk küll majaperemees salaja selle üle pahandas ja just selle pärast omale kahewõrd sööki taldreku peale wõttis.

Kui naesterahwas peale lõuna söömaaega oma tubadesse oliwad läinud ja sigarid ümber pakutud saiwad, juhiti jutt jälle selle asja peale, mis sell ajal — see on kuuekümnema aastade algmisel — iga mehe suus oli ehk südant waewas, see on, kudas järg talupoegade ja mõisnikkude wahel pidi jääma.

„Kas teie olete juba, minu herrad, wiimast nummert Baltimaa-kuulehest lugenud?" küsis õpetaja. — „Kuuramaalt sisse saadetud kiri, mille all üks weike „w" nime asemel seisab, annab selle küsimise peale, kudas seisus mõisnikkude ja talupoegade wahel peab ümber muudetud saama, pikemalt ja laiemalt otsust."

„Ei, mina ei ole seda raamatut weel saanud," kostis maja herra. „Mis seal siis tahetakse?"

„Oh, see mees annab mõnda nõu, mille mõnu kaugele ulatab.

Tema tahab, et üks kord seaduse wiisil kinnitatakse, et talukohad ükspäinis kirjutatud kontrahi järele ja kõige wähemalt kaheteistkümne aasta peale wälja renditud saaksiwad. Teiseks tahab tema —"

„See on omete liig hull!" hüüdis Tagametsa herra tema sõnade wahele. „Mikspärast siis ei taheta kohe, et meie ka weel talupoegadelle talud päris omaks anname?"

„Noh, baroni herra, sinna maale on weel hea tükk aega."

„Lubage, õpetaja herra, lubage," hüüdis baron rutuga, „sinna maale pole aeg mitte koguni nii kaugel, nagu teie ehk arwate. Siin on jutt esimisest põhjusest, esimise omanduse põhjusest. Kas talud on meie, wõi on nad meie talupoegade omandus? On nemad talupoegade omandus, siis ei tohi riigiwalitsus sallida, et meie nende käest rendiraha wõtame. On nemad aga, nagu iga mees teab, meie omandus, siis ei ole kellegil ka õigust sinna sekka kõnelda, ja see on meie asi, kas meie paremaks peame meie oma, — wõistke seda õiete, kirikherra, — meie oma talusid kaheteistkümneks aastaks rendi peale anda, wõi üheks aastaks, kas meie selle tarwis kirjalikult wõi palja suusõnaga kaupa teeme."

„Noh," arwas Nõrgla herra, „selle üle wõiksime weel waielda."

„Kõikides Euroopamaa riikides," lisas õpetaja juure, „on riigiwalitsus ennemine ehk hiljemine talupoegade asja oma kätte wõtnud."

Tagametsa herra pani oma sigar ära ja waatas täis imekspanemist ühe herra otsast teise otsa.

„Mina ei saa teist aru, minu herrad," ütles tema. „Kui teie niisuguse seaduse eest wõite seista, siis teie õpetate ju, ilma et seda ise teate, selget sotsialismust, wõi õigemine ütelda kommunismust*)."

„Kas see ei ole ehk liiaste üteltud, baroni herra?" küsis õpetaja ja silitas käega oma otsa ja juukste üle.

„Mina arwan, et ei ole," oli wastuseks. „Mina mõtlen, et see põhjus juba omanduses peab olema, et omanik temaga oma tahtmist mööda wõib teha."

„Noh, selle üle wõiks weel sõna kaks kolm räägitud saada," ütles Nõrgla oma.

„Missuguse õigusega wõiks selle wasta weel räägitud saada? Sõnad nagu: „selle üle wõiks omete weel räägitud saada," ehk: „kes seda siis usub," ei anna weel ühtegi põhjust."

*) Sotsialismus on see õpetus, mille järel kõikidel inimestel ühe palju õigust on; kommunismus aga nõuab, et ka wara kõikide wahel ühel mõedul peab ära jautatama.

„No jah, ka selle üle wõib jälle igal ühel oma mõte olla," kostis Nõrgla oma, kelle tõsist nägu ükski asi ei muutnud, ja laskis terwe pilwe suitsu omast suust, mis aega mööda ennast rõngasteks wälja lautas. Rõngad läksiwad ikka laiemaks ja laiemaks ja kadusiwad wiimate koguni ära. Tagametsa omanik pööris ennast wihastades oma onupoja poolt jälle ära õpetaja poole.

„Lubage, herra von Thorhaken," hakkas wiimne peale, „ma katsun seletada, et teie sõnad mitte nii üle pea õiged ei ole, waid nende wasta mõndagi ütelda wõib. Teil on linnas üks maja. Kas teie nüüd arwate, et teil seda maja, mis muidugi koguni teie päris oma on, maha lõhkuda tohite, waremed ühte unikusse kokku wisata wõite, et siis platsiga ei enam tegemist teha?"

Baron mõtles mõne aja järele. Siis ütles tema: „Ei, seda ma küll ei tohiks teha. Asjad on aga linnas tõisite, kui maal. Ma annan teile küll õigust, et linna kodanik, kes ligistikku oma naabri kõrwal elab, nõnda oma omandusega igakord teha ei wõi, nagu ta ehk tahaks. Maal aga ei hooliks keegi niisugusest meeletumast tööst."

„Sellest mis ma siin näituseks nimetasin, on ära näha, et riigiwalitsus ikka aga siia maani iga ühte oma omandusega laseb tahtmist mööda toimetada, kuni see mitte kõige maa kahjuks ei sünni. Kui riigiwalitsus selgeste ära näeb, et riigile kasuks oleks, kui talupojad niisuguse seisuse sisse astuwad, et nemad oma talu kindla rendi peale saawad ehk koguni weel pärisomaks osta wõiwad, siis on see ka tema kohus seaduse najal nende seisust nõnda kinnitada, kuidas tarwis läheb. Mõisnikud aga, kelle omanduse eest muidugi üksnes riigiwalitsus hoolt kannab, peawad siis seda käsku täitma."

„Minu herrad," hüüdis baron tulise healega, „teil pole õigus, kui teie arwate, et riigiwalitsus omandust annab. Teil pole aga ka mitte õigus, kui teie arwate, et riigiwalitsuse kasu ialgi wõiks ülekohust nõuda. Mina tean wäga häste, et nõnda, nii kui teie, õpetaja herra, praegu ütlesite, pea kõikides riikides on tehtud Euroopamaal, aga minu herrad, ma ei usu, et priiusele, õige priiusele sellest tulu oleks saanud. Õige priius on enamiste aga selle peale põhjandatud, et omandus päris kindel on. Waatke kõige priiema maa peale maailmas, waatke Inglismaa peale. Inglismaal ei ole kunagi talupoegade seisuse parandamisest ehk põllu jagamisest juttu olnud ja ei saa ka millaski olema. Seal ei mõtle keegi selle peale, neid sambaid, mis korra päralist olekut

ja priiust toetawad, lodewaks ja selle läbi mõisnikkude sugu, kelle päralt suured maad on, jõuetumaks teha ehk koguni. hukka saata, ei ka riigikasu nimel nende wõimust oma pärisomanduse üle wähendada. Selle suure ja imeliku maa sees on iga mehe maja, tema omandus nagu kõwa kindlus, kellé tugewatest müüridest kõik ülekohtu ja wäewalla lained tagasi põrkawad. Ükski kohus, ükski seadus ei ole katsunud olekut mõisnikkude ja talupoegade wahel seaduste läbi kohendada, ja siiski on tema niisugune, et kõige maailma peal paremat leida ei ole. Niisugused seadused ei ole mitte pea asi, waid pea asi on see, et õigus ja kohus inimeste südametes elab. Mõlemilt poolt peab selle üle walwatud saama, et igal pool õigus sünnib, ja mitte wäljaspidise käsu järele, waid südame teadmise järele peab õigus toimetatud saama. Õiguse põhjus aga on seadused, kes meile meie õigust kinnitawad. Ja just meie päiwil, kus kõik asjad edasi ning tagasi käiwad, kus kõik seatakse kuidas tahetakse, on meil aga üks raud kalju, see on meie õigus."

„Noh, selle wasta wõiks ometegi mõni sõna öeldud saada," lisas Nõrgla oma jälle juure.

„Summum jus — summa injuria," *) ütles õpetaja.

„See on üks wang sõna," ütles baron walju healega, „aga siiski ei ütle tema õigust. Meil aga on üks jus, ja see ei ole kunagi injuria. Jus ei wõi niisamati millaski injuria'ks saada, nii wähe kui injuria millaski jus ei ole. Sellest tuleb ju kõik õnnetus meie kindlamaa peal, et inimesed ära harjunud on õigusest mitte palju lugu pidama. See Tagamets on minu päris oma, ja minul on õigus temaga teha, mis ma ise tahan, isegi ära mõista, et see tegu mitte ropp ega kuri ei ole. Mina arwan paremaks oma talukohte rendi peale panna, ja neid mitte ise walitseda ja tallitada. Kui ma nüüd rendi pärast kontrahti teen — seesamma olgu suusõnaga ehk kirjaga kinnitatud, sellest pole auuwäärt meeste wahel juttu — siis ma annan ühe aja peale oma õigust temaga teha, mis tahan, oma käest ära. Kui aga rendi aeg mööda läinud on, wõi kõik asjad ei ole justament kontrahi järel tehtud, siis on minul jälle täis wõimus ja õigus minu omanduse üle. Ma tahan seda ühe näitusega ära seletada. Mina olen Gulbe talu nüüdse omanikule ühe aasta peale ära rentinud. Nüüd oliwad aga tema ja kes tema ees elasiwad, selles tiigis, mis talu

*) Kõige suurem õigus on ka kõige suurem ülekohus.

lähedal seisab, kalu püüdnud. Aga mina leidsin wana paberitest mine=wal nädalal, kelles mina nüüd ühte puhku taga uurin, et ma kõik mõisa omanikkude õigused üles leiaks, nii kaua kui see weel wõimalik on, et selles tiigis ennemuiste mõisa poolest on kalu püütud. Mina sõidan selle pärast ratsa Gulbe poole ja ütlen: „Sina ei püüa Jüri=päewast saadik enam kalu, ehk sina püüad paljalt weel see aasta" — seda õigust ma ei wõinud oma aru järel tema käest wõtta — „pead aga siis aasta pärast talust wälja minema." Ma arwan, et see õiglaste tehtud oli, minu herrad?"

„Kas see õiglaste tehtud oli?" lisas jälle Nõrgla oma juure ja pani omale uue sigari põlema.

„Mikspärast teie siis wõtate selle mehe käest ta õigust kalu püüda?" küsis kirikherra tasaselt. „Ega teile nendest paarist kaladest kasu ei saa, ja tema südamele olete teie wististi suurt walu teinud, sest tema, kes nii kaua, kui tema mälestus tagasi ulatab, selles tiigis on kalu püüdnud, saab wististi oma aru järele mõtlema, et teie tema õigusele olete liiga teinud."

„Just selle pärast ma seda tegin," hüüdis baron. „Ma ei usu mitte, et üks Inglis lord saaks lubama, et tema rentnikud mõtlewad, et nendel õigus tema omanduse üle on. Ka meie juures peawad omanduse üle kindlad põhjusmõtted juurt wõtma hakkama."

Kõne sai siin baroni proua läbi lõpetatud, kes meesterahwast palus ka jälle naesterahwa eest muretseda.

Nüüd hakkas ka tohter jälle sulama, kes enne nagu külmanud ja tüdinud herrade juttu pealt oli kuulanud. Tema oli luuletaja ja andis aastaastalt mõne raamatu oma luuletustest wälja.

Kui nüüd soowiti, et ta oma laulu lugudest mõnda ette loeks, laskis ta ennast enne tükk aega paluda, ja ütles siis waimustusega üht laululikku juttu peast üles, mis iseäranis Walter von Plettenbergist jutustas, ja pärast üht kiidu laulu Patkuli peale. Mõlemad luuletused oliwad täis waimustust ja wõeti suure auustusega wasta, mis nad ka wäärt oliwad.

„Seda mina ei mõista, tohtre herra," ütles preili Aleksandra omal liht wiisil, „kudas teie luuletused nii wähe kiitust leiawad. Mitte ühes majas ei ole neid näha, ja nad peaksiwad ometegi iga laua peal leida olema."

„Auus preili," kostis tohter murelikult oma suurte sõstra silma=dega üles waadates, kuna ta parema käega oma läikiwat musta habet

filitas, „maailm ei taha nüüdsel ajal midagi õigest luuletusest kuulda. Ta pöörab enaast koguni juttude poole, ja mida rohkem need igapäewast elu kõiges tema olemises meie ette toowad, mida tõekamad nad on, seda suurem on himu nende järele. Mis peaks ka õiete luuletuse hõrnadest lillidest meie ajal saama, kus ropp lihahimu nii suur on. Meie elame ühel ajal, kus alam rahwas tahab walitsust oma kätte wõtta, ja millas õitses niisugusel ajal luuletus?"

„Teil on õigus," hüüdis preili Aleksandra waljuste, „see'p see on, mikspärast teie luuletusi keegi ei himusta. Teie arwate ka, et iga seisuse wahel wahet tehtakse, teie tunnete, mis mõisniku sugu maksab ja teie julgete seda ka iga ühe ees tunnistada. See'p see on, mis teile andeks ei anta."

„Seda oleks omete waja kindlamine põhjandada," arwas Nõrgla oma. Aga temal oli preili Aleksandraga kitsam lugu, kui tema wennaga.

„Jah, jah, armas onupoeg," hüüdis preili, „mina tean wäga häste, et teie ka tohtri luuletusi ei armastate, sest teie olete ju pool demokrat." *)

See aga, kelle pihta need sõnad pidiwad minema, naeris. „Kui teie mõtted õiged oleksiwad, onutütar, „kostis tema," siis peaksiwad omete tohtre luuletused, keda mina, õigust ütelda — ega teie seda pahaks ei pane, tohter? — rohkem kui inimest ja arsti kuid luuletajat armastan, iga mõisniku sugu majas leida olema."

„Sellest ei oleks weel ära näha, et minu õe mõtted mitte õiged ei ole," ütles nüüd Tagametsa oma, kes selle üle pahandas, kudas nemad mõlemad selle hõrna asja üle rääkisiwad, ehk küll tohter ise juures oli.

„Meie seisuse kaasliikmed ei ole siia maale koguniste mitte üles tunnistanud, et nemad iseenese seisuse eest mõistawad küllalt hoolt kanda. Mõtelge aga näituseks uue konserwatiwi**) zeitungi peale. See leht, mis üksi päinis omasuguste seas selle eest seisab, et kõik asjad meie maal peawad wana järje peale jääma, saab pea koguni ära kaduma, sest et keegi teda ei loe. Inglismaal on see teist wiisi. Inglismaal peaks iga üks mõisnik niisugust häste kirjutatud zeitungi."

„Kas see tõeste peaks Inglismaal nõnda olema?"

---

*) Demokat on see mees, kes rahwast armastab ehk rahwawalitsust soowib.
**) Konserwatiw on see, kes wanast seisusest ja seadusest kinni peab.

Õpetaja hakkas selle zeitungi wasta, kelle peale jutt oli tulnud, rääkima, ja nõnda algas selle asja üle elaw waidlemine.

Kui teisel hommikul meie kolm külalist Jumalaga jätsiwad, sõitis Nõrgla oma tohtrega ühes.

„Kas teie arwate," küsis tema, nii pea kui nad mõisa õuest oliwad wälja saanud, „et preili Aleksandra ja tema wend alles üsna targa arulised on? Kas nad ei ole ehk natukene peastsegased?"

Tohter waatas imesteledes baroni otsa. „Kudas teie seda mõtlete?" küsis tema.

„Noh, enamiste peetakse omete niisugusi inemesi, kellel ikka aga üks ja seesama mõte peas kihab ja kes ühtepuhku ühest ainsast asjast kõnelewad, rumalaks."

„Mis teie sellega tahate öelda?"

„Noh, tohter, käsi südame peale, kas teil kunagi minu onutütrega kõnet on olnud, kus tema mõisnikkude seisusest ei oleks rääkinud, ehk minu onupojaga, ilma et ta oma Inglismaad ei oleks kiitnud? See on omete juba päris jampsimine."

Tohtrel ei olnud lusti selle nalja peale kosta. Tema naeratas sellepärast natukene, sest et ta muidu oleks baronit pahaseks teinud, ja hakkas siis teisest asjast juttu ajama.

Wahe ajal mõtles õpetaja, kes üksi oma teed sõitis, selle üle järele, kust see omete tuleks, et Tagametsa baron, kelle elukombed puhtad ja mõtted head oliwad, kes õiglase meelega püüdis Jumala ja inimeste ees kui õiete kristlik mõisnik elada, kes oma talupoegadelle hea ja õige herra tahtis olla, just oma enese talupoegadest wihatud sai, kuna Nõrgla talupojad oma herra eest, — kes palju halwem oli ja oma kasu taga nõudis, kellel mitte üht head mõtet rinnas ei liikunud ja kes palju õigusest ei hoolinud, — oleksiwad tulest ja weest läbi läinud. See tuleb kõik sellest, et tema nii kindlaste ennast oma halwa „hea põhjanduste" peale toetab, ohkas õpetaja wiimate.

IV.

Minu õigus.

Wezwagar oli teisel hommikul just oma pruukosti leent wõtmas, kui tüdruk, kes weel lauta oli tagasi jäänud, tuppa jooksis ja kuulutas, et must päitsik wistist raskeste haigeks jäänud. Must päitsik oli kõige parem lehm laudas ja sellepärast kargasiwad peremees ja tema naene ehmatades üles ja ruttasiwad haige looma juure. Lehm aeti jalgade peale üles, õeruti õletuustiga, joodeti ja tehti temale kõik, mis mõisteti. Nõnda läksiwad paar tundi mööda, kuni Peeter, sulase pois, kes wähemine haige lehma eest hoolt kandis, kui tema peremees, weel parajal ajal selle peale mõtles, et peremees mõisasse peab minema oma renti maksma. Nii pea kui Peeter peremehelt oli küsinud, kas ta siis ei peaks hobust ette seadma, sest et ammugi juba aeg olewat selle tarwis kätte tulnud, nikutas peremees peaga, et jah, maenitses oma naest lauta jääda ja ühte puhku lehma järele waadata, ja tõttas siis majasse. Siin ajas ta nii ruttu kui wõimalik omale teised riided selga, wõttis oma tõmu, nahast rahapunga seina äärest kapist, pistis põue ja kargas siis wankrisse.

„Jää Jumalaga," hüüdis ta oma naese wasta, kes oma pead talli uksest wälja pistis ja laskis siis punast tubliste sõita. Tema mõtted oliwad koguni lehma juures. Ta oli teda kui kolmepäewast wasikat mõisast ostnud ja kõige hoolega kaswatanud. Nii oli tema wäga ilusaks loomaks üles kaswanud ja oli temale minewal suwel elajate näitusel linnas ilus hõbe auuraha tema eest antud. Kui paha oli nüüd, et ta pidi ära minema, enne kui teadis, mis lehmast saab!

Äkitselt jäi tema hobune seisma. Talupoeg ärkas oma mõtetest üles ja nägi oma suureks pahanduseks, et üks räbalatega kaetud inimene tema hobuse waljatest oli kinni hakanud.

„Tere hommikust, wennakene," hüüdis joobnud peenikese healega; „kas sina oled ka omast talust ja hoonest wälja aetud? Kas sina nüüd ka sõidad talust talusse ja kõrtsist kõrtsi?"

„Lase hobune suu äärest lahti, sina kelm," hüüdis talunik wihaga, „wõi ma näitan sulle, mis see tähendab inimesi maantee peal kinni pidada."

Joodik aga hoidis kartes tagasi taganewat hobust weel kõwemine kinni ja laulis:

„Küll ma tundsin kõrtsi teeda,
Teed ei tundnud kirikusse!
Ah, nad ristisid mind kõrtsis,
Ei mind wiidud kirikusse.“

„Lase hobune suu äärest lahti, sina joodik,“ hüüdis talunik teist korda, wõttis ohjad kokku ja kargas wankrist. Teine aga wahtis pärani silmadega tema otsa ja edasi tagasi tuikudes laulis ta:

„Wiina wõtsin, õlut ostsin,
Siiski on mull mõistus selge.
Selget mõistust oli waja
Herra asja ajamisel.“

Talunik katsus nüüd joodiku käed hobuse waljatest lahti teha, aga tema sõrmed hoidsid ikka aga kõwemine ja kõwemine neist kinni. Joodik kukkus wiimaks põlwili maha, punane kargas kartes tagasi, wanker weeris kraawi ja kukkus ümber.

Talunik sassis nüüd täis wiha joodikust kinni ja wiskas ta üle tee, nii et tema teisele poole kraawi lendas. Seal tõusis tema jälle püsti, langes aga tagasi ja ennast käewartega tee äre peale toetades hirwatas tema wihaga taluniku poole.

Ära kakenud nahkmüts oli temal peast maha kukkunud, sassis juuksed ja punnis silmad tegiwad tema wäljaspidist olekut ütlemata korratuks ja ropuks.

„Hi, hi, hi!“ hirwitas tema. „Hi, hi! Nüüd sa sõidad, Wezwagar, nagu mõni suur herra. Aasta pärast, kui baron sind on wälja ajanud, siis kutsub kägu sind sööma ja lõuke teeb sulle aset! Hi, hi! Mina, pikk Jehze, tean, kudas selle asja nagu on, kui inimene kaelude peal magab ja enesele sood katteks wõtab! Minul oli ennemuiste ka punane, aga selle liha on hundid ära söönud ja tema luukestega on wareses kurnikut mänginud.

Ja äkitselt oma meelt pöördes hakkas tema kaebama: „Ah, mina õnnetu! Nagu koera on nemad mind wälja ajanud! Nüüd pean ma walge kepi najal mööda maailma hulkuma.“ Ja siis kilkas tema jälle:

„Oh kes on, kes ostab poest
Pärga waesele lapsele?
Ohakad ja orjalilled,
Need on waese lapse pärga.“

Talunik oli wahe ajal oma wankri kraawist wälja tõstnud ja jälle korrale seadnud. Kõne kään, mis joobnud wiimate oli prunkinud, tuletas temale wasta meelt oma näälu meele. Külma wärin käis

tema selja üle. Ta kargas ruttu wankrisse ja sõitis kiireste edasi. Tema kuulis kõigeſt weel, kudas pikk Jehze, kes nüüd maanteed mööda edasi tagasi tuikus ja oma mütsi otsis, lustikult laulis:

„Ae, wennakene!
Kus su mütsikene?
Kõrtsis, õekene,
Olle kannu kaanekś."

Pikk Jehze ei olnud mitte alati joodik olnud; tema oli alles soldati seisuses jooma hakanud ja pärast ikka rohkem selle kurja himu orjaks saanud, nõnda et ta wiimaks omast talust pidi wälja aetud saama. Sellest ajast saadik wihkas tema baronit surmani. Sest - et wiimast nüüd, nagu lugeja teab, talupoegadest wihati, teadis pikk Jehze wäga selgeste, et ta iga talupoja juures kõhu täis süüa ja paar klaasi wiina sai, kui tema jälle ühe uue pilkamise laulu baroni kohta tegi. Wezwagar aga ei wõinud seda sallida ja sai sellepärast pikast Jehzest pea aegu niisamuti wihatud, kui baron ise.

Kui Wezwagar mõisa jõudis, oli temal aga waewalt weel aega oma hobust kinni panna ja tekiga katta. Teda olla juba nime pidi hõigatud, üteldi temale. Waewalt oli tema ettetuppa astunud, kus peremehed ühes summas koos oliwad, siis hüüdis ka teender, kes baroni kirjutuse kambri ust hoidis, juba teist korda: „Wezwagar!" Kutsutud talupoeg tükkis nüüd rahwa hulga läbi ja astus tuppa, mille uks tema taga otsekohe jälle kinni pandi.

Baron istus, ennast oma aruldaste pika käewarte peale toetades, oma kirjutuse laua taga, mille peal mitu pakki paberi raha näha oli. Taga pool tuas oli mõisa kirjutajal sellega tegemist, et tema sisse tulnud raha weel teist korda üle luges ja raha summad raamatu sisse kirjutas, mis tema ees laua peal oli, ja raha siis ühte raudkappi pani, mis tuld ei kartnud ja nüüd pärani ustega seina ääres seisis.

Baroni nägu oli kaunis ümargune, nina natukene tõntsi otsaga, mokad ka natukene paksud. Walkjas-punased juuksed, mis ka taga oliwad lauku pandud ja häste silitatud, ja tema sinised silmad tuletasiwad üksipäinis meele, et tema Niedersakside sugust pärit oli. Kirjutaja nägu oli pea aegu ümargune kui muna, silma kulmude wälimine pool liiaste ülespidi pöördud, silmad oliwad nagu rohilised ja naeratamine, mis ühte puhku tema mokkade peal seisis, tegi selle mehe näu iseäranis kassi näu wääriliseks. Mustad juuksed oliwad kõrge otsa peal taha poole kammitud ja seisiwad niisama siledaste pea ümber, nagu baro-

nilgi. Tema kandis ülikonda, mis jämedast taluriidest tehtud, ja inetumad raswa saapad oliwad temal jalas. Siiski sammus tema wäga tasa.

„Kus sina olid, Wezwagar?“ küsis baron lahedaste. „Sind hüüti juba kord.“

„Andke andeks, auulik herra,“ kostis tema, „et ma teid oodata lasksin. Wana joodik, pikk Jehze hirmutas minu hobust, nii et tema wankre ümber wiskas.“

„Wõi nõnda! Noh, ma loodan, et sa haiget ei saanud.“

Wezwagar astus nüüd laua ette, wõttis oma rahapunga wälja ja selle seest paki paberi raha, mida tema baroni ette laua peale pani.

Baron wõttis raha oma wassakusse kätte ja luges teda, parema käega iga raha paberit pikka mööda ümber pöördes. Siis ütles tema:

„See on õige. Kus on muna?“

Wezwagar lõi kohkudes parema käega oma otsa wasta.

„Auulik herra,“ hüüdis tema siis, „ma wannun, et minu naene mulle juba eila õhtu selle muna rahapunga kõrwa walmis pani.“

„Kas sinul siis nii suur rutt taga oli?“ küsis baron uskmata naeratamisega.

„Jah, auulik herra. Kui mina täna hommiku oma piima-leeme juures istusin, tuli tüdruk joostes tuppa ja ütles minule, meie kõige parem lehm olewat raskeste haigeks jäänud. Meie otsekohe wälja ja talitasime nii kaua lehma ümber, kuni pois mulle meele tuletas, et waja mõisa minna. Mina suure rutuga riided selga ja tulin siis seia. Nõnda ma unetasin muna maha.“

„Enne sa ütlesid hiljaks jäämise wabanduseks, et sa pika Jehzega olla kokku juhtunud.“

„Auulik herra,“ hüüdis Wezwagar elawalt „kas teie ehk arwate, et ma teid petta tahan? Mõlemad asjad juhtusiwad nõnda, nagu ma teile rääkisin. Enne jäi lehm haigeks ja pärast hakkas pikk Jehze minu hobuse suust kinni.“

„Mullu ei toonud sina ka oma muna, ehk küll sinul siis lehm haigeks ei jäänud, ega pikk Jehze sinu hobuse suust kinni ei hakanud.“

„Auulik herra!“ hüüdis Wezwagar ja astus üsna laua ääre, „mullu olin ma selle muna tõeste ära unetanud, seekord aga panin ma oma naesega tema juba nädalate eest walmis ja ükspäinis see rutt, ellega ma kodust ära tulin, on süüdlane, et ma teda teile ei ole toonud.

Baron nikutas õlasid.

„See on kõik üks, mikspärast sa teda mulle ei ole toonud. Mina ütlesin sinule kindla sõnaga, kui sina mulle ka see aasta seda muna ei too, pandakse tee metsa läbi sinule kinni. Anderson," pööris ta ennast kirjutaja poole, kes pealt näha oma raamatutes uuris, aga siiski kõige suurema tähele panemisega pealt oli kuulanud, „Anderson, pange protokolli üles, et Wezwagar metsa teed enam sõita ei tohi, sellepärast, et tema kontrahi järel nõutud muna ei ole toonud."

„Jah muidugi, baroni herra," kostis kirjutaja heal wasta.

Wezwagar seisis seal nagu uinumane ja jõudis waewalt hinge tõmmata.

„Auulik herra," ütles tema wiimate wärisewa healega, „ega teie ei hakka mind mu unetuse pärast nii rängaste nuhtlema."

„Mina ei hakka sind sugugi nuhtlema," wastas baron külmalt. „Minu käsk on aga õige palk sinu teu eest. Mina ütlesin sinule kohe eest otsa, et sina seda teed metsa läbi enam sõita ei tohi, kui sa minule seda muna teine kord ei too. Sina ei toonud teda minule minewal aastal. Mina ei pannud seda tähele, sest et ma hea sinu wasta olen, ütlesin aga sinule, et sa metsa teed kaudu enam käia ei tohi, kui tingitud muna weel üks kord toomata jääb. Muna aga on toomata jäänud — üks kõik, mis asja pärast — ja just sellepärast on ka sinule see tee kinni pandud."

„Auulik herra," ütles talunik nüüd, „teie teete minuga nalja! Teie olete minu wasta ikka hea herra olnud, ega teie minu õigust seda metsa teed käia ei hakka käest ära wõtma."

Wezwagar oli hirmuga kõige õun umat sõna walitsenud.

„Sinu õigust?" küsis baron wenitades.

„Mina tahan sulle näidata, mis õigus sinul ja kõikidel minu metsa üle on. Mitte oma jalga ei tohi sa enam minu metsa panna. Mitte kunagi, oma elu aeg mitte!"

Wezwagar jäi uimaseks. Kas see mees tema ees pidi tõeste see sama herra olema, kes muidu head ja õigust armastas, ehk ta küll järsu meelega inimene oli? Ta tundis, kudas äkiline wiha korraga tema südames keema hakkas.

„Herra," ütles tema waewalt oma wiha tagasi hoides, astus üsna baroni ligi ja pani oma käe tema käewarre peale, „herra, kas see teie wiimane otsus on?"

Baron waatas terawa silmaga ja külma werega tema otsa.

„Muidugi,“ kostis tema.

Talunik pööris baronile selja, tegi rutlu minekut ja läks Jumalaga jätmata uksest wälja. Baron tõusis natukene püsti, nagu tahaks ta tema järele minna, istus siis aga jälle maha ja waatas üksi silmi raha peale, mis tema ees laua peal seisis. Tema hea süda ja tema rumalatest põhjandustest kokku nööritud mõistus waidlesiwad wälgu kiirusega tema sees üht rasket wõitlemist. Süda sundis teda üles kargama, seda meest, kes tema elu oli peastnud ja nüüd tema kõige parem ja tublim talupoeg oli, tagasi kutsuma ja temale ütlema: Too minule täna õhtu see muna, siis on kõik andeks antud ja ära unetud. Tema mõistus aga andis temale teist nõuu. Ära jäta järele. Just nüüd on tarwis kõige maailmale näidata, et sinu ees üks kõik on, kellega sinul tegemist on, et sina ikka aga oma õiguse põhjus mõtete järele teha püüad.

Tema süda oli just wõitu saamas ja tema tõusis juba ülesse, kui kirjutaja tema selja taga ütles: „Jah, see ei taha niisuguse talupoja pähä minna, et tema selle sarnaste wiguritega baroni herraga läbi ei saa. Wezwagar lootis wististe, et tema weel omale õigust seda teed käia petmise waral kätte saab. Pange tähele, baroni herra, kümne minuti pärast on tema oma munaga jälle siin, ja tulewal aastal hakkab see mäng jälle uueste peale.“

See õnnetu sõna muutis ühel hoobil kõik jälle ümber. Baron istus jälle maha.

Jutustatud lugu oli aga see: Suur maantee, mis mere kaldaga ühel joonel käis, jooksis Tagametsa krundi peal terawas nurgas ühe teise teega kokku, mis seest poolt kõwalt maalt tuli. Mitte kaugel selle tee äärest oli Wezwagari talu. Kui nüüd selle talu inimesed tahtsiwad linna minna, mis aga üks paar penikoormat kaugel lõuna pool seisis, siis pidiwad nemad seda teed kaudu kuni maanteeni sõitma, ja siis maanteed mööda terawas nurgas jälle tagasi pöörma. Selle läbi pidiwad nemad üks paar penikoormat kõwerite sõitma. Sellepärast oli baron Wezwagarile luba annud metsa teed kauda sõita, mis just otsekohe mõisa metsast läbi käis. Tema oli aga nõudnud, et talunik temale selle eest iga aasta ühe muna pidi tooma, sest kui talunik maksuta seda teed oleks käia wõinud, siis oleks tema aega mööda päris õiguse selle tee pruukimiseks omale saanud.

Wezwagar oli nagu hull peremeeste hulgast läbi tunginud, kes imesteledes tema otsa waatasiwad, ja wälja õue tõttanud. Tema esimene mõte oli, wankrisse karata, koju kihutada ja enesele seda muna tuua. Ta wõttis ka juba hobuse teki maha, kui korraga tema meel teiseks läks. See lugu oli omete üle pea liig hull. Kas tema pidi nagu mõni rumal poisikene kodu jooksma, üksnes sellepärast, et baronile näidata, et tema walelik ei ole. Baron tundis teda nii häste, et ta teada wõis, et tema ei waleta. Häbi, et teised teda pilkama hakkawad, ajas temale were pähä. Tema südant liigutas wiha baroni wasta. Kas see sama ei olnud nii paha ja kuri nagu inimesed temast ütlesiwad? Talunik pühkis parema käega külma higi pisaraid oma otsa pealt ära. Asjata mõtles tema selle üle järele, mikspärast küll baron seda oli teinud. Tema aru oli segane, nagu näeks ta koledat unenägu ja nagu ütleks ta naene tema kõrwal: „Mis und sina näed, minu kallikene? Sa pöörad ennast sinna ja tänna ja ohkad nii rängaste."

Segase meelega ei teadud tema, mis teha, seisis kätt ikka weel hobuse teki peal hoides ja wahtis enese ette maha. Seal tuli temale lunastus naese poolt, nagu tema seda oli lootnud.

„Peremees," ütles korraga sulase poisi Peetri heal tema kõrwal, „perenaene saadab teile seda muna, mis teie kodu olite maha unetanud."

„Tänu sulle, naesukene; tuhat tänu!" mõtles Wezwagar, wõttis poisi käest muna, tõttas tagasi ettetuppa, ja laskis otse kohe baronile kuulutada, et ta temaga tahta kokku saada. Teda lasti ka kohe ette. Kui ta sisse astus, kõhatas kirjutaja isemoodi.

„Herra," hüüdis Wezwagar rõõmust hilgawa näuga, nii pea kui ta baroni ees seisis, ja pühkis omal suurätiga higi otsa ja palgete pealt, „herra, minu naene on muna kodus leidnud ja minule järele saatnud. Siin ta on."

Nende sõnadega pani tema ühe suure helewalge muna baronile silmade ette.

Baron aga ütles külmalt ilma et ta munasse oleks puutunud: „Nüüd on juba hiljaks jäänud, Wezwagar," ja kõneles siis edasi, kuna talunik ennest ei liigutanud, waid aga ükssi silmi tema otsa wahtis: „Mina tahan sinule weel midagi ütelda, Wezwagar. Minu juures ei ole see pruuk, et minu peremehed Jumalaga jätmata minu juurest wälja lähewad, ja mina ei soowi ka, et see edespidi nõnda sünniks. Kas sa mõistad?"

Kui baron nõnda rääkis tõusis tuline wiha talunikku südames. Tema wiskas muna laua peale, nõnda et rebu baroni ja raha peale purtsas, pööris temale selja ja läks ennast sirgeks sirutades uksest wälja.

Peremehed, kes wäljas eeskambris seisiwad, oliwad wahe ajal tähele pannud, et baroni ja Wezwagari wahel kentsakad lood sündinud oliwad. Nüüd tegiwad ennast Namik, Wilks ja Pilskaln, kes juba omad asjad oliwad ära talitanud ja aga weel mõne tuttawaga juttu ajanud, nendest lahti ja läksiwad Wezwagari järele õue peale.

Wezwagar ei näitanud neidgi tähele panewat. Tema astus pikki sammu oma wankri poole. Peremehed, kes kuulnud oliwad, kudas muna plaksus, ei mõistnud sellest healest muud arwata, kui et baron talunikku löönud, mis küll Tagametsa oma juures kuulmata asi oli.

„Kas tema sind on löönud?“ küsis Pilskaln otse kohe.

Wezwagar jäi seisma ja wahtis pööris silmi küsija otsa: „Kas sina arwad, et tema weel elus oleks, kui tema minusse oleks puutunud?“

„Nonoh,“ tasandas Namik, „ega mina selle küsimisega paha ei tahtnud teha. Mis siis on juhtunud?“

„Meie kuulsime üht plaksu, nagu hoopi,“ ütles Wilks, „ja mõtlesime, et baron sind on löönud.“

„Kas teie teate mis seal plaksus?“ hüüdis Wezwagar tigedalt naerdes. „Üks muna, mis mina baroni ette laua peale wiskasin, nii et tema seda ilust herrakest, tema lauda ja raha üle ja üle hukka tegi! Nõnda räägin mina temaga, mina Wezwagar! Mina olen seda poisikest merest wälja toonud, nagu kassi poega wälja tõmmatakse, kes weetopwrisse on on kukkunud, ja tema tahab nüüd minu õigust wõtta ja mind koguni hukka saata. Oho, küllap weel õigust ja kohut igale ühele on! Ja nüüd sõidan ma just metsa läbi, ja kui ka kakskümmend baronit kõige oma metsawahtidega mind püüaksiwad takistada. Weel on meil kindral-guberner Riias ja keiser Peterburgis, kes seda ei salli, et meid siin ilma asjata hukatakse!“

Wezwagaril ei olnud oma sõnade ega tegude üle enam wõimust. Temal oli, kuna tema nõnda rääkis ja rusikat ähwardades mõisa hoone poole tõstis, pooltuntud teadmine, et tema teud wäga hullud oliwad ja ta pärastpoole seda kahetseb, et tema äkiline wiha tema üle oli wõimust wõtnud.

Kui Wezwagar baroni tuast oli wälja läinud, oli baron ka omalt poolt lumiwalgeks näust ära kahwatanud, aga pealt näha siiski rahu-

line, üles tõusnud ja teendrit kutsunud. „Muna on katki läinud," ütles tema, „pühi siin laud-puhtaks."

Kui teender oli ära läinud, istus tema jälle maha ja waatas terawalt ühe rehnungi raamatusse, mis tema selle tarwis kirjutaja juurest laua pealt omale oli toonud.

Kirjutaja oli nüüd ka üles tõusnud ja akna juure astunud. Mõne aja pärast laskis tema hirwitawat naeruhealt kuulda.

Baron pööris ennast tema poole ja küsis: „Mis seal on?"

„Wezwagar tõstab ähwardades rusikat siia poole," oli wastus.

„Või nõnda?" küsis baron rahulise healega, aga sätendawa silmaga. „Või tema ähwardab rusikaga meid? Anderson, saatke selle hullule inimesele waröti kiri, et tema oma rendikohast lahti on.

„Küll saab, baroni herra."

Wäljas ootiwad peremehed Wezwagarit sinna maale tasandada jõudnud, et nendega ühes körtsi sõita lubas. Tema ei käinud muidu ärgipäewal millalgi kõrtsis, aga täna sundis teda tema süda baroni weriwainlastega koos olema. Tema jõi nendega üks klaas teise järele järele ja ajas ikka kurjemaid ja kurjemaid ähwardusi baroni wasta oma suust wälja. Seda just tahtsiwad tema seltsimehed ja andsiwad jõudu mööda temale weel pealegi õigust, et tema oma meelt nii wiisi oli pöörnud. Hulga aja pärast alles, peale lõunat, jättis Wezwagar neid Jumalaga ja sõitis üksi oma kodupaiga ja naese poole.

V.

Minu süüd.

Wezwagari meel oli nii pahane, et ta pahasem ei wõinud olla.

Temal oli süda nii raske, nagu mõnel, kes kasina ja paraja eluga harjunud on, kes enesest lugu peab ja omete nüüd peab tunnistama, et tema oma pea purju pannud ja pealegi mitme inimese ees on joodiku tegusid teinud. Kui äkiline wiha temast oli lahkunud, oli temal sellest häbi ja weel rohkem kahetses tema sellepärast.

„Kui ma oleksin rahule jäänud," ütles tema iseenesele, „siis oleks baron wiimaks omete järele annud, kui mitte nüüd, siis ühe aasta pärast. Ja nüüd? Nüüd on kõik otsas!" See sõna „kõik" oli aga

üks meri täis rahu ja õnne, mitte ükspäinis temale, waid ka tema naesele. Ehk küll suur walu tema südames oli aset wõtnud, käis tema esimene mõte ikka oma naese peale. Aga kas siis midagi enam ei wõinud seda õnnetust ära kaitsta? Kudas siis, kui ta homme mõisa sõidaks ja baroni käest andeks andmist paluks? Ei, see ei wõinud midagi aidata. See mees, kes temale metsa kinni pani, paljalt sellepärast, et ta seda muna natuke hilja oli toonud, ei wõinud temale seda tegu, mis ta omas äkilises wihas oli teinud ja pealegi weel, kus kirjutaja seda nägi, millaski andeks anda. Ta ajaks talupoja häbiga omast tuast wälja. Kui Wezwagar selle peale mõtles, et see wõiks wõimalik olla, tõusis weri temale jälle pähä, nagu enne lõunatki.

Ei, see ei olnud wõimalik, seda ei wõinud tema teha. Ennemalt annaks ta oma talu käest ära. „Mina olen nelikümmend aastat waene kalapois ja kalapüüdja sulane olnud," mõtles tema, „mina mõistan tööd teha, ja küll ma omale leiba saan. Seeläbi saab elu esiotsa mulle küll mõru olema, aga küll ma sellega jälle ära harinen, et wõeraste juures peatoidust teenin? Mina — jah, aga minu naene! Noh, tema on hea ja usin, küll ta ka sellega saab rahule olema.

Talunik nägi oma waimu silma ees, kudas tema naene nii õiete täis elurõõmu tema oma maja kodus walitses, kudas tema armulik aga siiski käre teenijate wasta oli, nii et tema majas rohkem tööd tehti, kui kõigis teistes. Ja siiski oleksiwad kõik tema eest tulest ja weest läbi läinud. Nüüd oleks ta pidanud tema, Wezwagari süü läbi kõik seda kannatama, oleks temaga pidanud mõisa sulase-kasarmusse minema, ehk ühe taluniku sulasekambri. Ta nägi juba ette ära, kudas teised talu-perenaesed rõõmustasiwad, ehk nad seda küll ei püüdnud wälja näidata, kui nad nägiwad, kudas waese rannatalupoja tütar jälle oma perenaese pingi pealt pidi maha astuma nõukas Wezwagari talus ja jälle popsi naeseks pidi saama.

„Kui talupoeg selle peale mõtles, siis tõusis ütlemata wiha baroni wasta tema südames üles ja segas tema muidu omete nii targa meelt ära.

Kas baron tohtiski tema käest talu ära wõtta? Seaduse järele ehk küll, aga kas ka Jumala ees? Kas siis ei pidanud teda ka kohtud ülekohuse eest hoidma? Kui temal õigus oli Jumala ees ja kohus tema õigust ei kaitsnud siis pidi tema ise omale abi otsima, siis pidi tema kohust iseenese kätte wõtma ja — jah, mis hirmus oli see „ja"!

Talunik hoidis oma hobust, kes terwel päewal midagi ei olnud süüa saanud ja nüüd rahuta kodu poole kippus, kõwa käega sammus ja mõtles selle hirmsa „ja" üle järele, mis tema nägu nõnda ära kahwatas, et ta kollaseks läks nagu liiw, ja tema kõwad sõrmed nagu tõbisel wärisesiwad. Tema teadis, et ta niisugune mees ei olnud, nagu teised, kes aasta kaupa wõisiwad käia, käsi rusikas taskus, ilma et nemad wiimaks otsust teeksiwad. Kui tema nüüd ennast selle hirmsa „ja" poole pööris — siis häda baronile, häda temale enesele!

Kuna talupoja hing oli maha astunud kõige pimedama haua sisse, mis aga inimese südames wõib olla, naeratas tema ümber kõige ilusam kewadine õhtu. Paks mets, kellest tee läbi käis, oli mitmesugustest puudest kokku pandud, mändadest, kuuskedest, kaskedest, saartest, wahtradest ja tammedest, õiete nii kui linnukesed ja metsa loomat teda armastawad. Nüüd kajas tema mitme tuhande healelise linnu laulust, korbitsakad lendasiwad üks teist kinni püüdes niiske laastikkude üle, metsaasade peal oliwad mõned metskitsed, kes juba seal rohtu noppida wõtsiwad. Ükski leht ei liikunud puude otsas, nagu peaksiwad nemad kõik hinge kinni õige rõõmustades sooja kewadise õhtu üle.

Seal, kus kitsas talutee laastiku ja talu poole maantee pealt ära pööris, jäi hobune äkitselt seisma.

Kui Mezwagar oma mõtetest üles oli ärkanud, nägi ta oma naist oma ees seiswat. Perenaene seisis sirge kase najal ja weerew päikene lautas oma puna walge kase tüwe ja noore naese ilusa näukese üle. Oh, tema kiired hilgasiwad neis pisarates, mis otsata tema õrnade põskede üle woolasiwad.

Talupoeg kargas wankrist, astus oma naese ligi ja wõttis teda oma kaissu. Noor naene toetas oma pea tema laia rinna najale, ja üksnes wärinad, mis tema keha keha üle käisiwad, näitsiwad, et tema kibedaste nuttis.

Punane oli tükk aega seisnud ja kikkis kõrwul perenaese peale waatanud, nagu ootaks tema, et temale nagu muidu leiwapalukest antaks; kui ta aga nägi, et temast tähele ei pandud, hirnus tema tasa ja läks siis, kui ka see midagi ei aitanud, sammul kodu poole. Tema kabjade müdin ja wankri rataste kriiksumine liiwa peal oliwad üksnes kuulda õhtu waikuses.

„Naesukene," ütles talupoeg mõne aja pärast wärisewa healega, „sina tead juba kõik?"

Wastust ei olnud ühtegi.

Talupoeg tõstis oma parema käega oma naese näu üles poole, kelle üle pisarad jooksiwad, andis palawalt suud tema silmadelle, otsale ja suule. Perenaene ei pannud omalt poolt sugugi selle wasta.

„Kas sulle juba kõik on ära räägitud?“ küsis tema teist korda.

Tema nikutas pead.

„Kes?“

Perenaene pühkis ninarätikuga silmade ja palge üle ja kostis siis waewaga: „Gulbe.“

„Kas Gulbe just sellepärast sinu juure tuli?“

„Ei,“ kostis perenaene ja katsus oma pisaratest jagu saada. „Tema läks linna. Mina olin musta päitsiku karja ajanud, seal nägi ta mind ja pidas hobuse kinni.“

„Noh, ja mis tema siis ütles?“ küsis talunik silmakulmu kortsu tõmmates.

„Oh, mis ma sellest pean teist korda rääkima?“

„Räägi aga. Mis tema ütles?“

„Tema ütles,“ nuttis noorik ja peitis jälle oma pea tema rinnale, „tema ütles, et baron sind olla löönud!“

Talunikfu suur keha wabises. „Seda tema ei ole teinud,“ ütles tema koguni tasa.

Perenaene tõstis oma pead ja waatas kahtlaselt tema otsa.

„Ei, seda ta ep ole teinud. Aga ta ei wõtnud seda muna mitte wasta, sest et ma teda, nii kui ta ütles, liig hilja olin toonud, keelis mulle ka metsa teed ära.“

Noore perenaese nägu läks jälle rõõmsaks. „Kas muud midagi ei olnud?“ küsis tema. „See on ka paha küll, aga ega see nii liig paha ei ole.“

Talunik oli mõni aeg kahe wahel, kas nüüd kohe pidi oma naesele täis tõtt ütlema. Temale näitas aga ülekohus olewat, kui ta teda oleks petnud.

„Naesukene,“ hakkas tema peale, „see ei ole weel mitte kõik.“

Perenaene waatas ehmatusega tema otsa. Kui tema südant midagi wáewas, tõmbasiwad ennast tema silma kulmude wahel paar kortsu kokku, mis tema hea ilmasüüta näukese otse kui ütlemata haledaks muutsiwad.

„Kui baron muna wasta ei wõtnud,“ kõneles tema edasi, „tuli wiha minu peale —“

„Jumala pärast, sina ei ole ometegi —“

„Mina wiskasin muna tema ette laua peale ja läksin oma teeed.

Perenaene oli oma käe mehe käest lahti lasknud ja jälle kase najale ennast toetanud. Nüüd kattis tema kätega oma palget ja nuttis kibedaste.

Tema üle lendas üks hirmutatud windi paar oksast oksa üksteist healitsedes. Nende pesa oliwad üleannetumad sulase lapsed hommikul ära lõhkunud, enne kui tema poletegi walmis oli.

„Naesukene,“ hüüdis talunik, „naesukene!“

„Oh, lase mind aga!“ nuttis naene. „Mina ei ole seda wäärt, et ma sinu naene olen.“

„Mis sa nutad, minu naesukene?“

„Oh, ära nimeta mind mitte omaks naesukeseks, mind, kes ma sinu pähä nii suurt õnnetust olen toonud!“

„Minu südamest armastatud naesukene, sinu peale ei lange süüdi.“

„Muidugi langeb süü minu peale ja pealegi üksi minu peale. Mina teadsin, kui waja see muna oli, kudas wõisin mina siis sind oma juurest minna lasta, ilma et ma oleksin järele waatanud, kas tema sinul ka tõeste kaasas oli!“

„Minu armas, armas naesukene, mina teadsin seda nii sama häste, kui sina. Minu peale üksnes langeb süü, ja ei kellegi muu peale.“

Taluniku lahked sõnad tegiwad tema naist aga weel kurwemaks. „Oh, mis ütleks minu õnnis isa selle juures,“ hüüdis tema, „et mina nõnda oma kohust olen täitmata jätnud! Kudas ma seda wõin omale ialgi andeks anda!“

Mõlemad seisiwad weel hulk aega ühes koos, ja päike oli ammugi juba looja läinud, kui nad oma kodu poole hakkasiwad minema Oma naist waigistada püüdes, oli tema oma wiha baroni wasta ära unetanud selle kurwa loo peale mõteldes; nüüd aga hakkas tema uueste elusalt põlema, kui tema, oma majasse astudes, seal ülesütlemise kirja eest leidis. „Hea küll!“ kirus tema, kokku mütsatud kirja põrandulle wisates ja teda jalgega tallates, „hea küll! sina ütled mulle üles; küll meie saame näha, kes enne peab wälja minema, sina mõisast, wõi mina talust!“

Perenaene wõttis seda ootamata hoopi palju rahulikumalt wasta. Tema leidis, et see ülesütlemine just nõnda oli tulnud, kudas see teist wiisi wõimalik ei wõinud olla; aga ta hoidis ennast küll, seda oma mehe ees wälja rääkida ja teda seeläbi weel rohkem wihastada. Tema

arwas ennast nüüd kui ennegi ikka weel pea süüaluseks ja tema meel oli wäga maha rõhutud; ta ütles aga iseenesele, et nüüd waja olla oma mehe ees rahulikku meelt näidata. Tema kõneles sellepärast, ehk temal küll selle mõtte juures, et tema omast armsast Wezwagari talust pidi lahkuma, süda seisma jäi, nii rahuliste, kui aga woimalik:

„Ära karda midagi, Jüri, küllap meie teist talu leiame. Niisugune mees, nagu sina, ei pruugi teda kaua otsida.

„Enne kui ma seda teen, pean mina ometegi Wezwagarist wälja aetud olema," kostis talupoeg säkendawal silmal.

Perenaene tegi, kui ei oleks tema seda ähwardamist, mis neis sõnades oli, sugugi mõistnud. „Mina arwan muidugi, kui kõik wasta otsa läheb," ütles tema ja silitas oma esimese kolme aastase poja walget pead, keda ta oma sülle oli wõtnud.

„Küllap meie wististe ka uues talus leiame niisama armast kodupaika, kui meil siin on."

„See on õiete ka hea, et meie siit peame ära minema," kõneles tema edasi, kuna tema mees, kes oma pead oli käe peale toetanud ja ennast liigutamata paigal istus, temale mitte sõna wasta ei lausunud, „siin saawad pea ometegi baroni ja talupoegade wahel jagelemised tõusma, mis sinule, kes sa baronit armastad ja austad, palju südame walu teeksiwad. Uues talus ei ole meil sellega tegemist.

Talupoeg naeratas pilgates; aga temale oli omete lõbus kuulda, et tema naene niisuguse tõega „uuest talust" rääkis, nagu oleks tema juba mõnda rentinud. Temal oli ka õigus, sest Wezwagar oli esiotsa oma mehist meelt lasknud langeda. Sulase seisuseni oli weel tükk maad.

„Kui meie sügawamale maale läheme, siis meie wõime ka rohkem lojuseid pidada," jutustas perenaene edasi: „See saab minule iseäranis rõõmu tegema. Nii suured lehmad, nagu meie must päitsik, ei wõi siin metsa karjamaal ometegi mitte häste kosuda.

Talupoeg oli üles tõusnud ja kõndis pikkil sammudel mööda tuba edasi ja tagasi. Siis jäi ta korraga oma oma naese ees seisma ja küsis, mis juures tema näus iseäranis moodi tõmbamist näha oli: „Naene, kui mina nüüd aga peaksin sulaseks hakkama ja sina sulase naeseks?"

Naene waatas oma suurte silmadega tõsiselt tema otsa ja ütles siis pikka mööda: „Kui sina peaksid sulaseks hakkama, siis ei saaks sinust muud, kui mis sina kaua aega oled olnud, ja kui mina peaksin sulase naeseks saama, siis ei saaks ma mitte teiseks, kui mina, waese ranna-

talupoja tütar, sinuta nüüd oleksin olnud. Jumala, ja mitte meie tahtmine sündku. Meie oleme ka kui sulane ja sulase naene Jumala lapsed."

Talupoeg kummardas ennast oma naese üle ja andis temale palawaste suud. Siis kõndis tema jälle mööda tuba edasi tagasi ja wõitles iseenesega, kuna perenaene oma poega, kes tema süles oli magama jäänud, sängi pani. Tema naese lihtlabase waimu rikkus, keda tema mõistis auustada, tegi tema südant suureks ja ajas teda paisuma; aga tänase päewa juhtumise peale tagasi mõtlemine rõhus tema meelt jälle maha. Nüüd ei näitnud temale kohast lahkumine mitte enam nii suur õnnetus olewat — jäiwad temale omete tema südamest armastatud naene ja tema armsad lapsed, rohke warandus; nüüd jälle tõusis tema mehine meel iga soikujäämise wasta püsti, kisendas kõik tema sees baronile kurja jälle kätte maksta — kautas ta omete ühe ainsa jonni pärast oma talu, mis tema nii kaua oli walitsenud ja tema eest tööd tehes hoolt kannud, pidi ka tema naene temaga wälja rändama wõeraste hulka!

Kui perenaene enne magama heitmist „Issameiet" oli ära lugenud, palus tema walju healege edasi: „Jah, Issand, anna meile andeks meie raskel pattu. Ära nuhtle meid sellega, helde Jumal, et sa kärsitust lased üles tõusta meie südames, waid anna meile pikka meelt, et meie ennast hea meelega kummardame sinu käe alla. Tuleta meile meele meie patust olekut, et meie kohtusse ei lähe oma ligimesega. Ära anna meie südames mitte selle mõttele maad, et kurja kurjaga kätte maksaksime, waid anna rahu ja andeksandmise mõtteid. Anna et meie ärä tunneme, et ükski asi ei sünni wasta sinu alati head ja heldet tahtmist! Amen."

Talunik istus ristis kätega wagusi oma naese kõrwal. Temale näitas kõik see riid, mis teda weel praegu südame põhjani oli liigutanud, õige inetu olewat, ja temal oli, kui ei puutuks ta koguni temasse.

Mis tema hoolis omast talust? Oli aga tema naene tema juures oma pehme meelitawa healega ja oma jumalakartliku liht meelega; siis näitas temal üks kõik olewat, kas nad mõlemad Wezwagaris elasiwad ja teine teist armastasiwad, wõi muial. Talunik mõtles nüüd ilma südametäieta baroni peale, nagu ühe wõera inimese peale, kellega suuremat tegemist ei ole.

Kui aga Wezwagar teisel hommikul lühikese une pärast üles ärkas ja mööda läinud päewa juhtumised korraga tema mälestuse ees seisiwad, tuli jälle see wastaline tundmine tema peale, kellega tema eila oli kodu poole tulnud. Kas see siis wistist wõimalik oli, et kõik see õnn, mis igal hommikul tema wasta naeretas, igaweste temast oli lahkunud? Ja miks pärast? Sellepärast, et tema oma rutu sees üht muna oli ära unetanud! Niisugune rumal asi, nagu üks muna, ei wõinud ometegi inimese õnne rikkuda. Kõik pidi ju weel heaks pöörma, pea asi oli aga külma werega järele mõtelda ja targaste oma asja joonele seada.

Talunik tõusis sängis püsti, toetas ennast parema käe peale ja waatas läbi akna wälja koidu walgesse. Mis teha? Kas ta pidi baroni juure sõitma ja katsuma teda lepitada? See ei olnud wõimalik, tema oli baronit liiaste pahandanud. Kas ta pidi seda terwet juhtumist nagu Jumalast saadetud asja enese peale wõtma ja ennast rahulikult, rõõmus oma järele jäänud wara üle, omast talust wälja ajada laskma? Eila oli temale see nii kerge näitanud olewat, et ta sellest sugugi lugu ei pidanud — täna oli tema meel koguni selle wasta.

Kas baronil oli ka seda õigust temale üles ütelda? Ei mitte, sest kontrahi kirjas oli aga kinnitatud, et see muna justament 23$\underline{\text{mal}}$ Aprili kuu päewal pidi maksetud saama. Seda nõudmist oli tema täitnud, baron ei tohtinud sellepärast metsateed temale keelda. Kas baron wõis temale talurenti üles ütelda? Wezwagar oleks hea meelega selle peale kostnud, et ei tohtinud, aga ta pidi siiski omale ütlema, et baron seda teha wõis. Baron oli temale talu ikka kõigest ühe aasta peale wälja rentinud; see oli nüüd koguni tema asi, kas ta seda kontrahti tahtis pikendada, wõi mitte. Nüüd oli lugu aga kirja järele nõnda, ja muiduses elus ei saanud Tagametsa talud mitte ilma asjata oma rentnikkudest kui elu aegse rendi peale wälja antudeks peetud, sest seda ei olnud weel ette tulnud, et baron ühele talupojale, kes tubli mees oli ja oma kohta korra pärast pidas, renti oleks peale pannud ehk liialtegi temale üles ütelnud. Nii näitas Wezwagarile see tegu ütlemata ülekohus olewat. Kas nüüd wõis üks tegu, mis ülekohtune oli, ühel ajal ka õige olla? Inimeste ees küll, Jumala ees mitte. Jumala ees oli siin aga ülekohus, mis kaebades oma healt taewa poole tõstis. Kudas see oleks, kui Wezwagar nüüd seda ülekohut mitte ilmliku kohtute ette ei wiiks, waid Jumalalle mõistmiseks jätaks? Kui tema

nüüd seda kohtu mõistmist oma Jumalast walgustatud südame teadmise järele ise mõistaks ja siis mõistetud nuhtluse toimetust iseenese kätte wõtaks?

Wezwagar oli jälle selle punkti peal, kuhu ta juba eila omaks ehmatuseks oli jõudnud. Ta kargas mõlemate jalgadega korraga sängist wälja ja ajas omale ruttu riided selga. Tema naene ei näitanud tema ülestõusmist tähele panewat ja nagu ennegi sügawas unes magawat. „Jumalalle olgu tänu, et sina kõige wähemalt oma muret wõid ära magada,“ mõtles tema ja tõttas wälja õue peale. Tema tahtis tööd tehes oma kurje ja raskeid mõtteid lahutada.

Kui tema oli õue astunud, näitas temale, nagu waataks sulasepois, kes, adraga selja peal, praegu hobust tallist tõi, pilkawa naermisega tema peale. Peeter oli parajaste kõrwile üht naljasõna ütelnud ja naeris nüüd wist oma kuulja asemel. Wezwagar aga mõtles, et pois wist juba sellest lorist oli kuulnud, et baron teda löönud, ja et tema nüüd selle üle naerab. Weri tõusis temale palawalt pähä, aga ta ei lausunud midagi, waid läks hobuse ja adraga põllule ja kündis seal nii ruttu ja osawalt, nagu kunagi. Tema südames aga weersiwad raugemata kolm küsimist sinna ja tänna. Kui tema uut wagu ajama hakkas, mõtles tema: Küllap meie abi leiame ja kõik saab jälle heaks; kui ta heaks ei saa, siis pole sellest ka suuremat õnnetust, arwas tema, kui tema keset põldu oli; kui tema kraawi ääre oli saanud ja oma hobust põllu ääre peal ümber pööris, nõudis kisendades kõik tema sees kurja kättemaksmist.

Prukosti tund oli ammugi juba tulnud, aga sulane ja sulasepois waatasiwad täna ilmaasjata küsides oma peremehe otsa, kes, raskete sammudega oma higist märja hobuse taga kõndides, oma wagusid nii sügawaste ja korda mööda kündis, nagu oleks ta praegu alles tööle hakanud.

Wiimate ütles sulane. „Peremees, prukosti aeg on käes!“

„Hea küll,“ kostis Wezwagar, wõttis hobuse lahti ja läks oma inimestega kodu. Seal teretas ta oma naist lühidelt ja kärsitu meelega, wõttis ruttu ja waikselt oma prukosti ja läks siis kohe talli. Tema tõi sealt teise hobuse ja kündis jälle nii kärmeste ja korda mööda, nii kui tema waim neid küsimesi kaalus, kelle peale tema õiget wastust ei leidnud. Täna ei olnud temal rõõmu sinisest taewast tema üle, ega lindude laulmisest, mis metsast tema kõrwa kõlas, ega haljast orasest, mis wäga kenaste taliwilja põldudel kaswis.

Nii ei pannud tema ka seda kentsakat sõiduriista tähele, mis mitu korda juba nimetatud teed mööda tuli. See oli üks waene sõiduriistakene: hobune oli pika karwaga, weike ja hirmus waene, riistad oliwad paigatud ja kakenud, wankril nahkrattad all, mis kiunudes ning krinnudes üks sinna teine tänna rööpesse ja rööpest wälja käisiwad. Selles wankris istus Breede oma naesega.

Kui Breede Wezwagarit silmas, pööris ta ennast oma naese poole ja kaebas: „Halasta, mis saab tema ütlema?"

„Oh, tema ei tea midagi," kostis naene, „ja küll mina sinu eega räägin. Tema on tark naesterahwas ja saab mõistma, et inimesele wõib õnnetus juhtuda."

„Oh, sa kallis aeg! Halasta! Halasta!" kaebas aga Breede, ilma et tema oleks selgemine wälja ütlenud, kelle üle tema naene pidi halastama.

„Ole aga rahul," waigistas see, „Wezwagar ei tea sellest midagi."

„Aga kui tema siiski sellest teab?" küsis Breede ja tõmbas ohjad sirgemaks. Hobusenäru jäi otse kohe seisma ja püüdis wälja sirutatud ülemise mokaga kraawi äärest rohtu kätte saada; perenaene aga kiskus kärsitult oma mehe käest piitsa ja lõi nii waluste waese looma pihta, et tema, kui ka aga mõne silmapilgu peale, hakkas tõnki jooksma.

Mida ligemalle see sõiduriist Wezwagarile tuli, seda rohkem langes Breede enesesse kokku. Ka tema naesel, kes omale muret ei armastanud teha, peksis süda kärmemine, sest ta kartis oma naumeest õige tubliste.

Wezwagar pani seda wankrit siis alles tähele, kui tema juba tükk aega tema ligidal oli seisnud ja üks iseäranis kaebaw heal, mis Breede suust tuli, tema kõrwu kostis. Tema pidas nüüd hobuse kinni, toetas ennast adra käsipuu peale ja ütles: „Olge terwed tulemast."

Tema näälu naene kargas mõlemate jalgadega korraga wankrist wälja, tema mees tuli aega mööda tema järele.

„See on ometegi üks kallis ilmakene!" hüüdis Breede naene ja raputas oma nau mehele kätt. „Kudas weikesed lõukesed seal ülewal rõõmu laulawad ja kui sojalt armas päike paistab! Meil saab sügisel nii suur wilja saak olema, et meie terwel talwel teda ei jõua ära peksta!"

Tema mees waatas wahe ajal ükssi silmi Wezwagari otsa, näppis parema käega oma wassaku käe sõrmi, kuni nad praksusiwad, ja kergitas pea seda, pea teist jalga.

„Oh sa kallis aeg," hakkas tema nüüd kaebama, „kudas on tee siia tulla sant! Oh, meie waene hobusekene tõi meid hädalt ja waewalt aga siia. Tema on muidugi waeste inimeste hobune ja ei saa kaeru nähagi! Oh, sügisel ei saa tema wist jahugi saama, sest kui ilm nii kuiwale jääb, siis ei saa ju suwiwilja teha. Oh sa kallis aeg, halastage, nääl, halastage!"

„Sõitke aga ees," palus Wezwagar, „mina tulen teile warsti taga järele."

Breedel oli nüüd esimene hirm mööda läinud. Tema ronis ruttu jälle wankrisse, tõmbas armuheitmata ohjad edasi tagasi, ähwardas piitsaga keerutades ja karjus: „Nõah! Sina Leedulane! sina Leedu sunnik. Oh sina juudikronu! Oota, küllap ma sulle näitan!"

Waene hobusekene wõttis wiimaks ka õppust ja hakkas, kui ka samm sammult, minema.

„Mis need küll peaksiwad tahtma?" mõtles Wezwagar, kui oma hobust oli lahti wõtnud ja nende järele läks. Et Breeded ikka siis tuliwad, kui neil midagi südame peal oli, seda tema teadis. Nääl ei mõistnud sugugi iseennast aidata. Wezwagar oli siia maale ikka põlates ja kahetsedes selle asja üle mõtelnud; nüüd käis temal mõte peast läbi, et temaga lugu sugugi parem ei olnud. Aga see oli juba sellest segadusest, kelles tema ise oli olnud, iseenesest ära mõista. Pealegi hoidis ennast tema nääl tema eest, „nagu rumalus tarkuse eest," oli Wezwagar siia maale ütelnud.

Wahe ajal oliwad külalised Wezwagari noorikuga üks teisele südamelikult terwist pakkunud. Wezwagari perenaesel oli, nii pea kui neid oli silmanud, kohe teada, ei neil head asja kuulutada ei olnud.

„Oh, kudas teie aga iluste elate!" hüüdis wennanaene. „Mina ei usu, et kõiges kihelkonnas, kõiges Jumala maakeses weel üht teist talu leida on, nagu teie oma. Inimene peab otse arwama, et mõisa tuleb! Missugused hooned teil on! Missugused katuksed!"

Wennanaese sõnad lõhestasiwad noore perenaese haawatud südant weel rohkem; aga tema tundis, et weel üks õnnetus tulemas oli, ja et temale kõik ta jõud ära saaks kuluma, teda wälja kannatada. Ta hoidis ennast wäe kaupa püsti.

Kui tema oma külalised oli tuppa wiinud, ütles tema otse kohe wälja: „Mina näen ju Jakobi näust ära, et teile üks õnnetus on juhtunud. Mis teil on?"

„Oh Jumal, õekene, heida armu, üks raske, raske õnnetus. Nüüd on kõik otsas ja meie oleme koguni hukas!“

Perenaene seisis rahulikult ja külma werega. „Teie olete rendiraha ära kautanud?“ ütles tema.

„Ei ole kautanud, õekene, ei ole kautanud — kes siis raha kautama hakkab? — ei, tema on aga kuskile pandud, ei tea kuhu. Küllap meie teda weel leiame, wististe weel enne laupäewa leiame.“

„Oh sa kallis aeg, kust meie teda siis leiame? Halasta, kudas meie oleme teda otsinud! Kõik maja oleme läbi otsinud ja kõik talli ja terwe aida ja õue oleme läbi rehitsenud, aga kõik oli ilmasjata. See on selge, et see Jumala tahtmine on, et meie sandiks jääme ja walge kepi najal mööda maailma rändame.“

„Oh, mine ikka! Kes hakkab nii rumalaste rääkima! Kus ta siis wõib jääda? Ega keegi ei hakka raha ära kautama? Mina ütlen sulle, küll meie teda weel enne laupäewa üles leiame.“

„Oh sa kallis aeg! Halasta, kust meie teda leiame? Liiwa sisse on tema ära kadunud, kurja kollase liiwa sisse, kelle sisse ka meie põllukesed ja karjamaad on jäänud. Seal ta saab puhkama wiimse päewani.“

Breedele näitas see isemoodi troostiks olewat, et tema õest korjatud kopikad nii ustawale paigale oliwad hoiuks pandud.

See aga istus nagu maha murtud. Temal oli südame tundmus nagu kasel, keda juurtega tahetakse wälja tõsta, kelle ümber kraaw on kaewetud ja kelle juuri nüüd halastamata käsi üks teise järele katki raiub. Need kaks wiimast päewa wõtsiwad tema käest kodupaiga ja isamaa ära.

Aia ääres seisab paju.
Tema warju all ma kaswin;
Kui mind wiidi kodupaigast,
Murdis maru pajukese,

kõlas heal tema sees.

„Armas õekene,“ hakkas nüüd wennanaene peale ja pani hellaste oma käe tema kaela ümber, „ära mõtle, et meie peale kellegi süü langeb. Kui teie üleeila ära sõitsite, tahtsin mina weel silmapilgu peale üle aia Butte juure minna. Perenaene oli mulle willu lubanud, ja mina tahtsin neid nüüd ära tuua, et ma sellel nädalal jälle wõiksin tubliste tööd teha. Mina olin raha omale rätiku taha põue pistnud, kust tema kautsi ei wõinud minna; kui ma õhtul teda läksin wõtma, oli tema

kadunud. Aga ega tema kautsi ei jää, küll meie teda weel leiame. Ega inimene ei tohi warsti meelt ära heita, waid peab Jumala peale lootma."

Wezwagar, kes sellel silmapilgul tuppa astus, kuulis wiimsed sõnad oma näälu naese suust. „Mis asja pärast on jälle waja Jumala peale loota?" küsis tema. „Kas teil jällegi üks elajas on haigeks jäänud, et teie teda iga wiisi pidite ära tapma ja ära sööma?"

„Ei, armas nau mees," kostis ruttu näälu naene, „meie loomad on päris terwed, ja meie käsi käib muidu wäga häste."

Wezwagari noorik istus, käed süles risti pandnud, ilma et ta ennast oleks liigutanud. „Nemad on rendiraha ära kautanud," ütles tema nüüd ja waatas oma mehe otsa silmadega, kes täis wiletsust ja südamewalu oliwad.

Wennanaene läks näust tulipunaseks, Breede sügas oma kuklatagust ja waatas arglikult maha.

„Kas teie päris hullud olete!" hüüdis Wezwagar täis äkilist wiha. „Kas teie nõnda raskeste teenitud rahaga ümber käite, mis head inimesed teile kingiwad? Kas teie ei ole ära teeninud, et teid sõimuga ja häbiga omast talust wälja aetakse, teie kergemeelelised inimesed!"

„Oh sa kallis aeg! See on Jumala tahtmine, et meie omast talust peame wälja minema. Kes wõib Jumala tahtmise wasta panna?"

„Tapelge üksi minuga, nau mees, Jakob on koguni ilma süüta. Minu kätte anti see raha ja mina olen teda ära kautanud, wõi õigemine ütelda, ei tea kuhu pannud, sest meie saame teda wistist weel leidma. Kui meie teda aga ei peaks leidma, siis on see ükspäinis minu süü!"

Näälu naene ootas nüüd, et Wezwagari äkiline wiha weel ükskord hakkaks üle keema; aga tema ei lausunud musta ega walget, waid waatas aga enese ette maha. Tema sugulase sõnade juures oli temal see mõte tulnud, et temaga pea-aegu seesama lugu oli. Nemad ei olnud raha, tema ei olnud muna toonud, sellepärast pidiwad nemad nüüd kõik oma kohtadest wälja minema. Ja siiski, wõi just sellepärast, pani tema seestpidine tundmus selle wasta, et tema nüüd oma õnnetust ka pidi nagu Jumalast saadetud nuhtluseks pidama, nagu tema nääl seda tegi, keda tema südame põhjas põlgas. Breedel oli tõeste süüdi, temal aga oli õigus. Temaga pidi sellepärast baronil weel raske elu olema.

Breede palus nüüd Wezwagarit, et tema baroni juures tema eest head sõna kõneleks, ja tema ehmatus ei olnud weikene, kui ta kuulis, et Wezwagar ise oma herraga oli tülli läinud. Tema palus nüüd, et ta ometegi siis teda oma lastega oma sauna wõtaks, sest et nad kuue nädala pärast pidada omast talust wälja minema. Kui Wezwagar tema palwet täita lubas, oli tema üpris rõõmus. Tema naese peale tuli ka jälle tema wana naljatuju. „Meitest saab nüüd ka öeldud saama:

„Karjuseb, ajage kodu nüüd!
Juba aurab söömaaeg!
Kolm koerajalga,
Koera poja peakene,“

laulis tema.

Kui wõerad õhtul ära sõitsiwad, oli Wezwagar kindla nõuu omale wõtnud. Tema tahtis esiteks linna minna, ühe asjatundja juures kuulama, kas temal selles kitsikuses ehk abi ei olnud leida.

VI.

Naesterahwas.

Teisel hommikul kõneles Wezwagar oma naesele oma ette wõetud nõuust. See aga wangutas murelikult pead, ütles aga, et see temale kahjuks ei wõiwat olla, kui ta selle üle õiget otsust wõiks saada. Siis saatis Wezwagar selle päewa peale oma põllutööd korrale ja sõitis kodust ära.

Nii pea kui tema ära oli, kutsus perenaene oma truu tüdruku Liisu enese juure ja andis temale teada, et ta ise pidada ühe paari tunni peale kodust ära sõitma, ja andis temale käsku hoolega laste järele waadata. Siis käskis ta weel Peetrit weikest wankrit walmis teha ja läks ise riidekambri. Siin pani ta ennast hoolsaste riidesse, andis selle peale oma lastele, kes arglikult temast kinni hoidsiwad, üks teise järele suud, ja sõitis siis mõisa poole teed mööda minema.

Ilm oli ennast öösel muutnud ja see lääne tuul oli raskeid wihma pilwesid toonud, mis nüüd koguni madalas metsa üle lendasiwad.

Kudas oleks perenaene selle wihma üle, mis sellel ajal ikka südamest igatsetud on, muul ajal rõõmus olnud! Täna aga ei pannud ta

wihmast ega päewapaistest tähelegi. Temal oli kindel nõuu, seda, mis tema oma aru järel oma hooletusega oli pahaks teinud, jõudu mööda jälle parandada, ja ta lootis head otsa omast waewast. Siiski tuksus tema süda rahuta. Tema, kes üksikus rannatalus oli üles kasunud, ei olnud weel kellegi muu inimesega õpetatud seisusest rääkinud, kui aga kirikherraga, sest need lahked sõnad, kellega baron ja tema proua teda oma peastmise järel oliwad teretanud, oliwad liig lühidalt räägitud, et ta selle poolest neist oleks wõinud lugu pidada. Pärast ei olnud kokkusaamisest ka juttugi, sest et ta isa talu nii kõrwalise koha peal seisis, ja üksnes mõnikord oli tema oma saksu kirikus näinud. Pärast poole oli tema mees teda hoolega mõisast eemal hoidnud, sest et tema uhkele meelele see walu tegi, kui tema oma naesel nägi kõrgemat seisusest inimestega tegemist olewat. Nüüd oli küll baroni proua, kes tema meelest nagu inimeseks saanud iludus ise oli, ikka tema meele pärast olnud, ja tema oli ikka mõtelnud, et ta ka hea südamega naesterahwas oleks — üks mõte, mis ka terwe tõsi oli, sest baroni proua oli kuulus oma helde südame pärast — siiski jäi juba aga selle mõtte juures, et tema selle suurtsugu naesterahwaga peaks rääkima, tema süda kartuse pärast seisma. Noor perenaene palus härdate palwetega Jumalat, et ta temale kõige wähemalt keelt ei wõtaks ja temale jõudu annaks, oma asja ära kõnelda.

Kõrw wankri ees, kellel baroni prouaga asja ei olnud, oli sellepärast rõõmus ja wõttis tubliste jooksta; pea oliwad nad metsast wäljas ja siis suure laia mõisa õue peal. Kui perenaene oli hobuse kinni pannud, nõrgestas tema põlwist pea-aegu ära hirmu pärast ja ta pidi ennast natukene aega wankri ääre peale toetama. Siis aga wõttis tema südant rindu ja läks kindlal sammul mõisahoone poole.

Seal leidis tema baroni proua tuaneitsit ja küsis temalt, kas auulik proua kodus ja kas ta temaga wõib kokku saada. Tuaneitsi, noor priske neiu, weikese ninatarga, natukene tõntsotsaga ninaga, pigistas silmad poolite kinni, waatas peast jaluni perenaese otsa ja ütles siis külmalt: „Oodake siin.“ Kui tema siis oli baroni prouat üles otsinud, nikutas tema wõera poole uhket moodi peaga ja wiis teda maja ümber trepi juure, mis aida wälja käis, kus baroni proua ja preili Aleksandra oma käsitööga istusiwad. Tuaneitsi, kes meie perenaist ei tunnud, oli ütlenud, et üks noor tüdruk tahtwat prouaga rääkida.

Kui perenaene oli trepi peale saanud, kummardas ta sügawalt ja jäi siis silmad maha lüües seisma.

Suuremat wahet ei ole ära mõtelda, kui nende kolme naesterahwa wahel oli.

Baroni prouat peeti weel esimist sugu ilusaks naesterahwaks. Tema oli kõrge kasuga ja sirge nagu kask. Paksud sinikasmustad juuksed ja suured sõstrasilmad, mis ikka nagu sügawas mõtetes oliwad, tegiwad tema õrnawalget ihukarwa weel walgemaks.

Preili Aleksandra oli keskmise kasuga, suure luuga naesterahwas. Tema punakaswalged juuksed oliwad tihti wasta madalat otsa silitatud, kelle all paar helesiniseid silmi kaunis uhkelt maailma wälja waatasiwad. Weike habemekene ülemise moka peal passis kauniste tema madala heale ja ülepea natukene meeste wärki oleku kõrwa.

Perenaene oli weikese ja õrna kasuga. Kõik jooned tema ihu ümber oliwad pehmed ja ümargused. Tuha karwa heledad juuksed, õrn ihukarw, truud ja südamelikud silmad, tumesinised, tegiwad ka teda ilusaks inimeseks, ja tema ilmasüüta lapselik nägu tegi, et kõik, kellel temaga tegemist oli, oma armastust tema wasta üles näidata ja teda hellitada püüdsiwad.

Baroni proua, kellel wähe töntsid silmad oliwad, tõmbas silmad natuke kokku ja waatas noore naese peale, oma ees südamelikult naeratades. Ka preili Aleksandra waatas meelehеaga tema otsa.

„Mis sina soowid, mu laps?“ küsis proua.

„Mina tulen selle muna pärast,“ sai perenaene waewalt oma uule üle ütelda.

„Mispärast?“ küsis proua.

„Selle muna pärast.“

Baroni proua waatas küsides oma nau otsa, aga see teadis niisama wähe otsust anda, kui tema isegi.

„Missugusest munast sina räägid?“ küsis preili Aleksandra lahkeste.

„Kas saksad ei peaks weel midagi teadma?“ mõtles perenaene. Siis ei wõinud juba baroni wiha nii suur ollagi. Tema wõttis südant rindu.

„Auulik proua,“ ütles tema, „mina olen Wezwagari perenaene.“

„Oh, waat' seal!“ ütles baroni proua rõõmuga, ja pakkus perenaesele kätt. „Noh, see on hea, et sa meid kord waatama tulid. Herra ja mina oleme sinu mehele igawest tänu wõlgu. Kudas sina ennast oled muutnud sest ajast saadik, kus sind sinu mees jää üle kandis. Mina olen sinu mehe üle õige pahane. Mina olen teda mitu korda

palunud, sind minu juure tuua, aga tema on seda ikka jälle tegemata jätnud. Teie käsi käib häste, eks? Teil lapsi on?"

„Jah, auulik proua, kolm."

„Muidugi on kõik kolm poisid?" hüüdis preili Aleksandra.

Perenaese süda läks ikka kergemaks. See ei näitanud ju sugugi nõnda olewat, et nende wahel pahandust oli olnud.

„Jah, auulik preili," kostis tema naeratades, „kõik poisid."

„Noh, etse waata! Siis teie käsi käib häste!"

Perenaene oli ikka rohkem preili meele päraliseks saanud.

Nüüd tekkis üks weike jutuwahe, kuna mõlemad suurtsugu naesterahwad lahke silmaga nooriku peale waatasiwad, see aga maha waatas ja ilmaasjata selle üle järel mõtles, kudas ta seda pidi ära arutama, mis temal südame peal oli.

„Mis munast sina kõnelesid?" küsis wiimate baroni proua.

„Auulik proua," hakkas nüüd perenaene seletama, „mina tulen teie palwele oma südame hirmus, sest et ma kardan warsti herra enesega rääkida. Mina, mina üksi olen süüalune."

„Ja, aga kelles siis sina süüalune oled, armas naene?" küsis baroni proua otsust taga pärides.

Perenaene rääkis nüüd wälja, mis oli juhtunud.

„Auulik proua," ütles tema lõpetuseks, ja tema pisarad jooksiwad rohkeste, „ärge pidage minu meest tänamataks. Tema on auulikku herrat ikka armastanud ja tema eest seisnud, kui teised talupojad temast paha rääkisiwad, aga tema on äkiline ja ei tea siis, mis ta teeb."

Saksad, kes tähelepanemisega tema juttu oliwad kuulnud, oliwad esiotsa naeratanud, pea aga oliwad nende näud tõsiseks ja ikka tõsisemaks läinud.

„Kas aga Wezwagar päris hull on," hüüdis preili nüüd, „et tema oma herra wasta niisugust asja julgeb teha?"

Baroni proua waatas waikselt maha. Tema mehe olek oli temale mõistmatam, kui talupoja oma.

Preili Aleksandra wõttis enesele kindlaste ette, jälle lepitust teha, aga ta mõtles ometegi waja olewat, talupoja pead natuke sugeda, ehk teda ise küll seal ei olnud, ja temale selgeks teha, mis wahe Jumalast seatud seisuste wahel on. Tema kõneles pikalt kauniste seatud sõnadega selle asja üle, mis tema meelehea oli, ja seletas oma kuuljale, kes nagu rõhutud tema ees seisis, et Jumal olewat neli seisust loonud: mõisnikku, et tema herra oleks iga asja üle ja kõik walitseks ja korral

hoiaks, kirjatundjat, et tema Jumala sõna kuulutaks, wõi haigeid jälle terweks teeks, wõi linnas walitsust peaks wõi, lapsi õpetaks; kodanikku, et tema kaupa ja ametit ajaks, ja talupoega, et tema põldu hariks. Aga wiimast ei tohtida sellepärast ära põlata. Preili Aleksandra küsis, mis meitest kõigist küll peaks saama, kui talupoeg ei tahaks põldu harida, ja andis ise seda otsust, et meie peale siis küll nälja aeg tuleks. Sellest wõttis tema siis seda põhjust, et meie talupoja seisust peame kõrges auus pidama ja tema wasta tänulised olema. Talupoeg omalt poolt ei tohtida aga ka sellepärast mitte kõike maailma ümber pöörda ja walitsust oma kätte püüda. See olewat nüüd kui iga kord mõisniku asi, kudas siis ka mõisnikud kohtutes istuwat, maad kui peamehed walitsewat ja maapäewa peal kokku tulewat. Talupoja amet olewat sõna kuulmine. Kui tema ikka wõtaks sõna kuulda, siis ei oleks temal wististe ka millaski heast ning armulisest herrast puudu. Lõpuks küsis preili: „Kas pole tõsi, nõnda see omete on?"

Perenaene, kes jälle kartlikumaks oli läinud, kui tähele pani, missuguste tõsiste nägudega tema jutt oli silma nähes wasta wõetud, ei olnud kõigest kõnest midagi aru saanud, aga tema kostis järele mõtlemata: „Jah," ja tegi sellepärast oma heasoowijale meelehead, sest üheks heasoowijaks oli preili temale juba saanud.

Jutu wahele tekkis jälle uus wahe. Wiimaks küsis perenaene, ja need õrnad kortsud silma kulmude wahel, kellest juba kord jutt oli, saiwad jälle nähtawaks: „Kas teie arwate, et herra minu mehele andeks annab?"

„Muidugi," kostis preili kaksipidi mõtlemata, „ole aga päris ilma mureta. Küll ma selle asjaga õigeks saan."

Baroni proua waatas tõist wiisi mõteldes oma nau otsa. „Mina tahan omalt poolt ka oma mehega selle üle rääkida," ütles tema rõhutud healega. „Tema on ratsa põllu peale sõitnud, aga ta saab peagi kodu tulema. Mine sina nüüd peretuppa ja oota seal, et sa kohe wõid käe pärast olla, kui baron sinuga tahab rääkida."

Baroni proua silitas siis parema käega nooriku siidipehmeid juuksid, kuna see ennast tema pahema käe üle kummardas. Preili silitas meelitades ja meeleheaga tema palget.

„Ole aga päris rahul," hüüdis tema weel perenaesele järele, „ma luban sulle, et teie oma talusse jääte."

„Küll meie seda asja jälle korrale seame," ütles tema, kui perenaene oli ära läinud ja nikutas oma wennanaese poole peaga, teda trööstides, kes sügawa murega nau peale maha waatas.

„Ma näen waluga," ütles baroni proua tüki aja pärast wärisewa healega, „et Leo nüüd tihti liig käre on ja ülekohut teeb. Tema on sest saadik, kui uutest talupoja seadustest õnnetumal kombel kõne on, nagu ümber muudetud."

Ei, Fanni, seda sa ei tohi ütelda," ütles preili elusalt. „Liig käre ja ülekohtune ei ole Leo millalgi. Õiglasemat herrat, kui tema on, ei ole kunagi leida olnud. Mina leian, et temal ka selles asjas koguni õigus on. Kui Leo ükskord juba seda muna nõudis, siis ei tohtinud tema ka mitte sallida, et teda ei toodud, ja kui Wezwagar oma äkilises wihas nii ropp tema wasta oli, siis peab ta ka selle eest oma nuhtlust saama. Siia maale on Leo koguni õigust teinud. Nüüd aga, kus Wezwagar oma süüdi tunneb ja kahetseb, peab ta häste tema pead sugema ja temale siis andeks andma."

„Sull on meelest ära läinud, et Wezwagar tema elu on peastnud."

„See on selle juures koguni kõrwaline asi. Esimene asi on kohus! See just teeb minule rõõmu, et tema ees ükski inimene rohkem ei maksa kui teine. Esimene asi on ikka õige põhjusmõte, kelle järele tarwis teha on. Nüüd aga, kui põhjusmõte oma õigust on kätte saanud, tuleb kord küll elupeastmise kätte."

„Missugusest põhjusmõttest on kõne?" küsis baron, kes sellel silmapilgul oli trepi peale astunud.

Baron tegi seda küsimest pealt näha koguni nii, nagu oleks see temale koguni kõrwaline asi, aga tema proua nägi tema punaseks läinud otsast otsekohe ära, et tema wiimasest jutu lõpust küll oli aru saanud, mis üle kõneldi.

„Meie kõnelesime praegu Wezwagari loost," kostis preili nii ilmasüüta näuga, kui wõimalik. „Mina seisan selle mõtte eest, et sinul koguni õigus oli seda muna nõuda ja pärast seda roppu olekut, nagu tarwis trahwida."

Baron, kes seni oli istet wõtnud, kummardas ennast, kuna tema õde rääkis, sügawalt oma tooli käepuu üle, nagu otsiks tema mõnda maha kukkunud asja. „Kes on teile sellest juhtumisest rääkinud?" küsis tema siis ennast jälle püsti ajades ja oma proua otsa waadates. Sest et baroni proua sellel silmapilgul ka tema otsa waatas, juhtusiwad nende silma kiired kokku. Baroni proua silma kiired tungisiwad kuni tema mehe südamesse.

„Wezwagari perenaene oli siin,“ hüüdis preili Aleksandra. „Tema on meile kõik ära jutustanud.“

„Nõnda neh,“ ütles baron ja õerus päkaga oma westi palistust, nagu tahaks ta seal mõnda asja ära pühkida.

„Waene naene on oma mehe teu pärast wäga õnnetu ja ka tema pidada nüüd südamest kahetsema,“ kõneles preili edasi.

Baron nikutas õlasid ja waatas sõnalausumata oma westi peale Tema abikaas waatas üksisilmi tema otsa.

„Aga ma olen tema perenaist ka juba käskinud rahul olla,“ jätkas preili oma juttu edasi. „Mina lubasin temale, et kui Wezwagar sinu käest andeks andmist palub, sina ka temale andeks annad.“

„Mina ei tea tõeste, armas õde, mis sinule seda õigust annab niiwiisi minu nimel rääkida?“ kostis baron terawalt. Temal oli, nagu tuleksiwad tema õcruwa päka all igal pool kollased plekid wälja. Nüüd läks ka tema pale punaseks.

„Noh, ma mõtlen ometegi, et mina sinu õde olen! Nüüd kui sa kohtule kohut oled annud, saad sina muidugi ka armule walitsust andma.“

Baron tõusis üles ja sirutas ennast püsti. „Mina pean sind wäga paluma,“ ütles tema, „et sina edespidi minu nimel jälle lubamist ei anna. Mina austan ja armastan sinu nõuuandmisi, palun sind aga siiski, nende juure ükspäinis jääda. Selle üle, mis wiimate peab tehtud saama, on minul ja ükspäinis minul mõista.“

Sellega läks tema trepi pealt ära.

Preili aga hüüdis weel talle taga järele: „Seda ma tahaksin ometegi näha, kas sina wististe üht meest, kes sinu elu on peastnud, oma koha pealt ära ajad, sellepärast aga, et tema omas äkilises wihas üht muna on natukene kõwaste sinu ette laua peale pannud!“

Siis rääkis ta ennast oma wennanaese poole pöördes edasi: „Leo on nüüd küll mõni kord liig käre ja teeb tõistele liiga, aga üht nii roppu ülekohut ei saa tema wististe mitte tegema. See oleks ju taewase nuhtluse wäärt!“

„Oh, Leo on muidu nii hea südamega,“ ohkas baroni proua ja pühkis käega oma silmi.

„Tõeste on tema üks kallis inimene, aga just sellepärast ei tohi meie sallida, et tema nüüd ülekohut teeb. Selle tarwis oleme meie naestrahwas loodud, igal pool rahu teha ja hoida!“

Wihm, mis nüüd witmate kangeste sadama hakkas, ajas koolipreilit lastega trepi peale warju otsima. Tema tulemine tegi jutule otsa.

Baroni proua istus weel tükk aega waikselt, siis tõusis tema ülesse ja läks oma mehe tuppa.

Baron istus oma kirjutuse laua ees ja kirjutas. Tema pani oma käe kergest tema õla peale, andis temale suud, kui ta üles waatas, palawa otsa peale ja küsis siis tasase healega:

„Leo, Mezwagar on wististe sinu wasta ränka süüdi teinud, aga tema on minule üks kord minu kõige armsamat meest hoidnud, kui mina juba mõtlesin, et temale ots kätte on tulnud. Anna temale andeks minu pärast!“

Baron tõusis ülesse ja wõttis oma abikaasa kaissu. Tema rinnad woolasiwad kangeste.

„Fanni,“ ütles tema waewaga, „tema on selle muna minu ette laua peale maha wiskanud!“

„Leo, kui sina toona maha langesid murdunud jäässe, siis hoidis tema käsi sinu elu!“

„Muna on mind koguni ära roojastanud!“

„Külm jääwesi on teda sell korral meite pärast läbi ja läbi märjaks teinud!“

„Olgu siis, Fanni, sinu pärast olgu temale andeks antud!“

Proua pani käed oma mehe kaela ümber ja andis temale kaua ja palawalt suud. Teadsin mina ometegi, et ma mitte ilmaasjata sinu head südant paluma ei hakka,“ ütles tema õnnelikult naeratades. „Tema wõib küll üks kord eksida, aga tuleb ikka jälle õigele teele tagasi. Ja nüüd ma wõin perenaese sisse kutsuda, et sa temale ise wõid ütelda, et kõik andeks antud ja unustatud on.“

Enne kui baron selle peale weel wõis midagi kosta, ruttas proua uksest wälja ja tuli pea noore perenaesega tagasi.

Nooriku nutust punased silmad tasandasiwad ka baroni südant. Ta läks temale wasta, wõttis lahkeste tema käest kinni ja ütles tasase healega: „Ütle oma mehele, et, kui tema homme selle muna toob ja minu käest andeks palub, kõik andeks antud ja unustatud peab olema.“

Perenaene walas rõõmu pisaraid ja tahtis baronit oma südame põhjast tänada, aga baron ei wõtnud mingisugust tänu wasta. „Täna siin auulikku prouat,“ ütles tema.

Tema küsis nüüd lahkel kombel tema laste-terwise järel, nõudis, kas lehm, kelle haigeks jäämine kõik seda õnnetust oli sünnitanud, jälle terweks saanud, ja läks siis südamelikult „Jumalaga" soowides oma prouaga ühes koos ära.

Nemad ei läinud aga kaugemale, kui aga ligemisse tuppa. Seal astusiwad mõlemad akna juure ja waatasiwad sõna lausumata noore perenaese taga järele, kes rutuga õue üle läks, oma hobuse ohjad lahti wõttis ja ära sõitis.

„See on õnnelik," hüüdis baroni proua.

„Jumalalle olgu tänu, et see asi wiimate on korrale saanud," hüüdis baron. „Tema on minule mõndagi paha tundi teinud."

„Sina armas, kallis!" ütles baroni proua koguni tasase healega meelitades.

VII.

Liig hilja.

Baroni proual oli õigus, perenaene oli tõeste wäga õnnelik. Nii oli ometegi kõik see paha asi wiimaks ära õiendatud ja hea joonele saadetud!

Kui suur oli nüüd Wezwagari nooriku rõõm soja wihma üle, kelles tema edasi sõitis, linnukeste lustiliku laulu ja magusa haisu üle, mis metsast tuli.

Kodu läks tema, kumbagi käe küljes üht oma suuremateſt lasteſt hoides, esiteks oma aida oma lillekeste juure, siis lauta lehmade juure ja wiimaks nii kaugele tee peale wälja, et tema oma kauniſt talu wõis ühes tükis ära silmata.

Siis läks tema aita. Aidas seisiwad ühe auke täis lastud laua peal pikad read mune. Perenaene naeratas õnnelikult. Tema walitses kõige suurema wälja, pesi teda, ehk ta küll isegi juba walge ja puhas oli, weel üks kord ära ja pani teda siis seinakappi. Teine kord meie teda enam ära ei unusta, mõtles tema. Siis wõttis tema ühe pool-kootud suka oma kätte ja istus akna alla maha oma mehe kodutulemist ootama.

Kui tema nõnda seal istus ja kõik, mis temale täna oli juhtunud, weel ükskord oma waimu silmade ees mööda minna laskis, tuli temale meele, et ta sellest juhtumisest ta oleks pidanud kasu wõtma ja ka oma wenna eest paluma, aga ta jättis selle mõtte peagi jälle kõrwale.

Esiteks oleks tema siis nagu tänamata olnud ja teisiti ei wõinud Jakob ennast ometegi oma koha peal hoida. Tema käsi saab paremine käima, kui tema Wezwagari targa walitsuse all teenib, kui siis, kui tema ka edespidi iseenese laisk ja korratu peremees on. Kui hea oli see, et ta nüüd oma omastele jälle jäädawat elukohta wõis pakkuda, kus nemad elu tormide eest warju wõisiwad leida! Temal oli, nagu oleks ta õnnis isa, kellega tema tihti omas waimus nõuu pidas, kiites tema poole oma pead nikutanud tema julge ja usina teu pärast. Tema tõusis üles ja läks riide kambri. Seal rippus perenaese riiete keskel üks wana jäme kalapüüdja kamson. Seda kamsoni oli tema isa oma elu wiimastes aastates kannud. Perenaene silitas seda kamsoni hellaste ja andis tema käisele suud. Siis pistis ta teda jälle oma riiete keskele, et temal õige soe oleks, nagu oleks temal elusa loomaga tegemist, tuli oma wana koha peale jälle tagasi ja ootis — ootis.

Meie tahame wahe-ajal tema mehe järele waadata: Sügawates mõtetes oli see hommikul ära sõitnud. Punane traawis meeleheaga tuntud teed mööda edasi, talunik hoidis ohjad lõdwalt peus ja toetas raskeste oma pead parema põlwe peale toetatud käewarre peale. Äkitselt jäi punane seisma, wanker pidas ühel hoobil ja talupoeg wirgus oma mõtetest üles. Kaks baroni metsawahtidest oliwad hobuse kinni pidanud ja waatasiwad nüüd tigeda naeratamisega taluniku otsa.

„Mis teil waja on?" hüüdis talupoeg.

Baroni metsawahtide wahel, kes enamiste kõik Hannoweri ja Holsteini maalt oliwad, ja talupoegade wahel seisis lugu üliwäga halwaste. Metsawahid püüdsiwad nende maal pruugitawaid kangeid metsa seadusi ka siin järjel hoida, talupoegadest aga saiwad wõerad wihatud, sellepärast just, et nemad wõerad oliwad ja iga pidi baroni käsku täitsiwad. Baroni paturegistris seisiwad esimisel kohal koduinimeste põlgamine ja wõeraste metsawahtide teenistusse wõtmine talupoegade silmis. Wezwagar mõtles ja tundis selles asjas niisamategi, nagu teised inimesed tema wallas.

„Mis teil waja on?" küsis tema weel teist korda.

„Küll sa seda warsti näed," kostis üks neist metsawahtidest, pika kasuga peenikene noormees, punase kihwadega ja lõuaots habemega. Ühel hoobil hakkasiwad tema ja ta seltsimees talupoja hobust wankri eest lahti wõtma.

Talupoeg waatas nii suure imekspanemisega nende otsa, et ta sõna suust ei saanud lausuda, siis aga kargas tema wankrist ja astus, wiha pärast wärisides, nende ette.

Teine metsawaht, üks ilmatu suur mees ümarguse näuga ja musta täishabemega, ütles külma werega: „Sina ei tohi siit metsast läbi sõita, meie wiime sinu hobuse kinni."

Nüüd alles sai talupoeg sellest aru, mis nemad tahtsiwad. Wälgu kiirusel kummardas ta ennast natukene, sasis ilmatu jõuuga, mis tuline wiha annab, mõlemate meeste, kes niisugust asja ei olnud kartnud, kaeltagusest kinni ja lõi nende pead nii waljuste üksteise wasta, et nemad uimaselt maha langesiwad. Siis kargas ta wankrisse ja ajas minekut.

See oli ometegi liig hull! Baron ei tahtnud teda ükspäinis omast kohast ära ajada, waid tahtis temale ka weel seda wiimast aega, mis ta weel omas talus elada tohtis, kibedaks teha. Ütlemata kibedus täitis Wezwagari südant. Ta tahtis eestotsa weel katsuda, mis kasu temal kaebamisest kohtu juures tuli, ja kui ta õigust ei saaks, noh siis tahtis ta ise omale oma õigust leida. Üks kuri jõud, nagu inimene teda mõnikord wiimases hädaohus tunneb, täitis tema südant ja rõhus sellel silmapilgul kõik paremat nõuu ja aru maha. Wezwagar pani seda isegi imeks, kui rahulikuks tema seest poolt läks.

Linnas läks tema kõige esiteks ühe temale tuttawa gymnasiumi kooliherra juure ühe adwokadi järel kuulama. Tema oli seda herrat, kes kirikuõpetaja wäimees oli ja selle läbi baroni käest oli luba saanud Tagametsa metsades jahi peal käia, sellepärast tundma õppinud, et see noor mees üks paar korda Wezwagari talus oli lõunaks puhkanud ja temale pakutud talupoja sööma-ajast lahkeste osa wõtnud. Ülemkooliherra oli ka nüüd wäga lahke, küsis temalt, kuidas tema naese ja laste käsi käib ja andis temale wiimate soowitud adressi: „See herra on suur talupoegade sõber," lisas tema naeratades juure.

Adwokadi enese juures leidis Wezwagar aga paha troosti. Nii pea kui see oli kuulda saanud, et Wezwagar tema juure tulnud tema seaduse tundmisest abi otsima, kargas pika kasuga ja elawate kombetega mees püsti ja jooksis suuril sammul tuba mööda edasi tagasi.

„Seal ma ei wõi teid koguni aidata," hüüdis tema ja tõmbas käega walkjaspunaste käharate juuste läbi: „Meie ei tohi ennast talupoegade kaebduste sekka mitte koguni segada."

Talupoeg, kes aralt ukse juure oli seisma jäänud ja oma mütsi edasi tagasi näppude wahel weeretas, küsis nüüd sätendawa silmaga: „Herra, kas meie talupojad siis inimesed ei olegi? Seadus kestab omete kõikide tarwis?"

Adwokat jäi talupoja ette seisma, pilgutas pilkawal silmal tema otsa ja karjus siis:

„Inimesed? Oho, kas teie inimesed olete? Oho, kena küll! Mina ei wõi teile mingisugust abi anda ja ükski adwokat ei wõi teile abi anda. Ei ükski. Ka mitte üks ainuski."

„Siis jääge Jumalaga, herra," ütles talupoeg ja läks wälja. Kui tema üks paar astet treppi mööda oli alla astunud, läks ülewal uks weel üks kord lahti, adwokat pistis pea wälja ja karjus:

„See saab igaweste nõnda jääma Jumala maakeses!" ja lõi ukse jälle kinni.

Talupoeg läks pikkamisi sesse trahterisse tagasi, kuhu tema oma hobuse oli talli pannud, istus kaubakambri ühe pingi peale ja jäi sügawasse mõttesse. Temal ei olnud siia maale kunagi asja olnud selle üle järele mõtelda, kudas seisustega ja walitsusega tema kodumaal õiete lugu oli, ja ta oli meelega ennast niisugustest kõnetest eemal hoidnud. Kui Anderson ja Namik sõbrade keskel wiimsel ajal tihti selle üle jutustasiwad, et õigust mööda talukohad talupoegade omandus ja nende käest aga wägiwallal riisutud olewat, siis oli see tema kõrwus ikka aga üks tühi ja jumalakartmata lori olnud. Kui meie baronite käest talud ära wõtaksime, siis peaksime meie neid pea jälle oma sulaste ja poiste kätte edasi andma, oli tema niisuguste juttude juures ikka ütelnud. Nüüd waatas tema teiste silmadega selle asja peale. Oliwad lood tõeste niisugused, et talupoegade tarwis õigust ei olnud, siis oli muidugi tarwis, et need ise oma õiguse eest muret kandsiwad. Kas see oli aga ka tõeste nõnda? Ja siis pea asi: Kas temal, Wezwagaril, oli õigus?

Mõne aja pärast astusiwad kaks temale wõerast talupoega tuppa, teretasiwad teda, istusiwad sellesama laua ääre ja laskkiwad omale õlut anda.

„Ma ütlen sulle," hüüdis üks neist, „see mees wiib sinu asja heale otsale. Kui mõne aasta eest minu wennapoeg Hindrik pidi

talust wälja minema, siis wõttis tema asja kätte ja minu wennapoeg jäi oma koha peale, ehk küll kõik domänekohus tema kannul oli!"

„No jah," kostis teine, „see oli teine asi, nüüd on aga lugu ühe baroniga. See on koguni teine asi."

„Oh mis baron! Ma ütlen sulle ometegi, herra Mukowski on ise baron, kui ka mitte meie maalt."

„Mis baron see on! See wõib ehk mõni Leedumaa baron olla!"

Teine talupoeg naeris.

„Üks kõik," ütles tema, „baron wõi mitte, seda ma aga tean selgeste, et see sünnib, mis tema tahab."

„Kudas see siis wõib wõimalik olla?"

„Noh, seda ma tahan sulle ütelda. Tema õngitseb kullase õngega. Tema demees, herra Knarrwits, on kõige parem sõber ühe ametnikuga kindral-kuberneri juures. Ma tahan näituseks teie loost jutustada. Herra Mukowski kirjutab Knarrwitsille ja see kutsub herrat oma juure külaliseks. Ta ei hooli muidugi selle juures kopikatest ja seab temale ette, mis kõige parem on; selget sialiha, rublalist wiina ja wiiekopikulisi sigarid. Pärast söömaaega, kui herra juba natukene joobnud on, ütleb Knarrwits: „Kuule, sõbrakene, kas meie ei löö partit?" „Etse, minugi pärast," ütleb herra. Nüüd nad löõwad parti kaardi ja herra muidugi wõidab. Tema wõidab wiiskümmend kuni sada rubla. Nüüd küsib Mukowski sõber: „Kuule sõbrakene, minul on seal all Kuuramaal üks sõber. Selle juure on J . . . . walla talupojad tulnud ja kaebanud, et nende baron nende käest tahta talud ä a wõtta ja oma mõisa juure lisada." „Kes on see teie sõber," küsib herra. „Oh, Mukowski," ütleb herra „Noh, seda mina tunnen, mis see ütleb on õige. Küll minu herra baronitele näitab, mis see tähendab, talupoegade käest nende talusid ära wõtta!"

„Noh, kindral-kuberner wististe ei hakka meite pärast baronitega tülitsema."

„Pea suu! Sellest sina ei tea midagi, kindral-kuberner wõib kõik teha."

„Kas tõeste?"

„Mina ütlen sulle juba, tema wõib kõik teha. — Mukowski aga ei ole niisugune nagu meie adwokatid, kes meie suguste talupoja inimestega ei taha tegemistki teha. Mukowskil on meie wasta südant."

„Aga tema on hirmus kallis."

„Jah, wekkekene, ega see ei wõi teist wiisi ollagi. Kes annab waestele lastele süia?"

Wezwagar oli tähelepanemisega seda juttu kõrwalt kuulnud. Nüüd küsis tema: „Meie mehed, kus elab see herra, kellest teie rääkisite?"

Talupojad nimetasiwad temale adressi, ja küsisiwad, mis tema sealt tahab.

Tema kostis lühidalt, et temal olewat ka kohtukäimist, tõusis püsti ja läks ära.

Peale seda, kui Wezwagar seda tüdrukut, kes temale ust lahti tegi, Mukowski herra järele oli küsinud, wiis teda tüdruk ühte tuppa ja käskis teda seal oodata. Seal olewat weel palju rahwast ees ootamas. Wezwagar istus maha ja ootis kannatlikult. Tuba nähti wäga kentsakas olewat. Seinad oliwad täis raamatute riiulid, mille alumised lauad looka painunud oliwad poogna suuruste raamatute koormast, kuna ülemiste peal suured klaasid seisiwad, kelle sees piiritusses ussid, sisalikud, sündimata lapsed ja muud asjad alale hoietud saiwad. Laua peal keset tuba seisiwad üks wälja topitud öökull suurte klaassilmadega ja üpris suur maakera kuju. Wezwagar pidi tund aega ootama. Ilma asjata kuulas tema, kas siis sellest rahwa hulgast midagi kuulda ei oleks, aga kõik tema ümber jäi waikseks nagu surnuhauas. Wiimaks läks üks uks koguni tasa lahti ja tua läwe peale ilmus üks mees, kes mitte wähemine kentsakas ei olnud, kui tuba ise. See oli pikk, suurekondiga mees, kell:l sinimust täishabe kuni sügawaste rinna peale maha rippus. Kõrge otsa alt waatasiwad paar iseäranis suurt silma külmalt ja käredalt kuldse prillide läbi; tema keha oli hõbekarwa magadiskuuega kaetud hellepunaste äärtega.

Talunik oli püsti tõusnud ja waatas segaselt weidra näituse peale.

„Tere, peremees," hakkas herra von Mukowski jämeda ja nagu hõõnsa healega peale. „Istuge maha."

Kui mõlemad oliwad maha istunud, tõmbas herra von Mukowski esiteks ühe ilmatu suure uuri taskust, laskis teda mööda läinud aega weel ükskord lüües nimedata ja pani tema siis enese ette laua peale. Siis ütles tema: „Ja nüüd, enne kui teie oma kaebdusega peale hakkate, üks lühikene eessõna. Olge waikne ja külma werega! Teile on ränka ülekohut tehtud, mina tean seda, aga olge sellegi pärast waikne ja külma werega. Jutustage algmisest otsani, ärge jätke midagi kõrwale, ja ärge salake ka midagi ära."

Talupojal oli süda ütlemata raske. Tema meelest oli, nagu oleksiwad wiimaste päewade juhtumised ja need weidrad asjad, mis ta enese ümber ringi nägi, tema terwet mõistust ahelatega kammitsas hoidnud, ja ta wõitles ilma asjata ennast nendest peasta. Üks tume ebauskllik tundmus tõmbas tema südant kokku. Tema meelest oli, kui oleks see, kes tema ees istus, wana kuri ise, kellele tema nüüd oma suremata hinge pidi ära müüma. Waewalt kogus tema oma waimu jõudu jälle nii kangele kokku, et tema mõtlemata oma juhtumist wõis ära jutustada.

Herra von Mukowski kuulis waguse pealt. Kui ka Wezwagar oli lõpetanud, ei rääkinud tema mõni aeg mitte sõnagi. Siis ütles tema: „Teile wõib abi saada."

„Kas tõeste herra?" hüüdis talunik, „kas tõeste?"

„Jah, teile wõib abi saada, aga see saab palju raha maksma, palju raha."

„Sest 'pole lugu," kostis talupoeg, „seda wõite saada. Palju see maksab?"

„Seda ma teile ei wõi weel ütelda. Esotsa peate teie mulle sada rubla andma."

„Herra, ma toon teile homme see raha."

„Hea küll. Ärge aga unustage, et mina enne kui minul see raha käes ei ole, teie asjas midagi ei wõi teha. Mitte midagi."

„Herra," küsis talunik, „kas minu asi ka tõeste selge on?"

„Koguni selge. Kes seda mõistab, selle käes ta edeneb."

„Herra, kas siis baronil ei ole õigust minule üles ütelda, kui tema tahab, ja omale teist peremeest Wezwagari talusse wõtta?"

„Kas temal peaks õigus olema sind ühe tühja muna pärast talust wälja ajada?"

„Jah, see on tõsi!" Wezwagar, kes küll selgeste ei wõinud ära näha, et temal pidi õigus olema, sasis kartlikult sellest mõttest kinni, et üks muna ometegi koguni tühi asi on.

„Kuuramaal on weel õigust ja seadust leida," kõneles herra von Mukowski edasi: „Baronid on minu wennad, aga kus jutt õigusest on, ei hooli mina suurtsugu inimestest."

„Aga Herra, talu on ju tema päralt, tema wõib teda ometegi rendi peale anda, kellele ta ise tahab."

„Talu ei ole tema päralt. Talud ei ole mitte baronite omandus, nemad on talupoegade omandus, baronid on neid küll oma kätte

kiskunud, aga" — siin tõstis herra von Mukowski waljuste oma healt „aga enne kui weel üks kord jää järwest merde läheb, saab kotkas wareste sekka langema ja nende käest haawatud kauapojad ära kiskuma. Minul on selle üle selged teadused. Mina kuulsin üht pääsukest laulwat, kes Riiast tuli. Kuule selle peale, mis mina sulle ütlen: Ükski inimene ei tohi teist omast talust wälja ajada, ei muu asja pärast, kui et tema aga üht tühja paljast muna ei ole maksnud. Üks muna, mis mitte krossi wäärt ei ole, ei tohi inemese õnne mitte rikkuda. Ükski inimene ei wõi sind ka keelda, nii kaua kui sina seal talus oled, metsast läbi käia, sest teie ei ole midagi selle üle kinnitanud, mill tunnil see muna peab maksetud saama. Aga siiski ära käi wäekaupa seda teed. Sina ei oleks pidanud täna seda teed mööda sõitma. Sina oled omale sellega kahju teinud, sest nüüd saab baron häda! sinu üle hüüdma ja sinu peale kohtu ees kaebama. Katsu iga riiu eest põgeneda, looda koguni minu peale ja oma õiguse peale.

Too mulle aga iga wiisi need sada rubla.

Too nemad mulle nii pea kui wõimalik on, iga pidi aga enne laupäewa lõunat. Mina lähan lauba lõuna ajal Riiga. Mina ei taha ja ei wõi sulle midagi rohkem ütelda, kui aga: mina sõidan lauba lõunal Riiga!"

Herra von Mukowski tõusis üles. „Jääge Jumalaga," ütles tema. „Saage iluste koju."

Sellega oli kõne lõpetud.

Kui talupoeg jälle maantee peal oli, püüdis ta kaua oma mõtteid kokku korjata, aga see waew oli tühi. Mis see kõik oli olnud? Need ei olnud muud kui narritembud, ja nende taga ei olnud muud, kui aga ropp pettus, hüüdis üks heal tema sees; ära ole rumal, hüüdsiwad kümme teist, sina oled õige mehega kokku juhtunud. See mees wõib sind aidata, nagu ta neid talupoegi trahteris oli aidanud. Kas tema muidu küll wõiks nii selgeste ja kindlaste rääkida? Kas tema süda ei läinud päris sojaks, kui tema „teie" asemel mulle hakkas „sina" ütlema? Ja kas temal ei olnud õigus? Kas seda siis wõis ära mõtelda, et Wezwagar tõeste omast armsast talust pidi lahkuma, sellepärast ükki, et ta üht muna ei olnud õigel ajal toonud?

Talupoja süda wõttis jälle üht iseäranist lootust. See oli temast omete tark nõuu olnud, et ta linna oli sõitnud, nüüd oli temal ometegi seaduse põhi jalge all. Mõistusega saab wiimaks ometegi iga sõlm lahti wõetud, olgu ta nii kõwaste sõlmitud kui tahes!

Kui Wezwagar sinna kohale oli jõudnud, kus metsatee maanteest ära pööris, oli temal õige waew, oma punast sealt mööda juhtida. Loom tahtis wägisi wana õppinud tee peale pöörda. Kui ta sellega korda ei saanud, pööris tema edasi traawides weel mitu korda oma pead paremale poole ja hirnus ligida kodupaiga wasta.

Nüüd tuli wihma nagu uawarrest. Sest et tuul järele oli jäänud, oli õhk tume ja raske. Arwa aga oli üks üksik linnulaul kuulda wihma ühtewiisi sadamises ja kahisemises.

Kui Wezwagar wiimate wiimast maad, kellel otsa ei näitanud olewat, oli ära sõitnud ja oma maja ees seisatas, lendas tema naene rõõmu hõiskamisega temale wasta. „Jumal olgu tänatud," hüüdis tema, „et sa jälle kodus oled, ja et ma sinule ükskord omete seda wõin ütelda: Nüüd on kõik häda lõppenud, nüüd on kõik jälle korra peal!"

„Mis sina ütled?" küsis talupoeg pikaliste.

„Mina ütlen, et mina baroni juures käisin, ja et tema meile on andeks annud. Sina wiid temale homme see muna, palud temalt andeks ja siis on kõik jälle hea."

Taluniku nägu kahwatas koguni walgeks. Tema toetas ennast raskelt wankri ääre peale ja wahtis nii suure hirmuga silmis ja näu peal oma noore naese rõõmust hilgawate palgete peale, et see ka omalt poolt ära ehmatas ja wait jäi.

Wezwagaril oli, nagu oleks üks kuri tige wägi temale weel ükskord tema õnne, seda wana kaunist õnne näitanud ja teda siis jälle sedamaid ära riisunud ja patu ja hädaohu sisse lükanud, nagu oleksiwad ühed köitmed, keda silm ei wõinud näha, ikka kõwemine ja kõwemine tema ümber ennast kinni tõmmanud. Temal oli, nagu oleks ta ennast oma käigi läbi Mukowski juures ära rojastanud ja nagu ei tohiks ta enam oma naist kaissu wõtta, ilma et ta ka teda mustaks teeks. Ta laskis omast naesest lahti, keda tema siia maani omas kaisus oli hoidnud, ja läks sõna lausumata tuppa.

„Jumala pärast," hüüdis perenaene, kes tema järele oli sisse astunud, „mis on juhtunud?" Kaua küsiteles tema, ilma et ta oleks wastust saanud. Liigutamata seisis peremees akna all ja wahtis pahal mõttetujul wälja wihmasse. Ilma aegu langes tema naene tema ette põlwili, andis tema käele suud ja palus teda Jumala keeli, et ta ometegi temale ütleks, mis siis juhtunud oli. Talupoeg ei wõtnud teda kuulda.

Kui tema waew kõik oli tühjaks jäänud, siis langes tema ahastuses ühe tooli peale, kattis oma näu kätega kinni ja nuttis kibedaste: Kaua oli tuas kõik waikne, nagu surnu hauas; midagi ei olnud kuulda, kui aga noore perenaese tasa nutmist, ja seda healt, mis weepisarad tegiwad, mis talupoja läbi-märgadest riietest põrandale tilkusiwad.

Wiimaks pööris talunik ennast ümber ja ütles kibeda healega: „See ei olnud õige, naene, et sina baroni juures käisid, sest mitte tema, waid mina olen ülekohut kannatanud, aga mina tean, et sina üksnes head tahtsid teha, ja selle pärast annan ma sulle andeks. Mina olen linnas õige mehe leidnud, kes minu õiguse eest seisab ja ka selle eest muretseb, et minule õigus peab jääma. Baron ei pruugi meile midagi andeks anda, sest tema ei tohi meie käest talu ära wõtta."

Perenaene wõttis omad käed pisaratest niisutatud näu eest ja wahtis suurte silmadega tema otsa.

„Oh Jüri," hüüdis tema paludes, „ära lase ennast linnarahwast iseenese parema südameteadmise wasta üles kihutada. Sina tead ju wäga häste, et baron meile seda talu ise oma prii südame armust andis, kudas ei wõiks tema siis teda ka jälle ära wõtta? Aga kui tema ka teda meie käest ei tohiks ära wõtta, kas meie oleksime wähemine tänamata? Sina oled ülekohut teinud, sina oled baronile, kes meie wasta ikka armuline herra oli, rasket meele haigust teinud. Sina tegid seda, kui wiha sinu üle wõimust oli wõtnud, aga sina oled seda siiski teinud."

Talupoeg oli lasknud oma naist oma juttu lõpetada. Nüüd ütles tema pealt näha külmalt: „Mina ütlesin sinule juba, et meie sellest enam ei taha rääkida," ja läks wälja. Aga tema tuli warsti jälle tuppa ja jutustas temale lühidalt, mis juhtumine temal metsawahtidega oli olnud. „Nõnda," ütles tema lõpetuseks, „näed sa nüüd küll isegi ära, et minule muud nõuu järel ei jäe, kui aga ennast oma hea õiguse peale toetada." Sellega läks tema teist korda wälja ja jäi nüüd kaua aega ära.

Tema waene, murtud naene aga soowis nimeta hädas iseenesele ja temale surma. Üks tume tundmus ütles temale, et nüüd kõik otsas ja nende peale aga weel patt ja häbi tulemas on.

VIII.

Põua wälk.

Kui baron teisel hommikul oma kirjutustuppa astus, nägi tema esimesel silmapilgul kirjutaja näust ära, kes tema peale, nagu ikka, seal ootis, et üks iseäranis asi oli ette tulnud. Baron aga tegi, nagu ei paneks ta sedagi tähele, waid wõttis suurtsugu mehe kombel rahulikult oma kirjutuslaua ees istet.

Kirjutaja ei tahtnud täna nagu leida, kust otsast oma kõnet pidi algama. Tema seisis tükk aega käed selja peale pandud sirgeste nagu küünal. Aegajalt pani ta parema käe suu ette ja köhatas.

„Noh?" küsis baron.

„Auulik herra," hakkas kirjutaja peale, sõnade wahel wahet tehes, „mina olin üleeila käsku annud, et metsatee Wezwagarile kinni pandud saaks."

„Noh, noh?"

„Eila hommiku sõitis tema siiski metsast läbi. Kui nüüd Klaus Jansen ja Kristian Bode teda mööda ei lasknud ja teda käskisiwad ümber pöörda, kargas Wezwagar nende peale ja peksis neid hirmsaste."

Baroni otsa peale tõusis tuline puna. „Kas Wezwagar siis oli mõne teise seltsis?" küsis tema.

„Ei, tema oli üksi."

„Kudas siis aga wõisiwad need kaks kõwa noort meest ühele üksikule mehele jagu anda?"

Kirjutaja nikutas õlasid. „Metsawahid ei mõtelnud niisuguse wägiwalla peale," ütles tema. „Wezwagar on waukri pealt maha tulnud ja on neid heaga palunud teda mööda lasta. Siis on ta neid korraga kraest kinni wõtnud ja nende pead nii waljuste kokku löönud, et nad uimatselt maha langesiwad. Pärast on tema neist kinni sasinud ja mehe moodi piitsaga parkinud."

Nüüd põlesiwad baroni põsed wihases punas. Tema ütles aga wäljaspidi rahulikult: „Wõi nõnda? Piitsaga on tema neid löönud? Edasi!"

Kirjutajal ei tahtnud jällegi sõnad kergeste suust weerida. „Auulik herra," ütles tema. „Tagametsas on weel üks teine inetu kuritöö tehtud."

„Noh, noh, noh?"

„Ühe kurjategija käed on minewal öösel need puud, mis ridaspuiestikku mõisast maanteeni teewad, nii raskeste rikkunud, et wist kõik peawad maha raiutud saama."

„Need puud? Ja pealegi ridaspuiestikus?" Baron sai aga waewaga need sõnad suust wälja ütelda Kui tema omal ajal oma noore naesega oma isade mõisa peale elama tuli, oliwad talupojad sellel ajal, kus tema kodust ära oli, temale seda meele heaks istutanud. Puud oliwad seda hiljist ümber istutamist wäga häste wälja kannatanud, mitte üks ainuski ei olnud neist ära kuiwanud.

„Wõi need puud on nad minul ära rikkunud!" ütles baron uueste ja wahtis suurte silmadega ja paha meelega kirjutaja otsa. „Kudas nemad on rikutud?"

„Tema on kirwega puu juurest puu juure läinud ja on igale ühele haawa sisse löönud, mis südameni läheb."

Baron tõusis ruttu üles. „Tulge kaasa," ütles tema.

Mõlemad läksiwad nüüd suurte sammudega õue üle ridaspuiestikku. Baron läks puu juurest puu juure, pikkamesi, järele mõteldes. Siis kargas tema üle kraawi, läks tükk maad põllu peale ja waatas sealt selle rohilise seina peale oma ees. Temal oli, nagu oleksiwad mõned puud juba hakanud ühe külje peale ennast kaaluma Ta wõttis ninarätiku wälja ja pühkis temaga oma otsa üle.

„Teil on õigus," ütles tema maha surutud wihaga, „need puud on otsas, seal ei wõi keegi enam parata Kas teie ehk arwate teada, kes seda on teinud?"

Kirjutaja nikutas oma õlasid ja tõmbas silmakulmud kõrgesse. „Auulik herra," kostis tema, „inimene mõtleb wasta tahtmist —"

Kirjutaja ei lõpetanud oma sõnakorda.

Baron pööris jälle tee peale tagasi ja läks sõna lausumata jälle oma elumaja poole.

„Auulik herra," küsis kirjutaja, kes tema taga käis, „kas ma pean seda asja kohtule teadma andma?"

„Ei."

„Aga, auulik herra, see —"

Baron pööris ennast ümber ja jäi seisma. „Pidage suu, kui teid ei küsita," läks temal maks üle kopsu, jäi aga warsti tasasemaks ja ütles rahulikult: „Mina ei armasta, teist korda jälle oma käsku anda. Teie wõite minna, Anderson."

Kirjutaja tõmbas mütsi, kummardas sügawalt ja läks oma teed.

Sellsamal tunnil kündis Wezwagur oma põllu peal. Kui tema jälle ükskord tee juure oli saanud, astus üks poisikene tema ligi, teretas teda ja palus teda Namiku nimel teda täna õhtu eel päewa loojaminikut waatama tulla.

„Ütle oma peremehele, et ma tulen," kostis Wezwagar, pööris oma hobuse ümber ja käänis käsisjala poole oma selja.

Ühe paari minuti pärast, nagu Wezwagarile näitas, õiguse järel aga ühe paari tunni pärast, pidas sellesama koha peal baroni proua ratsakutsar tema tulist walget mära kinni ja hüüdis talunikn wasta: „Ae, sina seal!" Talunik, kes nüüd kaugel tee juurest ära oli, pidas silmapilk oma hobust, kattis omad silmad käega päewa kiirede wasta ja waatas tee poole. Kui tema ratsameest oli ära tunnud, ajas ta oma hobuse jälle käima ja läks edasi.

„Wezwagar, ae!" hüüdis ratsamees uueste. Kui ta nägi, et Wezwagar meelega temast tähele ei pannud, sõitis ta põllu peale ja tema ligidale. „Wezwagar," ütles tema siis ühe näuga, nagu oleks temal suurt asja kuulutada, „teie peate otse kohe mõisa tulema. Baroni proua kutsub teid."

Wezwagar kõndis nii ruttu oma adra taga, et mära, kelle seljas ratsakutsar istus, temaga sammu ei jõudnud hoida ja wäikest trahwi hakkas jooksma.

„Ütle oma baroni prouale, et minul mõisas mitte sugugi asja ei ole," kostis tema ilma seisma jäämata.

Noore ratsamehe prisked põsed läksiwad helepunaseks.

„Kas teie hull olete?" hüüdis tema. „Kas mina seda pean baroni prouale ütlema?"

„Ja muidugi."

Ratsakutsar pööris hobuse ümber ja läks wasta meelt minema, pööris pea aga jälle ümber ja hüüdis: „Wezwagar, hoidke ennast, baron on hirmsas wihas. Täna öösе on kõik puud meie ridaspuiestikus kirwega rikutud."

Wezwagar pidas oma hobuse kinni, waatas peast jaluni ratsamehe otsa ja ütles pilgates: „See on wõimalik, et teie herral weel koguni teised asjad maha raiutud saawad, kui puud puiestikus."

Ratsamees pööris waljuste oma hobuse ümber ja ajas minekut. „Kuradi päralt," mõtles tema mõisa poole sõites, „Wezwagar on need puud maha raiunud, ei muu kegi."

Kui ta just istutatud metsa juure oli saanud, nägi tema baroni prouat ühe pingi pealt üles tõuswat ja temale käega märki andwat. Tema kargas hobuse seljast maha, widas norskawat hobust waljait pidi oma taga ja astus palja peaga oma proua ette.

„Kas tema tuleb?" küsis proua juba eemalt.

„Ei, auulik proua. Tema ütles, temal ei olewat mõisas asja."

Baroni proua läks punaseks. Tema pööris ümber ja läks rutuliste sammudega mõisa poole. Ratsakutsar käis tema taga.

„Auulik proua —" hakkas tema natukese aja pärast peale.

„Mis sa tahat?"

„Auulik proua, Wezwagar on need puud maha raiunud."

Baroni proua jäi seisma. Tema silmad sätendasiwad. „Kas tema ise seda ütles?" küsis tema.

Ratsakutsar ütles temale nüüd Wezwagari sõnad.

Baroni proua nikutas tema poole peaga. „Sina wõid nüüd koju sõita," ütles tema.

Tema ise läks üht kõrwalist teed, mis aeda wiis. Seal otsis tema üht üksikut ära peidetud kohta üles ja nuttis kibedaste. Tema teadis, kui wähe tema meest armastati ja tema pidi omale ütlema, et tema ise selle juures kõige suuremat osa süüdi kandis, ja ta tundis, et nende õnnetaewas piksepilw seisis, mis nende üle wälku hirmsates löökides saata ähwardas. Härdal palwel palus tema Jumalat, et tema ta mehe kallist elu kaitsta wõtaks. Siis tõusis tema üles, tõttas majasse tagasi ja läks tema kirjutustuppa.

„Kas see sind ehk segaks," küsis tema, „kui ma oma tööga sinu kõrwa istun?"

Baron wõttis tema käe oma õla pealt ja andis temale suud. „Kudas wõiksid sina mind segada?" kostis tema.

Baron waatas jälle oma raamatusse, tema proua wõttis ühe wäikse sohwa peal tema selja taga istet. Temal oli, nagu oleks temal nüüd sundmus, tema kõrwale jääda, ta ei oleks hea meelega mitte silma pilgugi peale temast lahkunud.

„Fanni," hakkas baron peale ja lükkas raamatu kõrwale, „meie elame ühel kurjal ajal. Kõik, mis enne waidlemata õigus oli, katsutakse nüüd teiseks pöörda, kõige asja üle hakkatakse kahsipidi mõtlema. Ükski

ei karda enam pärisoma õigusesse puutuda. Meid tahetakse sundida, omast õigusest, oma taludega oma tahtmise järele walitseda, üks jagu käest ära anda. Maapäewa peal on meil üks jagu wastalisi, kes meid järele andmisele manitseb. Priiuse õhule, mis maa üle käiwat, pidawat ruumi antud saama. Nagu wõiks mõni selle priiuse taga-ajamise kõhtu täita. Mida rohkem ta saab, seda rohkem ta ihaldab! Kui meie täna sellega kokku lepime, et meie oma talusid aga kaheteistkümne aasta peale tohime wälja rentida, siis saaks homme meie käest nõutud saama, et talupojad neid ka osta tohiwad ja ülehommen, et meie neid nendele kingime."

„Armas Leo," ütles baroni proua tasase meelega, „kas sa ei tee ülekohut, kui sina just niisugusel ajal nii wäga oma õiguse peal seisad? Sina olid ennemuiste talupoegade wasta palju rohkem järelandja."

„Muidugi ma olin seda. Ennemuiste oliwad asjad teisite. Ennemuiste olin mina oma mõisate omanik, ilma et keegi oleks selle wasta waielnud, ja wõisin nende sees ja nende üle walitseda, nagu ise tahtsin. Siis olin mina talupoegade üle peremees, kes Jumala ees nende eest pidi wastutama. Nüüd aga, kui minu õiguse wasta waieldakse, kus talupoegi enam ei taheta minu inimesteks pidada, waid neid minu naabriteks tehakse, olen mina nende wasta ka ükspäinis aga naaber ja walwan käredaste selle üle, et ma oma õigust käest ära ei anna. Nemad peawad seda selgeste ära tundma, et nende põli parem oli, kui nemad weel minu inimesed oliwad, kui nüüd, kui neid minu naabriteks tehakse."

„Aga Leo," mis wõiwad waesed talupojad selle wasta teha, et teie käest niisugust asja nõutakse."

„Üks kõik. Mina ei tee neile ju ka mitte liiga. Mina toetan ennast aga selge õiguse põhja peale. Elukord mõisniku ja talupoja wahel ei pea juba enam esimese hea südame, Jumala kartuse ja tarkuse waral korral hoitud saama, waid seaduste najal, mis ametniku herradest rohelise laua taga on targaste wälja mõteldud. Olgu peale, mina tahan justament nende seaduste järele astuda. Seda aga ei wõi keegi minult nõuda, et mina pealegi weel hea südamega nende wasta pean olema. Ei, nüüd on pea-asi, mitte karwa wäärt oma põhjusmõttest kõrwale minna. Sina ei usu, kui wihane mina olen."

Asjata manitses baroni proua, et tema omale seda asja mitte nii raskeste südamesse ei wõtaks, tema abikaas aga jäi selle peale kindlaks, et aga käredas seadusetähe täitmises ja kõige kangekaelsemas järel jätmata meeles weel peastust olewat.

Waatame nüüd jälle, mis Wezwagar teeb. Peremees ja perenaene oliwad sellel päewal paar tühja sõna aga üksteisega wahetanud. Tema ei olnud mitte lahke tema wasta, aga tema naene oli temaga nii ära õppinud, et tema talle kunagi wasta ei tulnud, ilma et ta temale ikka uueste üht wäikest märki omast armastusest ei oleks annud ja oma meelehead temast üles näitanud.

Nüüd laskis ta murelikult oma pead soikuda, nagu mõni lillekene raskel pikseõhul. Tundmine, et tema õiguse järele omete kõige selle õnnetuse süüalune on, ei lasknud tema walju tahtmist üles tulla ja käskis teda kõik tulewat õnnetust kannatlikult oma peale wõtta.

Nii ei küsinud siis tema ka õhtul, kui Wezwagar oma sulast laskis hobust sadulasse panna, kuhu tema minna tahtis, waid aitas teda nagu kunagi riidisse panemise juures.

Tuul, mis päewa otsa oli puhunud, oli õhtul waljuks tõusnud. Mets kohises pea-aegu nagu meri, kui tema tuulest ja tormist üles kihutatud wahutawail woogudel kallast mööda lööb. See kohamine oli Wezwagarile üks wanast ajast saadik tuttaw ja armas laulu wiis. Tema oli sagedaste küll, kui äkiline torm merd üles ajas, kodust pidanud wälja minema wahutawale merepinnale, kallid wõrkusid peastma, ja mõnigi kord ei olnud ette ära näha, kas ta oma liig julgusega kaldasse jälle tagasi jõuab.

„Mere eit, sa eidekene,
Laena mulle lootsikuda,
Waja mull merega wõidelda,
Tuiskawa tuulega waielda.
Kui ta walget wahtu ka ajab,
Walgemalt omete paistab mu puri!“

laulis Wezwagar tasakeste enese ees, kui tema kohawa metsa läbi sõitis.

Namiku juures leidis tema peale Wilksi ja Pilskalni ka weel kirjutajat Andersoni. Kõik neli teretasiwad Wezwagarit kõige südamelikumal kombel. Nemad istusiwad mõne õlle pudeli juures ühe pika neljanurgelise laua taga peremehe kambris.

„Noh, Wezwagar,“ hüüdis Wilks naerdes, „sest saadik kui meie wiimate teine teist nägime, olete teie üht kena tükki mänginud. Metsas laulawad paskräästad kahest Saksamaa öökullidest, kes päew aegu olewat ennast näitanud ja ühe waresse käest head watti saanud.“

„Sina ei ole õigeste kuulnud,“ kostis Wezwagar.

„Mõlemad öökullid kukkusiwad puu otsast maha, sest et nemad peadega kokku lendasiwad.“

Musta naene olewat kõrtsist omale lasknud toop piiritust tuua seda muhku häste jälle ära pesta," jatkas Namik wahele.

„Metsawahi armukene
Sõidab uhkelt kirikusse:
Saan küll ühe jalassega,
Hobul aga kolmi jalga!"

pilkas Wilks.

„Jah sinul on kõwa Läti käsi," ütles Anderson.

Wezwagar nagu ei pannud seda sõna tähelegi. Namiku mokkade ümber mängis naeratamine.

„Jah," kõneles kirjutaja edasi ja toetas oma lõuga päka ja esimise sõrmega, nii et tema paksud põsed mõlemilt poolt üle paisusiwad, „jah, meeste käed meie rahwa hulgas on kõwad, nagu Lihgo omad, aga kuri Pikulos on nendel mehist südant põuest wõtnud."

„Mis sina räägid," ütles Pilskaln tähelepanemisega kuulates. See noor mees oli wäga tõsise meelega inimene ja püüdis igast asjast otsust kätte saada.

„Mina ütlesin, et Perkunos meie rahwa noortele meestele nii palju jõudu on annud, et nemad weel meie päiwilgi wõiksiwad oma walge päikese hobuste seljas üles päikese neidude juure sõita, kelle päralt priius on, kui mitte kuri Pikulos nende wahwuse soont ei oleks katki lõiganud."

„Kes on Pikulos? Kes on Perkunos?" küsis Pilskaln elawalt.

„Räägi mõistlikult," hüüdis Wilks kannatamata. „Meie ei ole siia kokku tulnud et sa siin hakkad oma Setukese keelt lööma, waid nõuu pidama, kuda meie baronille ülekohut süüwääriliselt kätte tasume."

Anderson nikutas õlasid. „Kui sina," ütles tema ja tõmbas silma kulmud kõrgesse, „meie rahwa wana jumalatest midagi teada ei taha, siis saawad ka nemad sind abita jätma, kui häda aeg sinu peale langeb."

„Sest poleks suuremat wiga," ütles Wilks. „Mina saan ikka rohkem iseenese, kui nende wana tontide peale lootma."

„Ära lase ennast eksitada, Anderson," hüüdis Pilskaln pahaselt. „Jutusta aga, mis sa tead!"

„Sõbrad," hakkas see nüüd uueste peale ja waatas pahas mõttes enese ette, „meie wihkame baronit ja meil ehk on selle tarwis põhja ka küll, sest minu teades ei ole ühtegi, kellele tema ei oleks liiga teinud, keda ta ei oleks pahandanud. Aga sõbrad, meie rahwas ei ole

mitte algusest saadik orja põlwes elanud! Ükskord oli aeg, kus meie isad seda maad, mis nemad künnsiwad, iseenese tarwis harisiwad ja kus kõik nende päralt oli: linnud metsas ja kalad järwes. Meie isad ei olnud mitte sõdija rahwas. Nemad elasiwad oma naabritega rahus, ükski ei wõinud nende üle kaebdust tõsta. Rahulikult elasiwad nemad oma taludes ja pidasiwad siis wirga argipäewase töö järel pühapäewal rõõmsaid ning ilmasüüta püht. Pühades laantes andsiwad nende papid oma jumalatele ohwrit põllu ja aia wiljast, ilma were walamata."

Sõnamees tegi siin sõnade wahele wahet ja ohkas raskeste. Siis rääkis tema oma juttu edasi:

„Seal tulliwad Saksad. Dabrael, Westhaed, Nameise ja mitu muud saiwad pea Sakslaste hirmuks. Aga nemad sõdisiwad ilma aegu. Mis Saksad mõegaga teha ei wõinud, seda tegiwad nad rahaga. Mõned ära-andjad ilmusiwad ja meie rahwas sai ära wõidetud. Kõige wahwamad rändasiwad Leedu rahwa juure wälja, nõdremad heitsiwad waenlaste alla ja saiwad Sakste orjadeks."

„Tohoo! Leedulaste juure!" hüüdis Wilks põlglikult.

„Leedulased on meie wennad," õpetas Anderson.

„Ilusad wennad," naeris Wilks. „Katolikud on nemad!" Ja tema laulis:

„Leedulane, koerakutsik
Kes sull' näitas meile teeda?
Putru keedab sulle ema,
Koera jalaga segades,
Kana raswaga määrides,
Siapiima kasteks andeks!"

„Mikspärast siis ei tulnud Leedulased meie isadele appi?" küsis Pilskaln õpetust otsides.

„Sest et nad ise aga waewalt Sakste wasta panna jõudsiwad. Kes meile weel oleksiwad wõinud appi tulla, oliwad ükspäinis Wenelased aga need ise oliwad ka sellel ajal ühe wõera rahwaga kibedaste wõitlemas." — — — — — — — — — — — — — —

Wezwagar oli tähelepanemisega kõrwalt kuulnud. See koht kõnes, kus just jumalatest oli, näitas temale nurjatu, mälestus päiksese tütretest edew olewat, mis aga Anderson sündinud asjust kuuljate kõrwu puhus, äratas tema waimu mõnesugusele mõttele.

Namik istus ka waiki sõna lausumata, püüdis aeg ajalt oma haigutamist tagasi hoida ja waatas terawil silmil Wezwagari otsa. Nüüd ütles tema:

„Terwe tõsi, Anderson."

„Nii on õigus," hüüdis Wilks elawalt.

„Sõbrad," kostis Anderson, „see on üks asi, mis peab kogumi kawalaste ette wõetud saama."

„Noh, kui kawalaste siis weel?"

„Meie mehed, teie teate kõik," ütles Wilks, „et baron mulle rasket ülekohut on teinud. Minul on ka kindel nõuu selle wasta hakata, aga see nõuu, millest teie räägite, on liig nurjatu, kui et tast kõneldagi kõlbaks!"

„Mina ei ole sellega ka mitte ühes nõuus," hüüdis Namik elawalt. „Kui seda sünnib, siis on kohus ja seadus ja õiguse mõek meie kaelas. Aga katsume kawalusega teda mõisast wälja ajada."

Anderson waatas naeratades Namiku otsa, aga ei lausunud sõna. Wilks lõikas oma taskunuaga ühe kildu teise järele pingi küljest, mille peal tema istus; Pilskaln waatas täis elawat ootmist Wezwagari peale.

„Sõbrad," wõttis tema uueste sõna suhu, „ka see nõuu on raske kuri töö. Seda ei tohi sündida. Kaebame tema peale Riias, saadame saadiku Peterburgi. Wõtame ikka ja ikka jälle tema peale kaewata, seni kuni meie oma õiguse kätte saame."

„Mina ei hakka kaebama, mina küll ei hakka," hüüdis Wilks.

„Mina ei kaeba ka mitte," ütles Pilskaln kindla meelega.

„Mõtleme sinu nõuu üle weel järele," ütles Namik. „Aga mina kardan ka, et meie kaebamistest kasu ei ole."

Wezwagar tõusis üles. „Mina olen iseenese asjas Riias kaewata lasknud," ütles tema, „ja mina usun, et ma selle tarwis õige mehe olen leidnud. Ootame enne, mis kasu minu kaebdusest wälja tuleb. Kui see herra, kes minu protsessi eest hoolt kannab, mind wõib aidata, siis wõib tema ka meid kõiki aidata. Lubage mulle peremehed, et teie midagit ette ei wõtta, enne kui meie oleme näha saanud, kas Jumala maakeses siis talupoeg sugugi õigust ei saa."

„Seda meie tahame hea meelega lubada," wastas Namik.

Wezwagar jättis nüüd peremeestega Jumalaga. Namik läks teda weel õue peale saatma. „Ole mureta, Wezwagar," ütles tema, „sinu teadmata ei pea midagi sündima.

Kui Wezwagar tormise ja pimeda öö läbi kodu sõitis, oli tema süda täis kahtlasi mõtteid. Tema ei teadnud, kas ta pidi oma teu üle rõõmus wõi kurb olema. Kurja nõuu ta ei suutnud kuulatagi, ja

siiski — tema wihkas baronit, kes teda omast armsast Wezwagarist wälja ajas, kes temale tema siia maale rahulikku südamesse seda õnnetumat kahtluse seemet oli külinud ja kurja wäge tema sees nii suureks oli kaswatanud, et temal selle üle hirm peale tuli. „Küll mina oma õigust kätte saan," sositas tema iseeneses, „ja teised ka. Aga kui minu, kui teiste kaebdust wasta ei wõeta? Kui nemad aga uut ülekohut sünnitawad? Mis siis?" Talunik ei tahtnud selle küsimise peale omale wastust anda.

Kirjutaja oli omas kõnes näitanud, et baron juba sellepärast, et tema „saks" oli, oma talupoegade, Lätlaste, waenlane oli. Kas siis ka austatud kirikõpetaja, iga kord abi toomisele walmis tohter, mõlemad baronid Eisenhausenid, isa ja poeg, Meshgalleni ja Neuhowi mõisas, keda nende talupojad nagu käte peal kandsiwad, tõeste tema rahwa waenlased oliwad? Jah, oli siin Tagametsa omanik tema rahwa waenlane? Kas see mees, kes paari, temale koguni wõeraste talupoegade eest enese elu oli panti pannud, üks kuri herra oli? Kas tema ei olnud, kelleks tema teda ikka oli pidanud, üks kangekaelne, aga hea mees olnud, kes igale ühele lahket nõuu andis? Kas ei olnud Wezwagari enese äkiline meel selle õnnetuse süüalune? Kas see waenlane, kelle wasta ta pidi sõdima, tema oma rinnas ei olnud?

Nii hüüdsiwad head waimud Wezwagari sees, aga see üks mõte, et ta ühe muna pärast mitte üksnes oma talu, waid ka oma elu õnne pidi kautama, kattis walu kisendamisega kõik nende healed kinni.

Kui tema kodu akna läbi waatas ja oma naist, kes weel ülewal oli ja teda ootis, pühas kirjas nägi lugewat, oli tema südamel ütlemata rõõm, et ta tigeda nõuu wasta oli pannud. Tema tahtis baroniga kohut käia, ja kui see ka kõik tema wara ja omandust peaks maksma, aga see kuri mõte, mis teda wiimsil päewil otsata oli piinanud, oli temast lahkunud.

Siiski seisis juhtunud lugu ikka weel tema ja tema naese wahel. Abielu-rahwas rääkis aga tühjadest asjadest.

Kui Wezwagar Namiku talust oli ära tulnud ja maja peremees tuppa oli tagasi astunud, hüüdis Willks wihaselt: „Sest ei saa meie meest!"

Anderson naeratas. „Ole mureta," ütles tema, „nüüd temast küll weel seda ei saa, aga kui meie kaeru koristame, on ta selleks saanud."

„Kudas teie seda arwate?“

„Noh nüüd ta loodab weel oma kohtus käimisest abi, kui ta aga oma protsessi on kautanud, siis saab ta meile kõlblik mees olema. Mina tunnen neid ranna-talupoegi; nad on teistwiisi, kui meie. See on üks pikaline rahwas; kui aga nende weri kord on sojaks saanud, siis ei karda nemad midagi.“

„Anderson,“ küsis Pilskaln äkitselt, „mikspärast sina wihkat baronit nii kibedaste?“

„Seda mina tahan sulle ütelda. Sellepärast, et tema mind ennast on pahandanud. Kui ta mind oma teenistusse wõttis, tegi tema minule seadusseks, et mina ükspäinis rastwasaapaid tohin kanda ja mitte muud kui Lätti keelt rääkida.“

„Noh,“ arwas Wilks, „sest et sa omete nii süüdi Lätlane oled, oleks omete arwata, et see wiimne käsk sind pahandada ei wõiks.“

„Sina eksid,“ kostis Anderson nukra meelega. „See käsk ei pahanda mind mitte sellepärast, et ta nõuab, et ma ikka oma emakeelt pean rääkima, waid sellepärast, et ma tean, et baron seda aga nõudis, et ta mind maha rõhuda ja sulaseks pidada wõiks. Mina soowin, ütles tema sell korral, et teie rahwale heaks eeskujuks oleksite ja ka wäljaspidi oma seisuse piiridesse jääte. Seisus aga, kelle peale tema mõtles, oli temast põlatud talupoja seisus.“

Kõik neljakeste pistsiwad nemad nüüd pead kokku ja pidasiwad tasakeste nõuu üks teisega. Siis hakkasiwad Anderson, Wilks ja Pilskaln kodu minema.

IX.

Teine pilt.

„Kuhu sa eila nii kaua jäid?“ küsis Wezwagar teisel hommikul Peetrilt, keda tema päew enne seda saja rublaga herra von Mukowski juure linna oli saatnud.

„Peremees,“ ütles see, „meie peame nüüd ja ikka maantee peale jääma. See teeb kaks penikoormat rohkem.“

„Ah jah,“ wastas Wezwagar, pööris ennast ümber ja läks tööle. Wezwagari harwaste leitaw tööhimu ja tööjõud oliwad igal pool kuulsad.

Juba enne oli kõrtsis wõi akna all pingi peal sellest mehest mõnda iseäralikku räägitud, kes ühel päewal kaks hobust tarwitas, sest et üks nii kaua ei jõudnud tööd teha kui tema. Nüüd oli, nagu oleks Wezwagar iseenast wirkuses ära wõitnud. Kaswawa imekspanemisega waatasiwad sulane ja poiss tema peale, kaswawa murega nägi seda tema naene. Ta oleks kõige armsamine ka lõunatundides weel ja öösel tööd teinud. Temal oli, nagu oleks tema nõndawiisi omale oma hinge rahu wõinud tagasi wõidelda ja tema üle kaalunud raskuse wäge jälle õigele korrale seada. Tema leidis, et millaski ei wõinud paremine selle suure küsimise üle järele mõtelda, kelle wastus tema eluõnne sõlme pidi peastma.

„Meie lõikame ikka aga seda, mis meie oleme külinud," see oli tema mööda läinud elus tema esimine elutarkus olnud, ja see oli teda üheks mõistlikuks, wirgaks ja tõsiseks meheks teinud.

Nüüd näitas temal, nagu kaswaksiwad sealt, kuhu tema tähele panemata meelega lüwakaeru oli külinud, suured karuohaka põõsad wälja, mis tema maad inimestest maha jäetud kohaks tegiwad ja tema südant oma terawate okastega weristasiwad. Tema silmatera, tema südamest armastatud naene, oli temale wõeraks jäänud, tema weikestest lastest, kes muidu tema rõõm oliwad, ei olnud temal meelehead, kui nemad tema juures oliwad, omast talust keda tema nii mitu aastat oli truiste ja õiglaste walitsenud, pidi tema lahkuma; tema heategija pilt tema südames oli ära roojastatud, tema süda lõhki kistud, tema meel kahele poole lõhestatud, ja seda kõik — sellepärast, et ta üht muna ära unustas. Kus oli seal külw ja lõikus, algus ning ots?

Nii wiisi läks üks nädal mööda. Wezwagar ei pannud jalga omast piirist wälja, ja keegi ei tulnud tema juure. Abielu paar käis wagusi ja rõhutud meelega üks teise kõrwas. Nad andsiwad küll nüüd nagu ennegi üksteisele oma armastusest märki ja rääksiwad lahkelt üks teisega, aga see ei olnud ometegi enam nende endine õnnelik seisus. Üks kandis muret teise pärast, sest mõlemad jäiwad silma nähes kõhnemaks.

Sulane ja poiss tõiwad paha sõnumid koju, kui nemad külas oliwad käinud. Ühel ööl oliwad wesiwärawad, mis ülemist mõisa tiiki hoidsiwad, üles tõstetud, ja kange wäega alla jooksew wee hoog oli suurt kahju teinud. Teisel ööl peale seda oli üks heinaküün metsas põlema pandud ja oli juutumaks ära põlenud.

Peeter jutustas seda wiimast juhtumist perenaese juures olem

„Se on üks inetu kurja tegu," hüüdis perenaene tulise wihaga.

Talunik waatas imeks pannes oma naese otsa; tema ei olnud weel millaski teda kuulnud nii waljuste rääkiwat.

„See on üks ropp inetu tegu," kõneles tema edasi, „ja wald ei peaks enne rahule jääma, kui ta need kurjategijad on kätte saanud, kes hooned põlema panewad."

Talunik nikutas õlasid. „Seda ei ole uskuda, et wald ennast baroni pärast hakkab waewama," kostis tema. „Baron on mitmele liiga teinud."

„Ja kui tema ka kõigile oleks liiga teinud, kas selle pärast keegi tohib tema küüni, mis omete Jumala hooles seisab, põlema pista? Kas meie tohime selle pärast, kui tema tige on, rasket süüdt enese peale wõtta?"

„Waewalt saawad need, kellele tema liiga on teinud, nõnda mõtlema."

„Nõnda peaksiwad nemad aga mõtlema, nõnda peaksiwad kõige wähemalt need mõtlema, kellele tema ialgi liiga ei ole teinud, nõnda tpeaksime meie mõtlema!"

Talunik waatas oma naese otsa, kes muidu nii wagane oli, et ta imeks panemisega sõnutuks jäi.

Temal tuli nüüd kõik keele peale, mis ta kõigis nendes rasketes päewades oma südames oli kannud.

„Meile," kõneles ta edasi, „ei ole tema liiga teinud, meile on tema, nii kaua kui ta seda wõis, ikka head teinud. Tema on minu ja minu wanemate elu peastnud, tema on meile seda talu annud, kelle peale meil mingi sugust õigust ei olnud, ja on ka muidu meie wasta ikka lahke südamega herra olnud. Kui tema seda muna meie käest nõudis, siis pidime meie temale seda andma, ja kui meie seda kaks korda järestikku ära unustasime, siis peame meie omale wasta rindu lööma aga mitte temale. Mitte see muna ei ole meid õnnetuse sisse saatnud, waid meie äkiline wiha ja turtsakas olek. Mitte sest, et meie seda muna ära unustasime, peame meie omast talust wälja minema, waid sest, et Jumal meid alandada tahab."

Talunik waatas ikka weel kange imeks panemisega oma naise otsa. See oli nagu ümber muudetud. Tema muidu nii hõrnad põsed oliwad tulipunaseks läinud, tema muidu nii wagased silmad sätendasiwad elawalt. Ka Peeter oli nagu kiwiks saanud sammas seisma jäänud. Kas seeoli tema muidu nii tasase meelega perenaene?

Kui perenaene oli lõpetanud, pööris ta ennast ümber ja läks tuppa. Seal wõttis tema oma kõige noorema lapse hällist, wajutas teda oma woolawa rinna wasta ja kõndis, teda oma käte peal kiigutades, edasi ning tagasi. „Tulgu nüüd, mis tahes," ütles tema waljuste, „mina kõige wähemalt olen oma kohust täitnud. Kas ma seda tohin sallida, et sinu isa oma äkilises meeles kurja kurjaga tagasi maksab ja ülekohut teeb? Et tema, kes nii hea on, rasket pattu teeb? Ole waik, ära karju, Jumal saab minu palwet kuulma, ja temast mitte lahkuma."

Temal oli, nagu kõnniks tema õnnis isa tema kõrwal ja nikutaks kiites oma wiisi järel tema poole peaga. See kosutas tema julgust.

Wezwagar aga oli wälja läinud põllu peale ja tegi tööd — tegi tööd.

Baron, kes ei wõinud ära kannatada, et tema enese inimeste waenu tööd tema wasta oleksiwad rahwa suhu saanud, oli wesiwärawa lahtitegemise pärast weel koguni rahule jäänud, aga küüni põlema pistmist oli tema landradile teada andnud. See, üks osaw ja oma õiglase meele pärast kõigist auustatud ametnik, tuli ka otse kohe Tagametsa ja kuulas wäga sügawaste selle asja järel; sest et tema aga ka üks Thorhaken oli, siis näitas talupoegadele, nagu ei oleks see kohtupoolest järelkuulamine mitte muud, kui aga hakatus ühest nuhtlusest, kellega tema oma suguwõsale tehtud kurja tahtis kätte maksta. Nemad oliwad selle pärast kõik kuni wiimaseni ühes nõuus landradi wasta. Ka need, kes Tagametsa oma poole hoidsiwad, ka need, kes selle kurja töö üle wihased oliwad, tegiwad, mis nende jõuus oli, ametniku segamiseks.

Kurjad tööd oliwad pealegi nii osawaste tehtud, et mitte kõige weiksemat aru ehk otsa leida ei olnud, kelle peale taga kuulamine ennast oleks wõinud põhjandada. Herrad oma keskil küll saiwad selle aru kätte, et Wezwagar küll kõigis kolmes töös tegija ehk kõige wähemine nõuuandja oli; aga nad ei usaldanud teda ettegi kutsuda, sest et neil mingi sugust põhjandust tema wasta ei olnud. Nad wõtsiwad aga nõuuks teda terawalt silmis pidada lasta. Ühel ajal saiwad mitmed moodi järel kuulamised nõuuks wõetud nende keskel, kellest loota oli, et nad ehk kurja töö jälga awaldaksiwad. Andersonile, nagu ustawale mehele, anti käsku nende nõuu tallitada ja tema eest hoolt kanda. Siis sõi landrat lõunat ja sõitis ära.

Jälle ühe nädala pärast käis ühe korraga sõnum suust suhu, et baroni peale olewat püssiga lastud. Baron olewat, nii räägiti ühtewiisi kõrtsides ja taludes, widewiku ajal ühest kaugemast karjamõisast koju tulles ratsa metsast läbi sõitnud. Seal olewat üht püssipauku kuuldud ja kuul olewat tema sigaripitsi käest kiskunud. Baron olewat siis hobuse seljast maha karganud ja metsastiku sisse tunginud. Põõsastik aga olewat nii paks ja pimedus juba nii suur olnud, et tema kütti ei jõudnud üles leida.

Nõnda rääkisiwad talupojad; aga keegi ei oleks wõinud ütelda, kelle suust see jutt oli algusest wõetud, sest baron ei teinud sellest juhtumisest tegemist, ja kurjategijast ei olnud midagi leida. Siiski ei olnud ühtegi leida, kes seda ei oleks uskunud.

Mõni päew pärast seda tuli Breede Wezwagarisse. Tema tuli kuulama, kas saun juba tema ja ta omaste tarwituseks walmis tehtud oli, ja tema ei olnud wähe rõõmus, kui ta nägi, et tema õde juba kõik kõige ettewaatlikumal wiisil walmistanud oli. Siiski kaebas tema: „Oh, sa kallis aeg! Halasta, see on ometegi paljalt ühe aasta peale! Siis peame meie kõik walge kepi najal mööda maailma rändama!“

Õde katsus teda, nii häste, kui ta wõis, trööstida. „Kui Jumal tahab,“ ütles tema, „siis leiame meie weel peawarju, ja sinna wõite ka teie siis alla pugeda. Üks töömees, nagu minu mees on, leiab juba omale leiba.“

Pärast saatis tema oma wenna põllu peale Wezwagart teretama.

„Oh, sa kallis aeg! Halasta, mis paha tükki on nemad sulle mänginud!“ hakkas Breede seal oma juttu peale. „Selle üle peaks juba ühe kiwi süda pehmeks minema!“

„Jah, wanakene, nii käib käsi mõnikord elus,“ kostis Wezwagar lahkelt, nagu teda tema nääl weel kunagi ei olnud näinud. „Aga sest pole wiga, tulge sellepärast aga ikka meie juure elama. Talwe eest on juba hoolt kantud, ja kewadil tahame ka weel nõuu leida.“

„Oh, sa kallis aeg! Halasta, kudas on inimesed kurjad! Nüüd räägiwad nad juba et sina olewat baroni peale lasknud.“

Wezwagar kahwatas ära. „Mis nemad ütlewad?“

„Oh, sa kallis aeg! Halasta, ära waata nii hirmsaste minu otsa! Mina ütlen ju üksnes, mis kurjad inimesed räägiwad.“

„Mis nemad räägiwad?“ hüüdis Wezwagar ja wõttis oma näälu mõlematest õladest kinni.

„Oh, sa kallis aeg! Nemad ütlewad: sina olewat baroni peale lasknud; püssiga tema peale lasknud!"

„Kas siis baroni peale on lastud? Kunas?"

„Oh, sa kallis aeg! Halasta, muidugi ei tea sina sellest midagi. Minewa kolmapäewal on üks mees, kes metsas ennast oli ära peitnud, püssiga baroni peale lasknud! Halasta, kuul on baronil sigaripitsi suust kiskunud ja sellega kõik neli esimist hammast wälja löönud. Halasta! Oh, sa kallis aeg!"

Wezwagar wabises kõige kehaga. „Ja inimesed ütlewad, et mina tema peale olen lasknud?"

„Nemad ütlewad, et sina tema peale olewat lasknud. Waene, waene baron! Nüüd peawad tema ja tema omad ka omast kohast lahkuma!"

Wezwagar wõttis oma ninarätiku wälja ja pühkis omal külma hirmuhigi otsa pealt. Nii oliwad tema toonased seltsimehed teda ometegi petnud! Temal omal oli ju niisugune mõte, kui ta tema südames tikkus aset leida, ikka kole ja ja jäle olnud. Nüüd, kui see inetu tegu üheteise läbi tehtud oli, näitas temale see, mis tema ka tõesti oli, üks äraneedmise wäärt kuri tegu. Ja teda peeti kurjategijaks!

„Jakob," küsis tema, „kas sina minu naesele sellest juba oled jutustanud?"

„Oh, sa kallis aeg! Halasta, kudas ma hakkan oma õekesele nii sugust asja jutustama? Temal läheks ju ta südamekene lõhki, kui sind Siberimaale saadetakse!"

„Hea küll. Ära räägi siis ka edespidi sellest midagi. Ja nüüd sõida Jumala nimel. Mina tulen teile sell päewal, kui teie meie juure elama tulete, nelja hobusega appi."

Nemad läksiwad nüüd rutuliste sammudega talu poole, nii et Breede üht iseäranis tõnki pidi jooksma, kui ta oma õemehe kõrwale tahtis jääda. Tema jättis siis pehme südamega oma õega ja tema lastega Jumalaga ja sõitis minekut.

Perenaene pani hirmuga ja ehmatusega tähele, et üks asi jälle tema mehe südant rängaste koormas. Elu mõlemate wahel oli nende waljude sõnade järel õue peal, kus perenaesel maks üle kopsu oli läinud, ennast weel kentsakamaks muutnud, kui ta siia maani oli olnud. Kui tema sellel õhtul oma mehelt küsis, kas ta tema peale wihane on, waatas ta mees terawaste ja selgeste tema silma ja kostis: „Ei, mitte sugugi." Aga tema ei tõmbanud teda oma wasta, waid läks waikselt magama.

„Sina tahad täna kodust minna?“ küsis teisel hommikul perenaene, kui ta nägi et tema mees oma töö riidid pühapäewa riietega wahetama hakkas.

„Jah,“ kostis tema lühidelt. „Ütle Kadrile, et tema minule punase ette paneb.“

„Jüri,“ ütles perenaene kindla meelega, „kas sa wõid mulle lubada, et sa midagi kurja ei taha baronile teha?“

„Ole mureta,“ kostis tema ja silitas parema käega tema pead. „Minu mõte on head teha, mitte kurja.“

Perenaene pani omad käed tema kaela ümber ja nuttis kibedaste: „Oh, ütle mulle, mis sinu südant nõnda koormab, mis nõuu sinul on?“ palus tema.

Talunik wajutas teda oma rinna wasta ja andis temale hellaste suud. „Pärast,“ kostis tema.

„Ole mureta,“ ütles tema weel ükskord, kui tema juba wankris istus ja ohjad kätte wõttis. Perenaene kummardas ennast ruttu wankre üle, wõttis tema käest kinni ja andis temale südamelikult suud. Siis jäi tema seisma ja waatas tema taga järel. Seal, kus tee metsas ära kadus, pööris tema ennast weel ükskord ümber ja waatas tema poole tagasi.

Raudjas traawis rõõmsalt edasi ja ei lasknud ennast ka sellest eksitada, kui tema kaitsewast metsa warjust wälja palawate põldude läbi pidi minema. Ilm oli koguni waikne ja päewa kiired põletasiwad nii palawalt nagu Juuni kuul. „Täna tuleb esimist pikse wihma,“ mõtles talupoeg.

Wiimaks jõudsiwad mõlemad sinna, kuhu nad tahtsiwad, kiriku juure. Wezwagar pani oma hobuse ühe warjuse koha peal kinni, pühkis omal ninarätikuga tolmu riiete pealt ära ja astus majasse.

Kui kirikherra, kes oma kirjutuslaua ees istus, omad silmad üles tõstis ja Wezwagarit nägi, kohkus tema natukene tagasi. Aga tema wõttis ennast pea jälle kokku, astus tema ligi ja ütles: „Ma rõõmustan ennast, et sa oled tulnud. Mina tahtsin täna weel ise sinu juure tulla.“

„Opetaja herra,“ kostis talupoeg otse kohe wälja, „teie peate mind wist ka mõrtsukaks?“

Opetaja ajas silmad pärani. „Wezwagar,“ kostis tema, „ma ei wõi sulle ära seletada, kui suur rõõm mull selle üle on, et sa nõnda wiisi wõid rääkida. Ütle, mees, ja kõnele mulle, kudas see wõis wõimalik olla, et sind niisuguse hirmsa kurjatöö tegijaks peeti.“

„Õpetaja herra," mina tulen suures hädas teie juure," kostis talunik. „Andke mulle nõuu, awitage mind. Mina olen üks õnnetu mees. Ma olen nagu uimane, mina ei tea enam, mis kohus ja ülekohus on, mis hea on ja mis kuri."

Talunik tõmbas sügawalt hinge ja pühkis taskurätiga oma otsa ja palgete üle.

Õpetaja waatas kaswawa imekspanemisega tema otsa. „Tule," ütles tema lahkelt ja silitas oma wiisi järel oma hõbewalgeid juukseid kõrge otsa peal, „istu siia maha ja räägi mulle, mis juhtunud on."

Wezwagar rääkis nüüd, eest otsa segaselt, pea aga selgeste ja kindlaste. Tema rääkis sellest munast, omast kokku juhtumisest metsawahtidega, oma käigist herra von Mukowski juures. Ta ei jätnud ka oma naese lepituse püüdmist mitte nimetamata ja kudas see asi oli mõisas wasta wõetud.

Kuna tema seda kõik waguši pealt kuulajale õpetajale, kes ikka äkilisemine oma tubakat põletas, jutustas, oli temal, nagu oleks temal kae silmade eest kadunud. Tema oma teguwiis näitas temale nüüd rumal ja mitte tema wäärt olewat. Tema naene üksi oli nagu ikka, nii ka selles asjas õiglaste tunnud ja kõnelenud. Tema oli õpetaja käest tahtnud küsida, kas siis õigus tema pool ei olnud; aga ta kostis nüüd iseenesele selle küsimise peale.

„Wezwagar," hakkas õpetaja peale, kui see oma jutu oli lõpetanud, „baron ei teinud wististe mitte õigust, kui tema sinu unustamist nii rängaste karistas; aga selle peale wõid sa kindel olla, et tema tahtmine mitte kuri ei olnud. Temal käiwad mõnikord weidrad mõtted peast läbi, ja tema teeb siis ka mõnda weidrat tegu, aga tema ei ole paha inimene. Sina pidid ometegi seda muna tooma ja ei toonud; siis pidid sa ka seda kannatama, et tema sulle ära keelis metsast läbi sõita. Seda ei olnud waja, et tema seda tegi, ega polnud see ka mitte hea; aga temal oli ilma kahsipidi mõtlemata õigus. Temal oli ka õigus sinule, kes sa teda nii rängaste olid pahandanud, talukohta üles ütelda. Ära lase ennast Mukowskist petta. Mina olen sellest aunist herrakesest juba mõnegi tüki kuulnud. Teda on pahatükkide pärast tolliametist lahti tehtud ja tema on nüüd üheks nendest häbemata werekaanidest saanud, kes teid waesid talupoegi häbitumal kombel petawad ja raha taskust kisuwad. Sinu sada rubla saab sulle haualabidas kätte maksma. Minu wäimees on sinule, ilma et ta seda oleks

tahtnud, üht paha nõuu annud. Adwokat, kelle juure tema sind juhatus, on ise tubli, aga kõrgemeeleline mees ja ei wõi just sellepärast mõisnikku sugu sallida. Tema oleks hea meelega ise junkru tõuust ja ta oleks siis pahem, kui teised. See on terwe tõsi, et meil üks seadus on, mis adwokatidele ära keelab talupoegade eest kohtu ees kosta. Mina olen selle seaduse wastaline, mis meil Mukowski taulisi mehi on suureks kaswatanud; aga see seadus on mõttega head teha wälja antud, sest tema läbi taheti talupoega selle eest hoida, et tema kõik oma wara järelemõtlemata protsessides ära ei pillaks. Üks teine adwokat ei oleks küll ka mitte sinu asja kätte wõtnud, aga tema oleks sinu lugu kuulnud ja sulle siis ütelnud, et temast kasu ei ole loota."

„Õpetaja herra, kas niisugused seadused ei ole üksnes selle tarwis wälja antud, et meie Lätlased aga maha rõhutud saaksime?"

Wanakene waatas imekspanemisega Wezwagari otsa. „Armas sõber," ütles tema ja pani oma käe talunikku õla peale, „mina ei tea, kes ta on, aga teie keskel elab üks kuri mees, kes teid meie kõikide wasta üles kihutab. Meie juures ei ole kõik tõeste mitte nõnda, nagu ta peaks olema, ja mina arwan, et meil kõige esimalt teisi kohtuid waja on, koguni teisi; kui aga öeldakse, et talupojad sellepärast mõnikord oma õigust kätte ei saa, et nad Lätlased on, siis ei ole see mitte mõisniku sugust ei ole; on lugu niisamuti, sest wiga seisab alles asjas, et kõik kohtuametnikud ühe ainsa seisuse liikmetest walitud saawad. Siis wõib see ka inimese loomuse järele ette tulla, et üks kreiskohtunik ehk landrat ühel tunnil, kus tema süda pehme on, oma suguwõsa kasuks seadust murrab. Selle all peame meie kõik ühte wiisi kannatama, ja lugu saab, kui see Jumala tahtmine on, pea teiseks saama; aga see ei ole koguni nõnda wiisi ja sinna ei puudu suguti, kas Saksast ehk Lätlasest jutt on. Kui baronid nüüd enamiste kangemad on, kui siia maale, siis on see sellest ära seletada, et kõiksugu seadused teie kasuks wälja tulemas on, kelle peale nemad wale wiisil waatawad, nagu wähendaksiwad nemad nende õigust. Selle üle on nemad nüüd kibadaste wihased ja lasewad mõneks ajaks oma õiget tundmust ära segada. Küllap see aga peagi mööda läheb ja saawad asjad siis iseenesest wana järje peale, kus meie mõisnikud ei mingi asja peale nii uhked ei olnud kui oma talupoegade rikkuse ja armastuse peale. Mina kuulen nüüd kõiksugu juttudest, et teile ette waletakse, et enne kui Saksad siia maale tuliwad, teie isad nagu paradiisis elasiwad ja kõik õnnetus alles

Sakste tulemisega peale hakkas. See pole tõsi. Sellel ajal wõitlesiwad weiksed rahwad, kes meie maal elasiwad, otsata üks teisega, ja mis nemad üle jätsiwad, hääwitasiwad Leedu rahwas ja Eestlased ära. Ükski ei jõudnud oma wara ega elu nende eest hoida. Kui siis Saksad meie maale tuliwad, on nemad küll ka mõnda kurja teinud. Nemad elasiwad ju ühel ajal, kus wiisist ega kombest lugu ei peetud. Wezwagar, mina ei tea, kes teid nõnda üles kihutab, mina ei wõi sedagi mõtelda, aga see mees teeb meie kõikide wasta raske pattu. Wezwagar, pane sina nagu mees selle tüstimise wasta, ära salli seda, et see kihwt ikka laiemale läheb. Sind auustawad kõik sinu loomuliku annete, sinu wirkuse ja sinu puhta elukombete pärast. Sina oled nagu küünal pimeduses, kanna selle eest hoolt, et sa oma walla liikmed õige tee peale juhatad."

Waimulik herra oli neid wiimatseid sõnu punaseks läinud palgetega ja sätendawa silmaga kõnelenud. Talupoeg hingas raskeste. „Õpetaja herra," ütles tema wiimate ja kummardas ennast wana mehikese käe üle, „ma tänan teid."

Kirikherra lubas nüüd baroni ja Wezwagari wahel lepitust katsuda; aga talunik pani tänades selle pakkumise wasta.

„Õpetaja herra," ütles tema rahulikult, „mina ei taha ise enam sinna talusse jääda."

Õpetaja püüdis nüüd teda teise mõtte peale saata, aga talunik jäi kindlaks.

Kui õpetaja talupoega trepi peale wälja saatma tuli, juhtusiwad nad seal Nõrgla baroni Thorhakeniga kokku, kes praegu just oma ratsahobuse waljad seina sisse lastud raud rõnga läbi tõmbas. „Tere lõunest, õpetaja herra! Mis ime see on, seal seisab ju ka see mees, kes inimese tapja pidi olema! Ega sellest jutust midagi õige ei ole? Mis? Ega teie ei ole Tagametsa herra peale lasknud?"

„Ei, tõeste, herra, mina mitte."

„Noh, seda ma ikka mõtlesin. Mis siis aga on teie wahel juhtunud?"

Õpetaja jutustas nüüd lühidelt, mis oli juhtunud. Talunik seisis wagusi nende juures.

„Wezwagar," hüüdis baron, kui õpetaja oma jutu oli lõpetanud, „teie olete ju esimine mees! Tõeste, ma oleksin tahtnud oma onupoja

nägu näha, kui temale muna rebu nina ümber purskas. Minul on just üks talu tühi, kas teie seda tahate?"

„Ma tänan teid, auulik herra," kostis talunik tõsiselt, „aga ma ei taha siia nurka jääda."

„Wõi mitte? Kahju! Ma olekſin teid hea meelega wasta wõtnud, sest et teie kõige parem peremees olete, keda ma tean, ja siis ka selle pärast, et ma mingi asjaga oma onupoega rohkem ei wõiks pahandada. Mõtelge selle asja üle weel järele, teie saate seda talu odawa hinnaga."

Talunik kummardas ennast tänades, jättis herrad jumalaga ja sõitis minema.

X.

Pikne käib.

Kui Wezwagar tagasi sõites mõisast wälja ja metsa juure oli saanud, tuli temale Pilskaln wasta. Nemad pidasiwad üks teise kõrwal hobused kinni ja pakkusiwad teine teisele wankrist kätt.

„Noh, Pilskaln," ütles Wezwagar, „teie olete ometegi püssist omale abi otsinud?"

„Jah," wastas teine pahaselt, „Wilks ei lasknud ennast tagasi hoida. Meie ütlesime temale küll juba ette ära, et sellest midagi wälja ei tule. Meie sugune ei oska püssiga nii wiisi ümber käia, et ta ikka trehwab, kuhu ta tahab."

„Noh, ma arwan, et Wilksil püssilaskmises osawust küllalt on."

„See on koguni teie asi, üht metskitse oma juure healitada ja teda siis maha lasta, kui ühe inimese pihta kauge maa pealt trehwata. Nüüd meie oleme targemat nõuu wõtnud; see kord baron enam meie käest ei pease."

„Mis teie siis nüüd tegema hakkate?"

„Seda ma tahan sulle ütelda. Sa tead ometegi, et pikk Jehze ennemuiste on küttide polgus teeninud. Tema lasab ka nüüd weel üpris osawalt. Kui meie eila temaga Limpikus käisime proowi laskmas, tuliwad kodwitajad maha nagu põldpüüd. Pikk Jehze on nüüd 200 rubla eest enese peale wõtnud meid baronist peasta. Namik on täna linna läinud üht neist uutest püstolitest ostma, kellega kuus pauku

lasta wõib. Nii pea kui siis esimine öö tuleb, kus müristab ja" — Pilskaln tõstis selle juures omad silmad taewa poole — „niisugune ei lase wist enam kaua enese järele oodata, siis pistame meie, kui wälk parajaste tubliste käima hakkab, uut sepakoda metsa ääres põlema. Baron tuleb siis wististe sinna kustutamise juures oma käsku andma, ja on surnud inimene. Landtat tehku siis pärast mis tahes ja otsigu seda, kes selles summas tema peale laskis."

„Nõnda neh!" ütles Wezwagar. „See nõuu pole halb! Wõi pikk Jehze! Kas teie siis tõeste arwate, et sellel joodikul nii kindel käsi on?"

Noor talunik naeratas meeleheaga iseenese üle. „Namik wõistab niisugust asja toimetada," kostis tema. „Tema hoiab pikka Jehzet nüüd omas aidas luku taga ja annab temale iga päew üks klaas wiina ja nii wõib tema peale kindlaste loota. Meie kanname nüüd selle eest muret, et wallas jutt laiale läheb, et esimisel ööl, kus müristab, midagi juhtub. Inimesed saawad, nii pea kui esimine müristamine peale päewa loojaminikut kuulda on, kõigilt poolt kokka jooksma uudist waatama, nagu saaks lõunale lokku lööbud. Mida suurem rahwa hulk, seda parem. Sina tuled ometi ka, Wezwagar?"

„Muidugi, ega minagi kodu ei jää."

„Waata," kõneles noor talunik edasi, „see läheb meile wäga tarwis, et sina ka selle juures oled. Namik on wallas kuulus kui riiukas mees, Wilksi üle rääkitakse pahaste, sest et tema metsalindu warastab, ja minust ei pane rahwas suuremat tähele, aga sinust peawad kõik suurt lugu."

„Kas tõeste? Ka nüüd weel, kus arwatakse, et mina olen küüni põlema pistnud ja baroni peale lasknud?"

„Jah, ka nüüd weel. Rahwas laidab üks osa seda tegu, aga nad ütlewad kõik, et baron sinuga häbemata kombel on ümber käinud, ja wabandawad sind."

„Nõnda neh! Noh, see on ju hea! Jumalaga Pilskaln! Mina tulen wististe."

Kodus nikutas Wezwagar lahkeste oma naese poole peaga, aga ei lausunud sõna. Ta laskis omale süüa anda ja sõi esimist korda pika aja pärast oma harinud kange isuga. See näitas tema naesele hea märk olewat. Pärast söömist heitis Wezwagar teisi riietesse ja läks jälle tööle.

Wäljas oli rõske õhk, mis hingata ei tahtnud anda.

Tuule õhus ei sirisenud enam päewa kiired, waid ta oli, iseäranis wasta taewa piiri, segane ja hall nagu siatina. „Peremees," ütles Peeter, „peale päewa loojaminekut saame meie pikse müristamist ja pealegi weel üht hirmust. Waatke, kui liikumata puud seisawad ja kui madalasse kaskede oksad maha ripuwad!"

„Ükski linnukene ei laula," lisas sulane juure. „Weikene rahwas kardab ka ööd."

Kui nemad õhtul kolmekesi talusse tagasi läksiwad, oli juba põhjas ja iga pool taewas wälgu löömist näha. Perenaene ja tüdruk istusiwad weikese pingi peal akna all ja waatasiwad hoolega taewa poole. Kõige wanem poiss istus ema kõrwal.

„Tule, naesukene," ütles talunik, „läheme maantee peale; seal wõib paremine ümberringi waadata." Tema wõttis poisi käe peale ja läks pikkamesi ees; perenaene käis tema taga ja oli wäga rõõmus wana armja sõna üle. Nemad läksiwad aega mööda maantee poole. Talunik ajas kerge südamega juttu oma poisiga ja lubas temale wibupüssi teha.

Kui nad aga metsa nurga taha olid saanud ja nemad talust enam näha ei olnud, jäi tema korraga seisma.

„Naesukene," ütles tema, „Jumalale tänu, mina olen jälle sessama, kes ma wanasti olin!"

Perenaene õiskas rõõmu pärast ja hakkas rõõmu pisaratega tema kaelast kinni. „Jumal olgu tänatud," hüüdis tema selle juures, wõttis tema käest kinni ja andis temale mitu ja mitu korda palawalt suud. Wezwagar laskis poisi sülest maha, tõmbas naese oma rinna wasta, armastas teda ja andis temale suud. Kase otsas nende kõrwal laulis wint, kes oma pesas audnwa emase juures istus, walju ja heleda healega.

„Naesukene," ütles talupoeg mõne aja pärast, „inimesed on baroni elu wasta kurja nõuu wõtnud, keda mina wõin tühjaks teha, ja ka tõeste tühjaks teen. Ära pane sellepärast mitte imeks, kui ma täna weel ükskord kodust ruttan."

„Mine," kostis tema, „Jumal õnnistagu sind ja sinu tegu, mis sa teha tahad. Mine ja peasta baronile weel ükskord tema elu. Siis aga teeme, et meie nii pea kui wõimalik siit ära saame."

Üks tume heal kõlas nüüd lääne poolt nende kõrwu. Wezwagar laskis, nagu ikka, kui öö aegu müristas, elajad tallist wälja ajada ja tule köögis ära kustutada. Tema läks siis hooneft hoone juure järele waatama, et kõik aknad, uksed ja augud ka kinni oliwad, ja tuli siis

pingi peale akna alla tagasi. Temal oli, tähele panemata põuasest tuule õhust ja werd käima panewatest juhtumistest, kelle wasta tema pidi minema, süda kerge ning rõõmus, oli tema omete iseennast ja oma naest tagasi saanud. Aeg ajalt waatas tema akna läbi tuppa, kus tema naene kartlikuks läinud lapsi lahutada ja waigistada püüdis. Siis pööris tema omad silmad jälle ligemale üles tulewa pikse pilwe poole, kelle müristamine pikemalt ja pikemalt kõmisema hakkas. Seal lendas kollakas tuleloit pimeda metsa üle, aga müristamine ei käinud mitte kohe wälgu kannul. Pikse pilw oli weel kaugel, aga ta tuli kiireste ligemale. Nüüd wälkus jälle tuline loit metsa läbi ja nüüd jälle ja jälle. Üks suur lind lendas kartlikult puude latwade üle; tema oli wälkudest nagu pimedaks jäänud, iga wälguheitmine näitas teda sellesama koha peal.

Wahe ajal oli ka lõune poolt, esiteks arwaste, siis ikka sagedamine ja segedamine wälku lööma hakanud. Ühte puhku walgustas tulepaiste metsa ja tegi seda pimedust, kelle sisse tema siis wahe ajal tagasi langes, weel mustemaks. Otsata põras müristamine. Nüüd oli, nagu langeks üks tulejõgi maa peale, ja ühel ajal oli ragin kuulda, nagu oleks mitmest ilmatu suurtest suuretükkidest ühe korraga lastud.

Talupoeg kargas üles ja ruttas tuppa. „Jää Jumalaga, naesukene," hüüdis tema ja tõmbas oma naist enese wasta.

„Jumal kaitsku ja awitagu sind!" kostis tema. Talunik jooksis mis jalad wõtsiwad peretuppa. „Dawid," hüüdis tema sulasele, „sina jääd koju; Peeter sina tuled ligi; wälk on mõisas sisse löönud."

Mõlemad jooksiwad õue üle, tõiwad wärisewad hobused tallist wälja ja sõitsiwad tuhad nelja mõisa poole.

Mõisas oli ülestõusew pikse pilw ka tähele pandud ja oli kõik selle järele korra pärast asutatud saanud. Ka siin oliwad karjad baroni enese silma all põllu peale aetud, kõik aknad ja uksed kinni pandud ja tuled ära kustutatud. Nüüd oli kõik tema suguwõsa saalis koos ja waatas, kudas pikne tõusis. Baroni proua oli oma käe oma mehe käe alla pannud, preili Aleksandra seisis oma wenna kõrwal, koolipreili ja lastemamsel kostsiwad, nii hästi kui wõisiwad, laste kartlikkude küsimiste peale.

„Kui ülewäga ilus!" hüüdis proua aeg ajalt.

Tagapool tuas seisis Martha, wana, truu perenaene. Tema oli baroni proua amm olnud ja ei olnud sest ajast saadik tema kõrwalt

lahkunud. Tema oli wäga kindla meelega naesterahwas, ja nõis tema prouat ja selle kasu puutus, nagu mõnikord öeldakse, papstlikum kui paapst. Ega seda siis imeks panna ei olnud, et teda teised teenijad, kellele tema terawaste näppude peale waatas, just mitte üliwäga ei armastanud.

Täna oli see wanakene iseäralikul kombel rahutu. Tema ohkas aeg ajalt raskeste ja pühkis rätiga oma otsaesist.

Nüüd langes see wälk maha, mis Wezwagarit talust wälja ajas.

„Jumala pärast!“ hüüdis preili Aleksandra ja astus üks samm tagasi, „see on sisse löönud!“ Warsti peale seda jooksis üks teender tuppa: „Auulik herra,“ hüüdis tema, „wälk lõi uue sepikoja sisse! Meie nägime seda selgeste!“

Baron pööris ennast minema.

„Jumal kaitsku sind,“ ütles proua.

„Ega sina omete sellel pahal silmal ei hakka wälja minema?“ hüüdis preili Aleksandra.

„Muidugi,“ kostis baron ja astus ukse poole.

„Seal astus wana Martha tema ette ja ei lasknud teda mööda. „Ärge minge,“ hüüdis wanakene wärisewa healega, „Jumala pärast, ärge minge!“

Baron naeratas. „Noh, ega see nii hirmus omete ei ole,“ arwas tema.

„Mis sinul on, Martha?“ küsis baroni proua rahutu südamega.

„Auulik herra, ärge minge. Mina nägin selgeste, et wälk metsa nurga ääre maha lõi ja mitte sepikojasse:„

„Üks ta kõik,“ kostis baron ja tahtis edasi minna, aga wanakene wõttis mõlemate kätega temast kinni ja litsus teda tagasi. „Auulik proua,“ kisendas tema, „ärge laske millgi wiisil herrat minna, see oleks tema hukatus!“

Baron hakkas tähele panema. „Mis sina räägid, Martha?“ küsis tema ja waatas wanakese otsa maha.

„Auulik proua,“ kisendas see jälle nii waljuste, kui wähe aga wõis, ja püüdis otsata põrisewal müristamisel oma sõna selgeks teha, „inimesed tahawad herra elu kallale!“

Baron ei mõtelnud mitte üks silmapilk kahsipidi. „Tagasi, wana eit,“ ütles tema kindla meelega, „kas sa arwad, et mina talupoegi kardan? Hoia eest, tagane otse kohe tagasi!“

„Lase mind sinuga ühes minna,“ palus baroni proua.

„Tule," ütles tema lühidelt. Aga tema leidis nüüd üht teist kimbatust. Õde kargas temale wastu, koolipreili prouale. Ehmatanud lapsed ei teadnud, mis see pidi tähendama, aga nad takistasiwad suurte inimeste riietest kinni ja nuutsusiwad waljuste.

„Jumala pärast, Leo," hüüdis preili, „ära mine wälja, see oleks sinu surm."

„Auulik proua, jääge koju, olge, olge nii head, jääge koju," palus koolipreili härdaste.

„Lase mind, õde," kostis baron, kelle kannatus otsa lõppis, kas sa arwad, et elu minule weel midagi wäärt oleks, kui mina ise oma talupoegi peaksin kartma? Kas sina oled Thorhakenite sugust?"

„Ärge tehke narritempu," ütles baroni proua, „ja laske mind minna. Kas mina pean koju jääma, kui minu mees surma läheb? Kas teil ei ole siis sugugi julgust südames?"

Preili ei näitanud Thorhakenite sugust olewat ja koolipreilil ei sugugi julgust südames olewat. Muidu nii mehine preili palus nüüd kõige pehmemate healtega, koolipreili oli hirmust nagu meelest ära läinud. Baron aga ja tema proua ei lasknud ennast peatada, ... oli, kui ei oleks neil sell tunnil mitte ükspäinis südame julgus, waid ka keha suurus kasunud. Pead püsti kandes tõttasiwad nemad ... wälja, paniwad omale eestuas, kus teendrid nagu kohmetanud ..., wihmamantlid ümber ja ruttasiwad wälja paha ilma kätte. Wana Martha ja teendrid jooksiwad nende järele.

„Fanni," ütles baron tüki aja pärast, kuna nad rutuliste sammudega sepikoja poole ruttasiwad, mis tõeste ka lausa tules põles, „Fanni jää sina tagasi. See wõib ka sinu surm olla."

„Sinuga surra on magusam, kui ilma sinuta elada," andis proua wastuseks. „Mina olen sinu naene!" Nemad ruttasiwad edasi. Pikse müristamise jõud nähti murtud olewat, müristamine kõlas küll weel ühte puhku, aga järsk paukumine oli maha jäänud. Wihma ei tulnud kuigi enam.

„Niisugune asi peaks Inglismaal juhtuma," hüüdis baron.

Need sõnad oliwad kuulda nagu üks walukisa, kes südame põhjast tuli. Baroni proua ei wastanud sõnagi.

Põlewa sepikoja ümber oli üks suur rahwa hulk kokku tulnud, aga wähe oli neid, kes edasi ning tagasi jooksiwad ja aeg ajalt üht pange täis wett, keda nad kaewust oliwad tõstnud, tulle kallasiwad. Kui baron

oma prouaga nähtawaks sai, siis pöörsiwad ennast kõik need punase tule-paistest heledaste walgustatud näud üks teise poole ja waatasiwad siis ühe silmapilgu pärast kõik jälle selle põllutee peale, kust nad mõlemad, tule-kahju paistest eestotsa aga kasinaste, siis aga ikka heledamine ja heledamine walgustatud saiwad, nende poole lähemale tuliwad.

Siin, kus põllutee sepikoja ees lageda platsi peal otsa lõppes, seisiwad talupojad pea pea juures. Siin seisiwad ka Ramik, Wilks, Pilskaln ja pikk Jehze, kelle taga jälle Wezwagar wahtis. Pikk Jehze hoidis oma paremat kätt kamsoni all warjus.

Kui baron ja tema prona selle hulgale oli kümmne sammu peale ligi saanud, kuulis pikk Jehze Wezwagarit oma taga sosistawad: „Nii pea kui sina oma kätt tõstad, oled sa surnud. Ma löön sinu pea kirwega lõhki. Ära waata ennast ümber, jää seisma, ilma et sa ennast liigutad!"

„Kas sa hull oled," andis pikk Jehze temale wastuseks, aga siiski ilma et ta ennast oleks liigutanud.

„[illegible] ma ei ole mitte hull, aga ma ei salli, et baronil üks juukse karw [illegible] saaks. Hoia ennast, minu kirwes on teraw."

Baron ja tema prona läksiwad nüüd koguni ligidalt mõlematest mis [illegible] nõuumeeste selts waatas suure ootmisega pika Jehze peale, aga see ei liigutanud ennast. Kui midagi ei juhtunud, lendasiwad kõik mütsid peast.

„Hakkage tööle!" kärkas baron talupojade wasta, „Mis teie seisate? Kaewu juure!"

Nüüd tuli elu hulga sekka, rahwa salgad läksiwad laiale, kõik woolas üksteise läbi. Iga üks kartis iseäranis süüaluseks peetud saada ja tegi sellepärast iseäranis wahwaste tööd.

„Sina kelm," hüüdis Wilks tasase healega ja astus wiha pärast wärisedes, ikka alles liikumata paigal seiswa Jehze ette, „miks sina ei lasknud?"

„Selle pärast, et mina, nii pea kui tema püstoli oleks wälja tõmbanud, oma kirwega tema pea oleksin lõhki löönud," kostis Wezwagar küsitud asemel.

Wilks kargas kohkudes tagasi. „Sina oled üks petja!"

„Ja sina mõrtsuka kelm. Ja nüüd pane tähele Jehze. Sina pöörad ennast nüüd ümber ja lähed ilma et sa ennast ümber waatad pikkamesi metsa poole. Mina käin ikka tihti sinu kannul."

Jehze kuulis wiibimata tema sõna. Tema pööris, paremat kät ikka alles kamsoni alles hoides, ennast ümber ja sammus metsa poole. Wezwagar kõndis tema taga.

Nemad läksiwad nüüd pimeda metsa sisse, kes aga aeg ajalt kange wälkude heledaist paistmistest walgustatud sai. Hommiku poolt tungis kange kahin nende kõrwu, seal sadas wihma puu lehtede peale

Tubliste üks pool tundi maad sepikojast eemal oli metsawarjus üks weike järw leida. Siin laskis Wezwagar Jehzet pidada. „Anna see riist siia," ütles tema. Tema wõttis siis rewolwri ja wiskas teda mustawa wee sisse, mis kõrgesse üles purskas. „Nõnda," ütles Wezwagar, „ja nüüd mine Jumala nimel."

Sellega pööris tema ennast ümber ja hakkas oma talu poole minema. Tema tegu oli tema hinge puhastanud, nagu kõue müristamine tuule õhku; tema süda oli priske ja rõõmus. Metsa rannas ulatas ühe mets õunapuu oks kaugele selle teeraja üle, keda mööda Wezwagar läks. Tema wõttis omast kirwest, keda tema enese juures kandis, mõlemate kätega kinni, tõstis teda kõrgesse ja laskis teda siis wingudes selle oksa peale kukkuda, nii et ta maha sadas.

Tema naene ootis teda risttee peal. Tema hakkas tema ümbert kinni ja tõstis teda kõrgesse üles.

„Nüüd ma olen jälle seesama, kes ma wanaste olin," ütles tema.

„Jumalale olgu selle eest tänu," õiskas tema naene rõõmsaste. Nemad kõndisiwad nüüd pikkamesi oma talu poole ja Wezwagar jutustas, mis oli juhtunud. „Naesukene," ütles tema lõpetuseks, „nüüd on kõeste kõik lõpetatud ja otsas."

„Jüri," kostis tema naene tasakeste, „see oli hea, et kõik nõnda on juhtunud. Jumal teab, mis meie kasuks on, hea ja paha aeg langeb meie kasuks meie peale: Tema tahtmine sündigu igaweste."

„Muidugi, naesukene. Tema tahtmine on meid ka nendel nädalatel juhatanud. Tema ei waata seemne, waid külija peale. Siin oli lugu suuremast osjast, kui ühest munast."

XI.

Wiimane peatükk.

Päike weeris pikkamesi meresse ja tema wiimased kiired saatsiwad oma walgust linna tornide, sadamas seiswate laewade ja kirju rahwa-

hulga üle, kes rannale oliwad suweks suplema tulnud ja nüüd jalutamas käisiwad. See oli üks ütlemata ilus suwine õhtu. Soe maatuul tõi heinamaadelt, mis suurt järwe linna taga ümber piirasiwad, wärske heina lõhna enesega ligi, ühel hoobil kange pasunamuusiku healtega ja pikka tõmbatud Jaani lauludega, keda koju minewad niitjad ja tüdrukud soojal õhtul laulsiwad.

Neil mõlematel paaridel, kes seal käsi käes pikkamisi ligida kodupaiga poole kõndisiwad, näitas see õhtu iseäranis suurt rõõmu tegewat. Need oliwad kaks talupoega oma naestega.

„Oh, sa kallis aeg," hakkas nüüd üks neist peale ja waatas kartlikult taewa poole, „oh, sa kallis aeg, halasta, wistist hakkab neil päiwil wihma tulema. Siis peab kõik hein raisku minema ja rohi oli omete nii ilusti kasunud!"

„Wihma ei tule tõeste," kostis naene ruttu. „Mina usun kindlaste, et enne kesk Augusti kuud mitte tilka ei sada. Meie saame kakſipidi mõtlemata siis alles wihma, kui taliwili juba sisse künnetud on."

Teine paar oli kaugemale tagasi jäänud.

„Naesukene," ütles talunik, „Jumal õnnistagu kirikherrat, et ta meile seda raha laenas, et meie omale seda kohakest osta wõisime. See, mis minul weel minu õnnest ehk puudus oli, oli see mõte, et meie talu mitte meie päris omandus ei olnud. Siin ei wõi ükski meile enam üles ütelda. See kõik on nüüd jäädawaks ajaks meie waeste kalapüüdjate laste päris oma."

Perenaene kõndis wagusi tema kõrwal ja pigistas paljalt tema kätt. Temal oli, nagu kõnniks tema õnnis isa oma wana jämeda kalapüüdja kamsonis tema kõrwal ja waataks naeratades tema kena kodupaiga peale.

Kui nemad ühe paari saja sammu kauguseni oliwad oma kohakese ligi saanud, tuliwad mõlemad nooremad lapsed kõige tulisamas jooksus neile wasta. „Ema," hüüdsiwad nemad nagu ühest suust, nii pea kui nemad wanemate juure oliwad jõudnud, „üks wõeras herra, kes ühe suure kõrwi hobuse seljas ratsa tuli, pärib isa taga!"

Kui peremees ja perenaene õue peale saiwad, jäiwad nemad täis imeks panemist seisma, sest nende ees seisis Tagametsa baron Thorhaken.

Baron astus ruttu talunikule ette. „Wezwagar," ütles tema, kuna tema ots ja palged tulipunaseks läksiwad, „mina tulen teie juure, selle pärast, et mina teile wasta tahtmist olen liiga teinud."

„Mis teie arwate, auulik herra?"

„Wezwagar, kui meie kuue aasta eest üks teisest lahkusime, siis mõtlesin mina, et teie minu omadust olite rikkunud, et teie minu elule tahtsite otsa teha. Täna alles olen minna kuulda saanud, et teie mulle sellel korral teisi korda olete minu elu peastnud. Mina ei wõinud siia maani teisite arwata, kui et teie see mees olite, kes talupojad minu wasta üles kihutas. Kui ka kohtu poolest taga kuulamistest midagi jasu ei tulnud, kui ka inimesed weel nii kindlaste kui tahes tõendasiwad, et wälk selle sepikoja põlema pannud olewat, kui ka isegi wana Martha ütles, et tema aga selle pärast mind olewat palunud ennast hoida, sest et tema teadnud, et talupojad minu wihamehed olewat; mina teadsin seda paremine. Mina eksisin aga, selles, et mina üht teist süüluseks pidasin, kes seda ei olnud. Täna alles kuulsin mina õpetaja suust, kudas see lugu tõeste oli. Pikk Jehze on eila surmawoodi peal tunnistanud, et teie teda nimatatud ööl olite keelnud minu peale laskmast, ja et teie kõigis ilma süüta olite. Wezwagar, kudas pidin mina seda teadma. Mina tänan teid ja palun teilt andeks. Mina tegin ülekohut, kui mina teie unustamist nii raskeste trahwisin, aga mina ei teinud seda selle-pärast, nagu oleks ma tahtnud teile liiga teha, waid sellepärast, et ma mõtlesin, et teie meelega seda muna ei olnud toonud."

Baron pakkus talupojale oma paremat kätt, ja Wezwagar hakkas mõlemate kätega temast kinni.

„Aulik herra," ütles tema, „mina ei ole teie tänu ära teeninud. Kui mina pikka Jehzet teid ära tappa ei lasknud, siis ei sündinud see mitte teie, waid minu enese pärast."

„Üks ta kõik," kostis baron. „Wezwagar, meie oleme nii mõndagi aastat ühes koos tööd teinud ja oleme üks teisega head sõbrad olnud. Nüüd pole meil paraku midagi enam üks teisega tegemist, aga hoiame omale kõige wähemalt üht head mälestust üks teisest. Jääge Jumalaga, ka kui heinategemine teile ja teie naesele üht waba tundi üle jätab, siis tulge linna minu naist waatama, kes teie juure wälja ei wõi tulla, sest et tohter temale ratsa ja wankriga sõitu on ära keelnud."

Kõik kolmekeste andsiwad omale weel üks kord südamelikult kätt, siis andis baron tüdrukule, kes tema hobust hoidis, käega märki tema hobust ette tuua, kargas sadulasse ja sõitis pikkamesi maha langewa öö läbi linna poole.